

Marksist Dünya Tarihi (Neil Faulkner) Eleştirel Özeti

1. Bölüm: Avcılar ve Çiftçiler (ykl. MÖ 2,5 milyon–3000)

Neil Faulkner, insanlık tarihinin başlangıcından MÖ 3000'lere kadar geçen süreci biyolojik, kültürel ve toplumsal evrimin bir ürünü olan dört köklü devrim üzerinden açıklar. Bunlar; insangillerin ortaya çıkışı, modern insanın (*Homo sapiens*) gelişimi, çiftçiliğe geçiş ve sabana dayalı yoğun tarım devrimleridir.

İnsangiller Devrimi

Yaklaşık 3,2 milyon yıl önce Etiyopya'da ortaya çıkan "Lucy" (*Australopithecus afarensis*), iki ayak üzerinde yürüyerek ellerini serbest bırakmış ve bu durum alet yapımını kolaylaştırmıştır. El ve beyin arasındaki bu etkileşim, beyin kapasitesinin büyümesini teşvik eden evrimsel bir dinamik yaratmıştır. Yaklaşık 2,5 milyon yıl önce, kavramsal düşünmeyi gerektiren ilk kaba taş aletlerin yapılmasıyla "İnsangiller" dönemi resmen başlamıştır. İnsangiller zamanla Afrika'dan çıkarak Asya ve Avrupa'ya yayılmış, Buzul Çağı'nın sert koşullarına uyum sağlamışlardır. Neandertaller bu soğuk iklime barınaklar, elbiseler ve karmaşık aletlerle mükemmel uyum sağlasalar da, biyolojik bir çıkmaza girerek yerlerini Afrika'da ortaya çıkan ve kültürel uyum yeteneği çok daha yüksek olan yeni bir türe, *Homo sapiens*'e bırakmışlardır.

Faulkner'in anlattığı doğrusal tükeniş ve yerini alma (replasman) modeli, modern genetik bilimi tarafından eleştirilmektedir. Günümüz DNA araştırmaları, Homo sapiens ile Neandertallerin (ve Denisovalılar gibi diğer türlerin) karıştığını, modern insanların genlerinde Neandertal DNA'sı taşıdığını kanıtlamıştır. Biyolojik çıkmazdan ziyade, melezleşme ve asimilasyon daha kabul gören bir görüştür.

Avcılık Devrimi

Yaklaşık 200.000 yıl önce Afrika'da ortaya çıkan "Afrikalı Havva", modern insanın (*Homo sapiens*) atasıdır. Bu yeni tür, gelişmiş beyni sayesinde dili kullanabilmiş, soyut düşünebilmiş ve biyolojik sınırlamaları aşarak her türlü çevreye kültürel olarak uyum sağlamayı başarmıştır. Yaklaşık 85.000 yıl önce Afrika'dan çıkarak tüm dünyaya yayılan bu küçük avcı-toplayıcı gruplar, eşitlikçi bir yapıya sahip olup bilgi ve fikirlerini ortaklaşa paylaşıyorlardı.

Doğa ile kültür etkileşime girdikçe, mızrak atıcılar, ok, yay, zıpkın gibi aletler geliştirildi ve köpek evcilleştirildi. Ancak bu türün olağanüstü başarısı, mamutlar gibi büyük av hayvanlarının aşırı avlanarak soyunun tükenmesine yol açtı; ısınan iklimle birlikte ormanların çoğalması, MÖ 10.000'lerde avcılığa dayalı ekonomiyi bir çıkmaza soktu.

Megafauna (büyük hayvanlar) yok oluşunun tek sorumlusunun insanların aşırı avlanması (Overkill Hipotezi) olduğu fikri günümüzde yoğun şekilde tartışılmaktadır. Modern çevreci arkeologlar, bu yok oluşta Buzul Çağı sonrasındaki ani ve şiddetli iklim değişikliklerinin en az insan müdahalesi kadar, hatta ondan daha fazla etkili olduğunu savunmaktadır.

Tarım Devrimi

Son buzullaşmanın erimesiyle ortaya çıkan ekolojik kriz ve azalan av hayvanları, insanları yeni geçim yolları aramaya itti. İnsanlar, tükenen doğal kaynaklar karşısında zorunlu kalarak avcılıktan çiftçiliğe ve hayvancılığa geçiş yaptılar. Bu geçiş, Orta Doğu, Asya, Papua Yeni Gine ve Amerika gibi dünyanın farklı yerlerinde bağımsız olarak gerçekleşti. İlk çiftçiler, uzun evlerde geniş aileler halinde yaşayan, toplumsal eşitsizliğin olmadığı, "ilkel komünist" topluluklardı. Ancak bu sistem düşük teknolojiliydi ve nüfus arttıkça mevcut işlenebilir topraklar yetersiz kalmaya başladı.

Faulkner'in Marksist yorumu, tarıma geçişi tamamen ekonomik ve ekolojik bir zorunluluk (kıtlık) olarak açıklar. Ancak Göbeklitepe ve Karahantepe gibi modern arkeolojik keşifler, dinin, tapınak inşasının ve sembolik kültürün (ideolojinin) tarımdan önce geldiğini, devasa tapınakları inşa eden avcı-toplayıcıları beslemek için tarımın icat edilmiş olabileceğini öne sürmektedir. Ayrıca, ilk tarım toplumlarının tamamen eşitlikçi ("ilkel komünist") olduğu fikri, Çatalhöyük gibi yerleşimlerde görülen farklılaşmalarla sorgulanmaktadır.

Savaşın ve Dinin Kökenleri

Eski Taş Devri boyunca küçük insan grupları arasında bilinen anlamda bir savaş yoktu. Ancak Neolitik dönemde artan nüfus ve toprağın sınırlı besleyici kaynakları, ortak mülkiyete dayalı tarlalar ve ambarlar üzerinde rekabet yarattı. Yoksulluk ve mülkiyetin bu çelişkili

birleşimi, ilk savaşları doğurdu; Almanya'daki Talheim ölüm çukuru bu ilkel katliamların kanıtlarındandır. Gruplar rekabet edebilmek ve kıt kaynakları koruyabilmek için daha büyük birimler halinde birleşti; büyü ve din, bölgenin ve kaynakların kontrolünü meşrulaştıran, toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir araca dönüştü. Geçitli kamplar ve anıtsal mezarlar, ortaya çıkmakta olan yeni bir savaş ağaları ve rahipler sınıfının (yönetici sınıfın) bölgesel hâkimiyetinin ifadeleriydi.

Paleolitik dönemde savaşın hiç olmadığı tezi günümüzde romantik bir "Soylular Vahtisi" efsanesi olarak eleştirilmektedir. Modern antropolojik veriler ve Jebel Sahaba (Sudan) gibi Geç Paleolitik buluntular, tarım ve özel mülkiyet öncesinde de avcı-toplayıcı gruplar arasında bölgesel şiddet ve ölümcül çatışmalar yaşandığını göstermektedir. Şiddet sadece mülkiyetle değil, kıtlık ve statü rekabetiyle de bağlantılıydı.

Uzmanların Ortaya Çıkışı

Erken Neolitik dönemin çelişkileri, MÖ 4000-3000 yılları arasında yaşanan ikinci bir "tarım devrimi" ile aşıldı. Çapaya dayalı tarımın yerini hayvan gücünün kullanıldığı saban aldı; sulama ve drenaj sistemleri geliştirildi. Tekerleğin icadı ve yük hayvanlarının kullanımı ulaşımı kolaylaştırırken, dökümcüler tarafından bakır ve daha sonra tunç (bronz) gibi metallerin işlenmesi yepyeni bir teknoloji yarattı. Bu karmaşık üretim, herkesin her işi yaptığı eşitlikçi yapıdan farklı olarak marangoz, çömlekçi, madenci ve tüccar gibi uzmanların ortaya çıkmasına neden oldu. Emeğin aile yurdundan kopması, klan bağlarını zayıflattırırken ticaret ve himayeye dayalı yeni ilişkiler yarattı. Hayvan otlatma, saban sürme ve uzun mesafeli ticaretin erkeklerin eline geçmesiyle, kadınların erkeklerle eşit olduğu anaerkil yapı çökerek yerini erkek egemen (ataerkil) hiyerarşik toplumlara bıraktı.

Sabanın ve ağır tarımın icadının doğrudan ataerkilliği doğurduğu görüşü (Saban Hipotezi) genel hatlarıyla kabul görse de, feminist tarihçiler ve antropologlar bunun aşırı basitleştirilmiş bir ekonomik determinizm olduğunu savunurlar. Tekstil üretimi, çömlekçilik ve erken dönem tıbbi bilgiler gibi uzmanlık gerektiren birçok kritik alanda kadınların başat rol oynamaya devam ettiği, cinsiyet eşitsizliğinin yalnızca mülkiyet ve sabanla değil, militarizmin ve devletin kurumsallaşmasıyla adım adım oluştuğu ileri sürülmektedir.

2. Bölüm: İlk Sınıflı Toplumlar (ykl. MÖ 3000–1000)

MÖ 3000 civarında, özellikle Mezopotamya, Mısır, Pakistan ve Çin'in verimli nehir vadilerinde dünyanın tam gelişmiş ilk sınıflı toplumları ortaya çıkmıştır. Bu dönemde rahipler, askeri liderler ve devlet görevlileri, toplumun geri kalanına otoritelerini dayatarak tarımsal artığı tekellerine almışlar ve başkalarının emeğini sömürmeye başlamışlardır. Tunç Devri olarak adlandırılan bu dönemde madenler daha çok silah ve süs eşyası yapımında kullanılırken, tarım aletleri hâlâ taş ve ahşaptan yapıldığı için üretkenlik düşük kalmış ve imparatorlukların etki alanları sınırlı olmuştur.

İlk Yönetici Sınıf

Güney Irak'ın Fırat ve Dicle deltasına yerleşen Sümerler, bataklıkla kurutup sulama sistemleri inşa ederek muazzam tarımsal ürün fazlaları (artık) elde etmişlerdir. Elde edilen bu büyük artık, köylerden şehirlere geçişi ifade eden ve Gordon Childe'in "Kent Devrimi" olarak adlandırdığı sıçramayı mümkün kılmıştır. Karmaşıklaşan kent toplumunda vergi ve harçların kaydını tutma zorunluluğu, yazının icat edilmesine yol açmıştır. Sümer şehirlerinde toprakların büyük kısmı tapınaklara ve tanrılara aitti; bu mülkleri tanrılar adına tapınak rahipleri idare ediyordu. Ancak zenginliğin artması, dışarıdan gelebilecek yağmacı saldırılara karşı savunma ihtiyacını doğurmuş, bu da askerî liderlerin ve tahkimatların önemini artırmıştır. Rahiplerden, askerî komutanlardan ve bürokratik kayıtları tutan kâtiplerden oluşan bu yeni grup, zamanla artığı toplum adına yöneten konumlarından sıyrılarak artığı kendi çıkarları için biriktiren sömürücü bir "yönetici sınıfa" dönüşmüştür. Toplum artık en tepede kâtipler, memurlar ve rahiplerin; en alta ise fırıncılar, bira yapımcıları ve köle tekstil işçilerinin bulunduğu katı bir sınıflı yapıya bürünmüştür. Sümer tabletlerinde üstü kapalı bahsedilen gerilimlerin de gösterdiği üzere, bu eşitsiz düzen halkın rızasına değil, yönetici sınıfın askerî gücüne ve zorbalığına dayanıyordu.

Faulkner'in Sümerleri keskin hatlarıyla ezen-ezilen ikiliğine oturtan katı Marksist sınıf analizi, günümüz Asuroloji ve Sümeroloji uzmanları tarafından zaman zaman fazla modern ve indirgemeci bulunur. Modern araştırmalar, erken tapınak ekonomilerinin sadece sömürücü bir aygıt olmadığını; kuraklık ve kıtlık zamanlarında toplumu ayakta tutan, dullara, yetimlere ve yoksullara erzak dağıtan karmaşık bir "yeniden dağıtım" (redistribüsyon) ve sosyal güvenlik işlevi de gördüğünü vurgular.

Uygarlığın Yayılması

Uygarlık tek bir merkezden (örneğin Ortadoğu'dan) çıkıp dünyaya yayılmamış; Çin, İndus Vadisi (Pakistan), Orta ve Güney Amerika ile Afrika gibi koşulların elverdiği pek çok farklı yerde birbirinden bağımsız olarak gelişmiştir. Bu durum, emperyalist "uygarlaştırma görevi" efsanesini çürütürerek tüm insanların eşit yaratıcı potansiyele sahip olduğunu kanıtlar. Mısır'da gelişen uygarlık, Nil nehrinin kontrolünü askerî fetihle birleştirmiş ve firavunları tanrı-kral ilan eden güçlü bir merkezî devlet yaratmıştır. Mısır piramitleri birer tapınak değil; firavunun gücünü halka dayatmak ve onları sindirmek için tasarlanmış, sınıf savaşının ideolojik silahları ve israf anıtlarıdır. Genişleyen imparatorlukların merkezleri ile çevrelerindeki halklar arasında ticari ve kültürel etkileşimler (difüzyon) yaşanmış; Lübnan'daki Fenikeliler ile Doğu Akdeniz'deki Minoslular ve Mikenler bu ticaret ağlarında önemli deniz güçleri olarak yükselmiştir. Ancak bu etkileşim sadece barışçıl olmamış; zenginleşen merkezlerin yarattığı tehdit, çevredeki devletleri ve kabileleri militarize ederek Tunç Devri dünyasını hızlanan bir silahlanma yarışına sürüklemiştir.

Piramitlerin yalnızca sınıf baskısının ve zorbalığın ideolojik silahları ("israf anıtları") olarak değerlendirilmesi modern Mısır bilim (Egyptology) tarafından eleştirilmektedir. Yeni kazılar ve işçi köylerindeki buluntular (örneğin Giza'daki Heit el-Ghurab), piramitleri inşa edenlerin köleler değil, iyi beslenen, tıbbi bakım gören ve ulusal bir dini/kamusal görevi yerine getirdiğine inanan saygın işçiler olduğunu göstermektedir. Bu devasa projeler aynı zamanda devleti bir araya getiren, ekonomiyi standartlaştıran ve ulus inşasını sağlayan devasa birer istihdam projesi işlevi görmüştür.

Tunç Devri'nde Kriz

Erken Tunç Devri imparatorlukları (Akad ve Eski Mısır Krallığı) MÖ 2200 civarında çökmüş, benzer bir çöküş MÖ 1200'lerde Hitit, Miken ve Yeni Mısır Krallığı gibi Geç Tunç Devri imparatorluklarını da yutmuştur. Çin'de ise uygarlık, hanedanların sürekli yıkılıp yerine yenilerinin kurulduğu bir "döner kapı" döngüsüne hapsedilmiştir. Marksist tarih anlayışına göre bu krizlerin temel nedeni, antik dünyanın teknolojik ve ekonomik durgunluğudur. Yönetici sınıf el emeğini hor gördüğü ve statükonun bozulmasından korktuğu için, üretkenliği artıracak teknolojik icatları desteklememiştir. Bunun yerine, köylülerden zorla çekip aldıkları artığı askerî rekabete, gösterişli saraylara ve lüks tüketime harcayarak israf etmişlerdir. Savaşların ve israfın maliyeti arttıkça sömürü de artmış, bu durum sistemi ayakta tutan tarımsal tabanı (köylüleri) çökertmiştir. İçeriden çürüyen bu

asalak imparatorluklar, "Deniz Kavimleri" gibi barbarların dış saldırılarıyla birleştiginde dayanamayarak yıkılmışlardır.

Faulkner'in Tunç Çağı çöküşünü tamamen elitlerin teknolojik muhafazakarlığına ve sınıf sömürsünün ekonomik tabanı tüketmesine bağlayan yaklaşımı, modern "Sistem Çöküşü" (Systems Collapse) teorilerine göre eksiktir. Eric Cline gibi modern arkeologlar, MÖ 1200 çöküşünde Doğu Akdeniz'i vuran mega-kuraklıkların (iklim değişikliği), şiddetli deprem fırtınalarının ve küresel tedarik zincirlerinin (kalya ve bakır ticaretinin) kopmasının yarattığı "kusursuz fırtınayı" ana etken olarak görürler. Yani kriz sadece sosyo-ekonomik değil, büyük ölçüde ekolojik ve jeolojiktir.

Demir Adamlar

Yenilik ve teknolojik sıçrama, durgun imparatorluk merkezlerinde değil, yöneticilerin kontrolünden uzak olan çevre bölgelerde (örneğin Kafkaslar ve Anadolu) gerçekleşti. MÖ 1300'lerden itibaren demir cevherini eritme ve işleme teknikleri geliştirildi. Pahalı, yumuşak ve yalnızca aristokratların ulaşabileceği tuncun aksine demir; ucuz, sert ve herkesin erişebileceği bir madendi. Demir sabanlar ağır toprakların sürülüp yeni ormanların tarıma açılmasını sağlarken, demir kılıçlar ve mızraklar sıradan piyadelerin (köylülerin), Tunç Devri'nin pahalı savaş arabalarına binen soylularını savaş meydanlarında yenmelerini mümkün kıldı. Demirin bu demokratikleştirici potansiyeli sayesinde MÖ 1200'lerdeki çöküşün ardından eski emperyal döngü kırıldı ve Doğu Akdeniz'de küçük, daha açık ve yukarıdan-aşağı niteliği zayıf yeni tüccar şehir devletleri ve kabile yerleşimleri (örneğin Kıbrıs ve Fenike) filizlendi. Demir işlemeciliği, insanlık tarihini yeni bir toplumsal ve siyasi kanala taşıyan devrimci bir güç oldu.

Demirin "demokratik" bir teknoloji olduğu ve sıradan kitleleri elitlere karşı güçlendirdiği tezi (Savaşın Demokratikleşmesi Hipotezi) modern tarihçiler tarafından romantik bulunur. Demir silahlar ucuzlamış olsa da, demir çağının hemen ardından yükselen Yeni Asur İmparatorluğu, Ahameniş (Pers) İmparatorluğu ve Roma gibi devletler, demir silahlarla donatılmış devasa ordular kurarak tarihin o güne kadar gördüğü en baskıcı, militarist ve köleci elit devletlerini inşa etmişlerdir. Demir, eşitlik getirmekten ziyade emperyal sömürünün ölçeğini büyütüştür.

3. Bölüm: Antikçağ İmparatorlukları (ykl. MÖ 1000–30)

MÖ ilk binyıllık dönemde, tarımda sabanın kullanılmasından sonraki üçüncü büyük teknolojik atılım olan demir teknolojisi tarih sahnesine çıktı. Bu atılım, emek üretkenliğinde muazzam bir artış sağlayarak devasa artıkların (üretim fazlasının) birikmesini ve Tunç Devri'nin küçük devletlerinin yerini kıtasal boyutta devasa Demir Devri imparatorluklarının almasını mümkün kıldı.

Doğu'nun Askerî Üstyapıları

Pers, Hindistan ve Çin Gelişen demir teknolojisi, Doğu'da yönetici sınıfların ellerinde devasa sömürü ve fetih aygıtları inşa etmeleri için kullanıldı.

- **Pers İmparatorluğu:** Mızraklı piyadeler ile hafif süvarileri birleştiren askeri gücüyle bir fetih çılgınlığı başlatan Persler, fethettikleri yerlerdeki yönetici sınıfları içlerine katarak onların artıklarına el koydular. Ancak bu devasa imparatorluk, kültürel uyumdan ve zor kullanma dışındaki bağlardan yoksun, kırılğan bir yapıydı.
- **Hindistan (Maurya İmparatorluğu):** Ganj Vadisi'nde kurulan bu devlet, haraç ödeyen köylüler üzerinde yükselen devasa bir askerî üstyapıydı. Sınıf sömürüsünü meşrulaştırmak için **kast sistemini ve Hinduizm'i** kullandılar. Siyasi uyumu sağlayacak ortak bir kültür eksikliği nedeniyle Maurya İmparatorluğu kısa sürede parçalandı.
- **Çin (Ch'in ve Han Hanedanlıkları):** Savaşan Devletler döneminin ardından, rakiplerini yok eden Ch'in devleti Çin'i acımasız bir merkezîyetçilikle birleştirdi. İlk imparator Şi Huang-ti, milyonlarca köylünün artığına ve emeğine el koyarak Çin Seddi gibi anıtsal projeler inşa ettirdi. Onun ardından gelen Han Hanedanı ise bu sömürü sistemini daha istikrarlı bir emperyal düzene kavuşturdu.

Batılı tarih yazımının ve geleneksel Marksizmin Doğu imparatorluklarını salt "şiddet ve sömürüye dayalı durgun aygıtlar" olarak nitelemesi, modern küresel tarihçiler tarafından "Avrupa merkezci" (Eurocentric) bulunarak eleştirilmektedir. Örneğin, Pers Ahameniş İmparatorluğu antik dünyanın ilk başarılı, otonomiye ve dini hoşgörüye dayalı "çokkültürlü" idaresi olarak kabul edilir. Benzer şekilde Çin'in, Avrupa'nın Karanlık Çağlar yaşadığı dönemlerde bile teknoloji, bürokrasi ve ticaretle çok daha ileri ve dinamik bir yapıya sahip olduğu modern araştırmalarla kanıtlanmıştır.

Yunan Demokratik Devrimi

Demirin ucuz ve kolay erişilebilir bir maden olması, sıradan halkın da silahlanmasına olanak tanıyarak **demokratik bir potansiyel** taşıyordu. Yunanistan'da bu potansiyel, aşağıdan yükselen sınıf mücadeleleriyle gerçeğe dönüştü. Atina'da toprak sahibi soyluların oligarşisi yıkılarak, küçük çiftçilerin ve zanaatkarların egemen olduğu **radikal bir katılımcı demokrasi** kuruldu. Gücünü küçük yurttaş-chiftçilerin oluşturduğu piyadelerden (hoplitler) ve yoksullardan oluşan donanma kürekçilerinden alan bu demokratik güç, devasa Pers İmparatorluğu'nu Maraton ve Salamis'te yenmeyi başardı. Her ne kadar kadınlar, köleler ve yabancılar dışlanmış olsa da, Atina demokrasisi kendi çağının en ileri ve derinlikli siyasi düzeniydi.

Klasik Yunan demokrasisinin "özgürlükler dünyası" olarak yüceltilmesine karşı modern tarihçiler ve sosyologlar, Atina "demokrasisinin" içindeki eşitliğini tamamen dışarıdaki sömürüye borçlu olduğunu vurgular. Demokrasi'nin maliyeti, çok yoğun köle emeği sömürüsü ve Delos Birliği aracılığıyla diğer Yunan şehir devletlerinden zorla alınan emperyalist haraçlarla karşılanıyordu; yani bu aslında emperyalist bir demokrasiydi.

Makedonya İmparatorluğu

Yunan dünyası, Peloponnesos Savaşı gibi kendi aralarında girdikleri yıkıcı rekabet ve emperyalist savaşlar yüzünden tükendi. Bu zayıflıktan faydalanan Makedonya Kralı II. Philip, dağ kabileleri ve elit süvarilerin birleşiminden oluşan yeni ve tam profesyonel bir ordu yarattı. Yunan şehir devletleri Makedonya'nın otokratik yönetimi altında zorla birleştirildi. Ardından Büyük İskender'in Pers İmparatorluğu'nu yıkmasıyla, Yunan demokrasisinin yerine, devasa artıkları yöneten otokratik generallerin ve askerî uzmanların hegemonyası geçti.

Büyük İskender'in fetihleri tarih kitaplarında sıkça "Hellenistik kültürün barbar Doğu'ya yayılması" olarak anlatılsa da, modern eleştirel tarihçiler bunu bir propaganda olarak görür. Aslında olan, Yunan-Makedon seçkinlerinden oluşan yeni bir askeri sınıfın Mısır'dan Hindistan'a kadar devasa bir bölgenin kaynaklarına çökerek yeni ve acımasız sömürü hanedanlıkları (Ptolemaioslar, Seleukoslar) yaratmasıdır.

Roma Askerî Emperyalizmi

Roma, Yunanistan'ın yurttaşlık bilinci ile Makedonya'nın militarizmini birleştiren, antik dünyanın en dinamik emperyalist devletiydi. İçeride patrisyenler (soylular) ve plebler (halk) arasında yaşanan şiddetli **Sınıflar Kavgası**, devrimci bir dönüşüm yerine siyasi bir uzlaşmayla çözüldü. Plebler bazı veto yetkileri kazandı, ancak sistemin özü muhafaza edildi. İçerideki bu gerilim dışarıya yönlendirildi ve Roma; yabancı halkların topraklarını, kölelerini ve zenginliklerini askerî yollarla gasp eden **şiddete dayalı, yağmacı bir emperyal soygun sistemine** dönüştü. Özgür köylü milislerine dayanan sağlam tabanı sayesinde Kartaca ve Makedonya gibi güçleri ezerek Akdeniz'in tartışmasız egemeni oldu.

Marksist "soygun sistemi" okuması geçerli olmakla birlikte, Roma'nın asırlar süren hakimiyetinin sırrı sadece şiddette yatmaz. Modern tarihçiler, Roma'nın benzersiz "Romalılaştırma" (Romanization) yeteneğine dikkat çekerler. Roma, yendiği düşmanların elitlerini sisteme dâhil etme, vatandaşlık vererek onları asimile etme ve fethettiği bölgelere hukuk/altyapı taşıma konusunda çok esnek bir politika izlemiş, bu sayede geniş bir imparatorluk aidiyeti yaratabilmiştir.

Roma Devrimi

Fetihlerin getirdiği devasa ganimet ve köle akışı, paradoksal biçimde imparatorluğun temelini oluşturan özgür İtalya köylüsünü mahvetti. Cepheden dönen köylüler, topraklarının kölelerin çalıştırıldığı büyük malikânelere yutulduğunu gördüler ve başkentte işsiz, mülksüz bir "ayaktakımı" (proletarya) oluşturarak yoksullaştılar. Tiberius Gracchus'un bu duruma çözüm bulmayı amaçlayan radikal toprak reformu muhafazakâr soylular tarafından şiddetle ezildi. Spartaküs önderliğindeki köle ayaklanmaları imparatorluğu derinden sarstı. Tutarlı bir yeni dünya görüşü sunabilecek bağımsız bir devrimci sınıfın yokluğunda Roma Devrimi, Marius, Sulla, Pompey ve Jül Sezar gibi savaş ağalarının güç mücadelesine ve iç savaşa dönüştü. Nihayetinde süreç, Jül Sezar'ın halefi Octavian'ın (Augustus) ılımlı reformlara ve emperyalizme dayalı askerî bir diktatörlük kurmasıyla sonuçlandı ve Roma Cumhuriyeti yerini mutlak imparatorluğa bıraktı.

Siyasi tarihçiler Roma Cumhuriyeti'nin yıkılışını sadece sınıfsal çelişiklere değil, ciddi bir "kurumsal kapasite" yetersizliğine bağlarlar. Sadece küçük bir İtalyan şehir devletini yönetmek üzere tasarlanmış anayasa, meclis ve senato

sistemi; kıtalararası bir küresel imparatorluğu yönetecek profesyonel bürokrasiden yoksundu. Bu idari boşluk, doğal olarak kendi profesyonel ordularına liderlik eden güçlü generallerin (Sezar gibi) devleti zorla ele geçirmesini kurumsal olarak kaçınılmaz kılmıştır.

4. Bölüm: Antik Çağların Sonu (ykl. MÖ 30–MS 650)

Faulkner bu bölümde Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü ve onun bıraktığı enkazdan filizlenen yeni güçleri (Cermen krallıkları, Hristiyanlık ve İslam) inceler. Antikçağ'ın sonu, sadece bir devletin yıkılması değil, teknolojik ve toplumsal olarak tıkanmış bir üretim tarzının, insanlığı daha ileri bir aşamaya taşıyamadan kendi iç çelişkileriyle çökmesidir.

Geç Antikçağ'ın Krizi

Roma İmparatorluğu, içeride yurttaşlık (bütünleşme) ile dışarıda askerî emperyalizmin (fetih ve yağma) güçlü bir birleşimiydi. Sistem, fethedilen yabancı ülkelerin artıklarına, topraklarına ve kölelerine el konmasıyla besleniyordu. Bu dışarıdan gelen ganimet akışı, devleti ve zenginleri beslerken içerideki sömürüyü hafifletiyordu. Ancak Roma, Demir Devri tarımının sınırlarına (Kuzey Britanya'nın tepeleri, Almanya'nın ormanları, Arabistan çölleri) ulaştığında genişlemesi durdu. Ganimet akışı kesilince imparatorluk tamamen kendi ürettiği kaynaklara bağımlı hale geldi. Ne var ki devasa ordunun, bürokrasinin ve lüks içindeki seçkinlerin maliyeti azalmamıştı. Ayakta kalabilmek için devlet, köylülerin üzerindeki vergileri ve zorla çalıştırmayı artırdı. Bu aşırı sömürü, tarımsal tabanı çökertti, köylüleri serfleştirdi ve vergi tabanını daralttı. Kısacası "askerî yırtıcı hayvan, bir yamyama dönüşerek" kendi kendini yedi. Bu ekonomik gerileme üç siyasi sonuç doğurdu: Yönetici sınıfın kendi içinde bölünerek iç savaflara sürüklenmesi, Gotlar ve Sasaniler gibi yabancı güçlerin saldırılarının artması (MS 378 Adrianople hezimet) ve sömürülen köylülerin *bagaudae* adı verilen yasa dışı çeteler ve kır komünleri kurarak sisteme başkaldırması. Sonuçta Batı Roma, Cermen ve Got akınları altında kırılarak MS 410-476 arasında tamamen parçalandı.

Faulkner'in çöküşü tamamen sosyo-ekonomik yapıya, sınıf sömürüsüne ve "askerî yamyamlığa" bağlayan katı Marksist modeline karşın, modern tarihçiler ve paleo-iklimbilimciler çevresel faktörleri çok daha fazla vurgularlar. Geç Antikçağ Küçük Buzul Çağı'nın getirdiği iklim felaketleri ve imparatorluğun demografik tabanını üçte bir oranında yok eden büyük pandemiler (Antonine, Cyprian ve Jüstinyen vebaları), sistemin çöküşünde vergi yükü kadar belirleyici bir yıkıma yol açmıştır.

Hunlar, Gotlar, Cermenler ve Romalılar

Batı Roma'nın çöküşünü hızlandıran en önemli dış faktör, Avrasya bozkırlarından kopup gelen Hunlardı. Muhtemelen ekolojik bir kriz ve açlık nedeniyle batıya doğru itilen bu atlı göçebeler, Cermenleri ve Gotları Roma sınırlarından içeri sürmüştü. Hunlar, kendi başlarına üretici bir güce sahip değillerdi; boyun eğdirdikleri halklardan ve Roma'dan aldıkları haraçlarla yaşayan devasa, asalak bir "savaş ve hırsızlık makinesi" kurdular. Kral Attila önderliğinde kabile sınırlarını aşan mutlak bir savaş ağalığı sistemi yarattılar. Attila'nın yıkıcı taarruzları öylesine acımasızdı ki, zaman zaman Roma sistemine isyan eden köylü çeteleriyle (*bagaudae*) ittifak bile yaptılar. Ancak Hun devleti, yeni bir üretim tarzı sunamayacak kadar ilkel ve yağmacıydı. Nitekim MS 451'de Chalons Muharebesi'nde Romalılar ve Gotların ittifakı karşısında yenildiler ve Attila'nın ölümüyle imparatorlukları hızla dağıldı. Hunlar yok oldu ama yarattıkları şok dalgası, Batı Roma'yı parçalayarak yerini çok sayıda barbar (Cermen) krallığına bıraktı. Doğru'da ise Bizans İmparatorluğu, Geç Antikçağ'ın bu aşırı sömürücü, askeri-bürokratik sistemini dondurarak bin yıl daha sürdürecektir bir "fosile" dönüştü.

Modern Geç Antikçağ uzmanları (örneğin Peter Heather veya Chris Wickham), Roma'nın barbarlar tarafından şiddet ve yağmayla yıkıldığı ("Karanlık Çağlara" geçiş) tezini eleştirirler. Yeni arkeolojik veriler, Cermen kabilelerinin imparatorluğa yıkıcı ordular olarak değil, genellikle foederati (anlaşılmalı müttefikler) olarak yerleştiklerini; Roma'nın hukuki, kültürel ve idari altyapısını yok etmekten ziyade kendi krallıklarına entegre ederek devam ettirdiklerini gösterir. Çöküş, bir yıkımdan ziyade "dönüşüm" olarak okunmaktadır.

Ana Tanrıçalar ve Güç Tanrıları

Faulkner'a göre dinler ve mitler, toplumsal gerçekliğin aynasıdır. Erken Neolitik dönemin eşitlikçi, ortak mülkiyete dayalı ve anaerkil topluluklarında doğurganlığı simgeleyen "Ana Tanrıçalar" hakimdi. Ancak özel mülkiyetin, devletin ve savaşın ortaya çıkmasıyla erkekler gücü tekeline aldı. Engels'in "kadınların dünya-tarihsel yenilgisi" dediği bu durum, Ana Tanrıçaların yerini Zeus ve Jüpiter gibi "erkek güç tanrıalarının" almasıyla mitolojiye yansıdı. Roma'nın sömürgeci sistemi, Jüpiter kültürüyle kendi emperyal şiddetini kutsuyordu. Buna karşı ezilen kitleler, itirazlarını yine dinî bir dille ifade ettiler. Musevilik, Babil sürgünü ve emperyalist baskı altında ezilen bir halkın ulusal-direniş ve tek tanrı ideolojisi olarak şekillendi. Hristiyanlık, Nasıralı İsa önderliğinde yoksul köylülerin radikal, anti-emperyalist bir hareketi olarak doğdu. Başlangıçta eşitlikçi ve demokratik bir topluluk vaat etmesi

nedeniyle köleler ve yoksullar arasında kitleselleşti. Ancak zamanla Tarsuslu Pavlus önderliğinde siyasetten arındırılıp ruhani bir kurtuluş kültürüne dönüştü ve MS 4. yüzyılda İmparator Konstantin tarafından Roma devletinin resmi baskı aracına (yönetici sınıfın ideolojisine) dönüştürülerek radikal özünü yitirdi.

Tarih öncesinde evrensel, barışçıl ve eşitlikçi bir "Anaerkil Ana Tanrıça" dönemi yaşandığı fikri (19. yüzyılda J.J. Bachofen ve Engels tarafından popülerleştirilmiştir), modern antropoloji ve dinler tarihi tarafından neredeyse tamamen terk edilmiştir. Erkek egemen ve katı hiyerarşik pek çok antik toplumda (örneğin Antik Yunan'da Athena veya Mısır'da İsis) kadın tanrıçalara büyük saygı duyulması, tanrıçaların cinsiyetinin doğrudan kadınların siyasi veya ekonomik gücünü yansıtmadığını göstermiştir.

Araplar, Persler ve Bizanslılar

Antikçağın dinler üzerinden doğan son büyük devrimci kuvveti İslam'dı. Hunların aksine Araplar tüccar kervanları ile göçebelerin iç içe geçtiği, dış dünyayla bağlantılı bir toplumdur. Mekke ve Medina'daki aşiret çatışmaları ve sosyal gerilimlerin ortasında ortaya çıkan Muhammed, Yahudi-Hristiyan gelenekleriyle kabile kültürünü harmanlayarak "İslam"ı kurdu. Bu yeni din, katı kabile ve sınıf sınırlarını aşan eşitlikçi bir ümmet (topluluk) ideali, yoksullara şefkat ve ortak bir hukuk sundu. Muhammed'in ölümünden sonra ilk Halifeler bu enerjiyi dışarıya, savaşlardan, yüksek vergilerden ve baskıdan yorgun düşmüş olan çürümüş Bizans ve Sasani imparatorluklarına yönelttiler. Suriye ve Irak köylüleri, Arap ordularını eski efendilerine karşı "kurtarıcı" olarak gördü; zira Araplar vergileri düşürmüş ve dini hoşgörü göstermişlerdi. Birkaç yıl içinde Araplar, İspanya'dan Afganistan'a kadar devasa bir coğrafyayı fethettiler. Ancak, başlangıçta eşitlikçi ve devrimci bir ivmeyle yola çıkan bu hareket, eski imparatorlukların zenginliklerini ele geçirdikten sonra kendi içinde zenginleşti, yozlaştı ve ganimet peşinde koşan yeni, sömürücü bir elit sınıfa dönüşerek iç savaşlara (Sünni/Şii bölünmesinin kökenleri) sürüklendi.

Arap-İslam fetihlerinin başarısını "ezilen Suriye ve Irak köylülerinin Arapları kurtarıcı olarak karşılaması" gibi sınıf temelli bir argümanla açıklamak, modern tarihçiler tarafından kısmi bir doğru olarak kabul edilir. Tarihçiler (örneğin Fred Donner), İslami fetih hareketinin sadece alt sınıfların desteğiyle değil, olağanüstü derecede organize olmuş, yüksek ideolojik motivasyona sahip ve askeri açıdan çok yenilikçi, elit bir Arap askerî

teşkilatının merkezî planlaması sayesinde başarılı olduğunu vurgularlar. Yani bu sadece bir köylü isyanı destekli devrim değil, oldukça organize bir devlet kurma harekâtıydı.

5. Bölüm: Ortaçağ Dünyası (ykl. MS 650–1500)

Modern kapitalizm Avrupa'da doğmuş ve ilk defa 15. yüzyılda ortaya çıkmış olsa da, kapitalizmin neden o dönemde Asya, Afrika ya da Amerika'da değil de Avrupa'da geliştiği sorusu büyük önem taşır. Antik çağların Tunç ve Demir Devri imparatorlukları gibi Avrupa haricindeki Ortaçağ imparatorlukları da, artığın denetimini tekeline alan ve bu zenginliği üretken olmayan anıtlara, lükse ve savaşlara sarf eden güçlü yönetici sınıfların kontrolündeydi. Bu uygarlıklarda teknoloji üretimin değil savaşın emrine verilmiş, insan yaratıcılığı bastırılmış ya da körleştirilmişti. Bu nedenledir ki bu toplumlar, 1500'lerden itibaren yayılan tüccar kapitalizminin dinamik kuvvetleriyle karşılaştıklarında, Avrupalıların "silahlarına, mikroplarına ve çeliğine" yenik düşeceklerdi.

Faulkner'in Avrupa dışındaki uygarlıkları gelişine kapalı ve üretken olmayan sistemler olarak nitelemesi, modern küresel tarihçilikte "Avrupa-merkezci" (Eurocentric) bir bakış açısı olarak eleştirilmektedir. Kenneth Pomeranz gibi iktisat tarihçileri, Avrupa'nın kapitalist sıçramasını (Büyük Ayrışma) diğer toplumların durağanlığından ziyade, Avrupa'nın Amerika kıtasını sömürgeleştirerek elde ettiği büyük ekolojik ve maddi avantajlara bağlamaktadır.

Abbasi Devrimi

Arap fetihleri, Atlantik'ten Afganistan'a kadar uzanan muazzam bir imparatorluk yarattı ve başlangıçta Şam merkezli Emevi Hanedanı, bu zenginliğin üzerine çöken asalak bir askerî soylu sınıfı olarak hüküm sürdü. Ancak İslam'ın getirdiği görece barış ortamı (Pax Islamica), ticaretin ve tarımın canlanmasını sağladı. Tüccarlar, zanaatkârlar ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören Arap olmayan Müslümanlar (mevâlî) arasında biriken öfke, MS 750'de Emevileri deviren Abbasi Devrimi'ni doğurdu. Bağdat'ı merkez alan Abbasiler, iktidarı daha geniş bir sivil bürokrat ve tüccar tabanına yaysalar da, zamanla onlar da devasa saraylar (Samarra) inşa edip Orta Asyalı Türk paralı askerlere dayanarak toplumdaki köptüğü. Devlet ile sivil toplum arasındaki bu kopukluk, devleti yalnızca vergi toplayan bir aygıtı indirgedi

ve imparatorluğun parçalanarak 11. yüzyılda Haçlı Seferleri'ne karşı savunmasız kalmasına yol açtı.

Modern İslam tarihi uzmanları, Abbasi döneminin sonraki yüzyıllarını bir "çöküş" veya asalaklaşma olarak değil; aksine Bağdat'ın tekelinin kırılarak Kahire, Kurtuba ve Buhara gibi yeni, oldukça yenilikçi ekonomik ve kültürel merkezlerin doğduğu çok merkezli bir "İslam Altın Çağı" olarak değerlendirmektedir.

Hindular, Budistler ve Gupta İmparatorluğu

Hindistan'da Maurya İmparatorluğu'nun çöküşü ile Gupta İmparatorluğu'nun kuruluşu arasında geçen yarım binyıllık sürede tarım ve ticaret muazzam bir gelişme göstermişti. Hint tüccarları küresel pazarlara entegre oldular ve loncalar kurdular. Sınıfları aşan ticaretin bu dinamik ruhu ideolojik ifadesini Budizm'de bulurken, Hinduizm durağan ve hiyerarşik devlet düzeninin (seçkinlerin) dini olarak kaldı. Vergi ve haraçla beslenen asalak bir askerî üstyapı olan Gupta İmparatorluğu'nda sivil toplumun (köy meclisleri ve loncalar) gücü devletin sömürsünü sınırlandırıyor. Ancak devletin kökleri zayıf olduğu için göçebe Hunların saldırıları karşısında hızla çöktü ve Hindistan binyıl boyunca bir daha siyasi olarak birleşemedi. Bitip tükenmeyen savaşlar ve askerî yükler ticareti geriletmiş, toplumu "feodalleşmeye" iterek Hindistan'ı ekonomik bir açmazla mahkûm etmişti.

Marksist tarihin "Hint Feodalizmi" kavramı günümüz Güney Asya tarihçilerince reddedilmektedir. MS 500-1500 yılları arasındaki parçalanmış dönem bir ekonomik durgunluk değil; aksine Güney Hindistan'daki Çola İmparatorluğu gibi devletlerin Hint Okyanusu ticaret ağının zirvesine ulaştığı, kentleşmiş ve oldukça yenilikçi bir dönem olarak kabul edilmektedir.

Çin Tarihinin Döner Kapısı

Hindistan'ın aksine Çin, tarihinin büyük bölümünü devasa ve birleşik imparatorluklar olarak geçirmiştir. Çin'in nehir sistemleri devasa bir iç pazar yaratmış, barut, matbaa ve pusula gibi teknolojilerle çok ilerlemiş mega-şehirler kurulmuş olsa da, merkezî imparatorluk devleti son derece zalim ve sömürücüydü. Konfüçyüsçü bürokratlar (mandarinler) ticaret ve sanayiye ağır vergilerle kontrol altında tutarak, Avrupa'daki gibi bağımsız bir şehir burjuvazisinin

doğmasını engellediler. Köylüler üzerindeki aşırı sömürü, Çin tarihinde milyonlarca insanın öldüğü döngüsel devasa köylü isyanlarına yol açtı. Ancak bu köylü devrimlerine siyasi bir alternatif sunabilecek şehirli bir burjuva sınıfı olmadığı için, devrimler yalnızca bir imparatoru devirip yerine yenisini geçirmiş; tarih Çin'de iki bin yıl boyunca hanedanların değiştiği bir "döner kapı" işlevi görmüştür.

Marksist tarihin Çin'i "döner kapı" metaforuyla Asya Tipi Üretim Tarzı'na hapsedmesi, Kaliforniya Okulu gibi modern ekonomik tarihçiler tarafından reddedilir. Bu araştırmacılar, Çin'in 18. yüzyılın sonlarına kadar yaşam standartları, tarımsal verimlilik ve serbest piyasa ticareti açısından Avrupa'nın en gelişmiş yerlerinden bile daha ileri olduğunu savunurlar.

Afrika: Sığır Çobanları, Demirci Ustaları ve Ticaret Devletleri

Afrika'nın gelişimi, çöl, savana ve tropik ormanlardan oluşan coğrafyasının getirdiği büyük engellerle sınırlandı. Ekolojik farklılıklar ve hastalıklar (çeçe sineği gibi) tarımın ve evcil yük hayvanlarının yayılmasını engellemiş, Afrika ağır saban veya tekerlek gibi Avrasya teknolojilerinden mahrum kalarak Taş Devri'nden doğrudan Demir Devri'ne sıçramıştır. Afrikalılar kendi yaratıcılıklarıyla Gana, Mali, Songhay ve Büyük Zimbabve gibi dinamik uygarlıklar kurmuş olsalar da, tarımsal artığın sınırlı olması bu devletleri altın, fildişi ve köle gibi dış ticarete bağımlı kılmış ve gelişimi kıtasal kısıtlamalara mahkûm etmiştir.

Faulkner'in coğrafi determinizmi ve Afrika'yı Avrasya teknolojilerinin "eksikliği" üzerinden tanımlaması modern antropolojide indirgemeci bulunur. Afrika'nın metalürji ve iklime uyumlu tarım tekniklerinde son derece özgün inovasyonlar yaptığı; katı hiyerarşiler yerine çok daha esnek, rızaya dayalı ve merkezsizleşmiş (heterarşik) politik yapılar geliştirerek coğrafi kısıtlamaları büyük bir zekâyla aştığı vurgulanmaktadır.

Yeni Dünya İmparatorlukları: Maya, Aztek ve İnka

Kuzey ve Güney Amerika kıtaları da Avrasya'nın etkileşim ağından ve teknolojilerinden tamamen izoleydi. Evcilleştirilebilir büyük baş hayvanların, tekerlek, saban ve demirin yokluğu bu kıtalardaki toplumları teknolojik açıdan Taş Devri koşullarında bıraktı. Buna rağmen Mayalar, Aztekler ve İnkalar devasa imparatorluklar ve mega-şehirler kurmayı başardılar. Ancak teknolojinin bu kadar geri, emperyal hedeflerin ise bu kadar büyük olması,

son derece acımasız ve vahşî bir sömürü sistemini doğurdu. Sınırlı tarımsal üretime dayanan bu imparatorluklar (özellikle Aztek ve İnka), kitleler üzerinde uyguladıkları devlet terörü ve haraç sistemleriyle ayakta duruyordu. İspanyol fatihler (conquistadores) geldiğinde, içeriden çürümüş ve tebaası tarafından nefret edilen bu imparatorluklar kolaylıkla yıkılıverdiler.

Amerika uygarlıklarının "içeriden çürümüş" salt terör devletleri oldukları argümanı modern antropolojide hatalı bulunur. Örneğin İnka İmparatorluğu para veya yazılı bir pazar ekonomisi olmadan milyonlarca insanı doyuran, devasa bir sosyal güvenlik ve yeniden dağıtım (mit'a) sistemi kurmuş idari bir mucizedir. Çöktüşün asıl sebebi İspanyolların fethi değil, onların getirdiği yıkıcı salgın hastalıkların yerli nüfusu kırmasıdır.

6. Bölüm: Avrupa Feodalizmi (ykl. MS 650–1500)

Binyıllık bir süre zarfında dünyanın geri kalanında yaşanan gelişmeleri özetledikten sonra bu bölümde aynı dönemde Avrupa'da neler olduğuna bakacağız. Neden? Çünkü kapitalizmin ve sanayi toplumunun kökenleri Ortaçağ Avrupası'ndadır. Ölçeği ve önemi bakımından ancak Tarım Devrimi ile karşılaştırılabilecek bu büyük dönüşüm, Avrasya topraklarının kuzeybatı sınırlarında başladı. Yani yüzyıllar boyunca coğrafya, siyaset ve toplum arasında cereyan eden karmaşık etkileşimlerin sonucuydu. Avrupalıların denizle ekonomik bağlantısına; beyler, vasallar ve köylüler arasındaki toplumsal ilişkilere; tüccarların, şehirlerin ve ticaretin rolüne; feodal zenginlerin sonu gelmeyen savaşlarına; Avrupa'nın, savaşan devletlerden oluşan bir yamalı bohça gibi ezeli ve ebedî parçalanmışlığına; sıradan erkeklerle kadınların paylarına düşeni artırmak üzere yürüttükleri sınıf mücadelelerine dayanıyordu. Kapitalizmi ortaya çıkaran bu etkileşimlerin ve bir dizi konjonktürün anlaşılması, neredeyse iki yüzyıldır Marksist tarih yazımının başlıca uğraşı alanlarından biri olagelmıştır. Soruna hak ettiği ilgiyi göstermeliyiz.

Kapitalizmin neden Asya veya Orta Doğu'da değil de Avrupa'da doğduğu sorusu (Avrupa Mucizesi), günümüz tarihçiliğinin en büyük tartışma konularından biridir. Kenneth Pomeranz gibi "Büyük Ayrışma" (Great Divergence) teorisyenleri, Avrupa'nın iç dinamiklerinden (feodalizmden kapitalizme geçiş) ziyade, Amerika kıtasının sömürgeleştirilmesinin sağladığı "ekolojik rahatlama" ve devasa kaynak aktarımının Avrupa'yı öne geçirdiğini savunarak bu geleneksel Marksist Avrupa-merkezci anlatıyı eleştirirler.

Tarihin Çevrimleri ve Okları

Tarih, hem doğanın, yeniden üretimin ve tarımsal/biyolojik döngülerin tekrar eden ritimlerini yansıtan "çevrimlerden", hem de yeniliğin, devrimin ve doğrusal ilerlemenin sembolü olan "oklardan" meydana gelir. İnsanlık her zaman kendini yeniden üretmek zorundadır, ancak her tarihsel konjonktür biriciktir. Tarihsel süreci yönlendiren üç ana motor vardır: Doğayı denetlememizi sağlayan tekniğin gelişmesi, yönetici sınıflar arasındaki (siyasi ve askerî) rekabet ve artığın nasıl bölüşüleceğini belirleyen sınıf mücadelesi. Kapitalizm öncesi toplumlarda (örneğin Antik Çin veya Roma'da) tekniğin gelişimi yavaş ve rastgeleydi; tarih daha çok imparatorlukların yükseliş ve gerileyiş çevrimleriyle işliyordu. Zenginlik üreten köylülerin ve tüccarların kaderi, yöneticilerin savaşları ve sömürüsü etrafında dönüyordu. Ancak Avrupa'da, feodalizmin bağrında yükselen yeni güçler sayesinde tarihin "okları" egemen olacak ve kapitalizme giden yolu açan köklü bir toplumsal dönüşüm (Sanayi Devrimi'ne varan süreç) yaşanacaktı.

Tarihin belirli oklarla (ilerlemeyle) kaçınılmaz bir yöne doğru gittiği fikri, postmodernist tarihçiler tarafından teleolojik (erekeçi) bulunarak reddedilir. Öte yandan çevre tarihçileri, tarihin motorları arasına ekolojik krizleri, iklim değişimlerini ve salgın hastalıkları koyarak, sınıf mücadelesi kadar doğanın da tarihi yönlendiren bağımsız bir aktör (çevrim) olduğunu vurgularlar.

Avrupa'nın Özgüllüğü

Avrupa'nın kapitalizmi doğuracak bir merkeze dönüşmesi şaşırtıcı görünebilir, zira Antikçağ'da ve erken Ortaçağ'da Avrupa kıtası, Asya imparatorluklarına kıyasla geri ve merkezden uzaktı. Ancak Avrupa'nın benzersiz bir coğrafyası vardı. Üç tarafı denizlerle çevrili, çok girintili çıkıntılı uzun bir kıyı şeridinde sahip, büyük iç su yollarıyla (Ren, Tuna, Sen vb.) bölünen bu kıtada, devasa ve tek bir taşkın ovası yoktu. Bu coğrafya, tek bir merkezi imparatorluğun tüm Avrupa'ya egemen olmasını imkânsızlaştırdı. Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Avrupa, ebediyen parçalanmış bir "savaşan devletler" kıtasına dönüştü. Nil, Fırat veya Sarı Nehir vadilerinde merkezi ve haraççı devletlerin durağan çevrimleri egemenken; Avrupa coğrafyası rekabeti, ticareti, iletişimi ve değişimi zorunlu kıldı. Su yoluyla ulaşımın getirdiği ekonomik canlılık, yeniliklere ve burjuva devrimlerine (örneğin denizci ülkeler olan Hollanda ve İngiltere'de) ev sahipliği yapacak dinamik bir zemin hazırladı.

Coğrafyanın Avrupa'nın parçalanmışlığını ve dolayısıyla rekabeti (rekabetçi devletler sistemini) doğurduğu tezi günümüzde geniş kabul görmekte birlikte, kurumsal iktisatçılar (Daron Acemoğlu vb.) coğrafyanın tek başına belirleyici olmadığını, kapsayıcı siyasi ve mülkiyet kurumlarının (parlamentolar, bağımsız yargı) Avrupa'nın özgüllüğünü yaratan asıl etken olduğunu savunurlar.

Batı Feodalizminin Yükselişi

Batı Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla Avrupa, çok sayıda Cermen krallığına bölünürken; Doğu Roma (Bizans), eski askerî-bürokratik, haraççı imparatorluk yapısını dondurarak bin yıl daha sürdürdü. Batı'da ise, kralların ve devletlerin zayıflığı, özellikle 9. ve 10. yüzyıllardaki Viking, Macar ve Arap akınlarının yarattığı kriz ortamıyla birleşince yeni bir sistem doğdu: Feodalizm. Batı feodalizmi, toprak sahipliği ile askerî hizmeti birbirine bağlayan, merkezî devlet yerine dirlük (tımar) sahibi şövalyeler ile onlara bağımlı serflere dayanan bir sistemdi. En tepede kral, arazileri vasallarına dağıtıyor, onlar da bu toprakları, savaş meydanlarının yeni tankları olan ağır zırhlı süvarileri (şövalyeleri) beslemek için tımarlara bölüyordu. Bu sistem, tımarların bölünmesini engellemek için sadece en büyük oğla miras bırakılması geleneğini doğurdu. Mirastan mahrum kalan genç soylu çocukları, toprak ve statü elde etmek için sürekli savaşmak ve yeni yerler fethetmek zorundaydı. Dolayısıyla feodalizm, durağan değil; rekabetçi, istikrarsız, dinamik ve sürekli dışarıya doğru genişlemeci bir askerî birikim sistemiydi.

"Feodalizm" kavramının kendisi modern Ortaçağ tarihçileri (örneğin Susan Reynolds) tarafından ağır bir şekilde eleştirilmektedir. Reynolds, katı bir tımar (fief) ve vasallık piramidinin gerçekte var olmadığını, bunun 16. yüzyıl hukukçuları tarafından geriye dönük uydurulmuş bir efsane olduğunu, Ortaçağ'da mülkiyet ve sadakat ilişkilerinin çok daha çeşitli ve yerel olduğunu kanıtlamıştır.

Haçlı Seferi ve Cihat

Batı feodalizminin şiddetli genişlemeciliğinin en büyük patlaması Haçlı Seferleri oldu. 1095'te Papa II. Urbanus'un çağrısıyla, hem Kilise'nin itibarını artırmak hem de feodal şiddeti ülke

dışına, "kâfirlere" yönlendirmek amacıyla devasa bir feodal ordu Ortadoğu'ya yürüdü. Haçlılar, yozlaşmış ve bölünmüş yerel İslam devletlerinin zayıflığından faydalanarak Antakya ve Kudüs'ü ele geçirdiler; gittikleri her yerde eşi görülmemiş bir katliam ve yağma yaptılar. Ancak kurdukları dört Haçlı devleti, küçük bir seçkinler grubunun, kalelerini ve şövalyelerini beslemek için yerel Arap köylülerini acımasızca sömürdüğü asalak yapılarıdır. Bu sömürü ve şiddet, Müslümanları birleştiren bir katalizör işlevi gördü. Selahaddin Eyyubi önderliğinde birleşen Müslüman kuvvetler, 1187 Hittin Muharebesi'yle Haçlıları bozguna uğrattı. Haçlı devletlerinin varlıklarını sürdürmemesi, aşırı sömürü gerektiren şövalye ve şato modelinin (feodalizmin) sınırlarını ve rızaya dayalı istikrarlı bir düzen kurmadaki acizliğini açıkça ortaya koydu.

Marksist tarihçiliğin Haçlı Seferleri'ni sadece "topraksız soyluların ganimet arayışı" ve "feodal yayılmacılık" olarak açıklaması, günümüz Haçlı Seferleri tarihçileri (Jonathan Riley-Smith vb.) tarafından eksik bulunur. Yeni araştırmalar, sefere katılmanın muazzam masraflı olduğunu, birçok şövalyenin toprak kazanmak yerine mülklerini satarak borca girdiğini ve eylemlerinin merkezinde derin bir dinsel inanç ile "silahlı hac" fikrinin yattığını göstermektedir.

Ortaçağ Avrupası'nda Bey, Şehirli Orta Sınıf ve Köylü

Ortaçağ Avrupası karanlık, cehalet ve yoksulluk çağı değildi; aksine Antikçağ'dan çok daha dinamikti. Bu dönemde emek üretkenliğini artıran ağır tekerlekli saban, su değirmenleri, ürün rotasyonu ve nadas sistemleri gibi devrim niteliğinde teknolojik ilerlemeler yaşandı ve tahıl verimi ikiye katlandı. Feodal beylerin bitmek bilmeyen rekabeti ile savaş, şato ve lüks mallara olan talepleri; zanaatkârlara iş ve tüccarlara yeni pazarlar yarattı. Şehirler surlarla çevrili bağımsız güç merkezleri (loncalar) olarak yükseldi. Beylerin artan nakit ihtiyacı, köylülerin angarya (emek) hizmetlerinin parayla ödenen kiralara dönüşmesini sağladı, bu da serflikin ticarileşmesine ve çözülmesine yol açtı. Sistemin tepesinde arttığı israf eden asalak beyler, en altında yoksul geçimlik köylüler varken; asıl ekonomik değişimi "orta halliler" denilen kesim (küçük eşraf, zengin köylüler, müreffeh zanaatkâr ve tüccarlar) yönlendirdi. Piyasaya üretim yapan bu kesim, zamanla kapitalist çiftçilere ve girişimcilere dönüşerek feodalizmin içinden yeni bir sınıfı doğurdu.

"Orta halliler" in değişimin asıl motoru olduğu fikri, Marksist "aşağıdan tarih" okumasının temelidir. Ancak modern iktisat tarihçileri, elitlerin "lüks tüketiminin" (gösterişi tüketim) sanayiye ve küresel ticareti kışkırtan ana itici güç olduğunu, dolayısıyla beylerin o kadar da "üretken olmayan israfçılar" olmadığını, kapitalizmin doğuşunda bu lüks talebinin merkezi bir rol oynadığını savunurlar (Tüketim Devrimi tezi).

Ortaçağ Avrupası'nda Sınıf Mücadelesi

Feodalizmin kendi içindeki rekabetçi birikim baskısı, lüks tüketim ve savaş harcamalarının sürekli artmasına neden olarak sistemi 14. yüzyılda bir krize sürükledi. 1348'deki Kara Ölüm (Veba) salgınıyla nüfusun üçte birinin yok olması, hem beylerin gelirlerini düşürdü hem de emek kıtlığı yarattı. Bu kriz, şiddetli sınıf savaşlarını tetikledi. Fransa'da 1358'deki köylü ayaklanmaları (Jacquerie), 1381'de İngiltere'de Wat Tyler önderliğindeki isyan, 1378'de Floransa'daki yün işçilerinin (ciompi) isyanı ve Bohemya'daki radikal Hussit Savaşları, sıradan insanların feodal baskıya karşı başkaldıralarıydı. Bu devrimci dalga, henüz küçük kapitalistlerin hegemonya kuracak kadar güçlenmemiş olması nedeniyle kanla bastırılma da, "piyasa feodalizmi"nin zaferini pekiştirdi. Mallar ve hizmetler metalaştı, toplumsal ilişkiler ticari sözleşmelere dönüştü ve orta hallilerin ekonomik ilerleyişi hızlanarak feodalizmin çözülişünü kaçınılmaz kıldı.

Marksist anlatı 14. Yüzyıl Krizini "feodalizmin yapısal çelişkileri" ile açıklarken; günümüz çevre ve demografi tarihçileri (Neo-Malthusçu görüş), sorunun basitçe nüfusun toprağın taşıma kapasitesini aşması (Malthusçu sınır) ve ardından gelen pandeminin demografik yıkımı olduğunu belirtir. Veba sonrası emek kıtlığı, köylülerin pazarlık gücünü otomatik olarak artırmış, serfliğin kalkmasını sınıf mücadelesinden ziyade basit arz-talep kanunları sağlamıştır.

Yeni Monarşiler

15. ve 16. yüzyıllarda eski feodal fikirler yerini, insan aklına ve potansiyeline güvenen Rönesans'a bıraktı. Hümanizm, sanat ve bilim, büyüyen şehirlerin dinamik ortamında yeşerdi. Bu kültürel dönüşümün siyasi alandaki karşılığı "yeni monarşiler" in (mutlakiyetçiliğin) yükselişi oldu. Fransa'da krallar asillerin özel ordularını yasaklayıp gücü merkezileştirirken, İspanya'da Kastilya ve Aragon'un birleşmesi Katolik Engizisyonu ile

desteklenen mutlak bir güç yarattı. İngiltere'de Tudorlar, Güller Savaşı'nın ardından feodal baronları ezip, Kilise mülklerine el koyarak merkezi bir ulusal devlet inşa ettiler. Bu mutlakiyetçi devletler, geçiş döneminin (feodalizm ile kapitalizm arasındaki ara formun) bir ürünüydü. Orta hallilerin desteğini alarak feodal anarşiyi bastıracak güce ulaştılar, ancak gücü merkezileştirdikten sonra, kendi saray asalaklarını yaratarak ve parlamenter meclislere direnerek palazlanan burjuvazinin ekonomik gelişiminin önünde yeni bir engele dönuştüler.

"Mutlak Monarşi" kavramı siyasi tarihçiler arasında tartışmalıdır. Modern revizyonist tarihçiler, sözde "mutlak" kralların (örneğin Fransa'da XIV. Louis'nin bile) yerel elitlerin, parlamentoların ve soyluların rızası ve işbirliği olmadan vergi toplayamadığını, dolayısıyla bu devletlerin mutlakiyetçi olmaktan ziyade "konsensüse dayalı" mali-askerî devletler olduğunu ortaya koymuşlardır.

Yeni Sömürgecilik

Avrupa 15. yüzyılın sonlarından itibaren hızla değişirken, Asya, Afrika ve Amerika imparatorlukları eski durağanlıklarına saplanıp kalmışlardı. Bu eşitsiz gelişim, Avrupa'nın yeni sömürgeci yayılmasıyla sonuçlandı. Portekizliler, geliştirdikleri okyanus gemileriyle Afrika'yı dolaşıp Hindistan'a ulaşırken; İspanyolların finanse ettiği Kolomb, Yeni Dünya'ya ulaştı. Antiller'de altın bulamayan İspanyollar, yerli halkları köleleştirerek ölüme sürükledi; ardından Hernan Cortes Aztek İmparatorluğu'nu, Francisco Pizarro ise İnka İmparatorluğu'nu, ateşli silahların ve Avrupa'dan taşınan ölümcül hastalıkların yıkıcı etkisiyle kolayca fethetti. İspanya'nın elde ettiği devasa altın ve gümüş, Avrupa'daki hanedanlık savaşlarını ve Karşı Reform hareketini finanse etmekte kullanıldı. Bu dönem, Avrupa sömürgeciliğinin dünyayı dönüştürmesinin kanlı başlangıcıydı ve çok geçmeden bu sömürgeci akıma Hollanda, İngiltere ve Fransa da katılacaktı. Emperyal İspanya'nın Yeni Dünya'dan sömürdüğü zenginlik, dünyanın ilk burjuva devrimi olacak olan Hollanda Devrimi'ni kanla boğma çabasını yıllarca besleyecekti.

Yeni Dünya'nın "Yeni Sömürgecilik" adı altında fethi anlatısında İspanyol "Siyah Efsanesi"ne (kara efsane) sıkça başvurulur. Modern küresel tarihçiler, Avrupa'nın Amerika'yı sadece üstün silahlarla fethetmediğini, aynı zamanda İnkalar ve Aztekler içindeki yerli muhalif grupların (örneğin Tlaxcalanların) İspanyollarla aktif ittifak kurmasının fethi mümkün kılan asıl askeri güç olduğunu hatırlatırlar.

7. Bölüm: İlk Burjuva Devrimleri Dalgası (1517–1775)

Ortaçağ Avrupası toplumunun bağrında büyüyen yeni kuvvetler, 16. yüzyılın başına gelindiğinde dönüştürücü kritik eşiği aşmıştı. Yine de bu, tüccar kapitalizminin zaferini garanti etmiyordu. Varlığını uzun zamandır sürdüren toplumsal ve siyasi yapılara kök salmış güçlü çıkar çevreleri, onun ölü doğmasına neden olabiliirdi. Tarihin çürümüş toplumsal sınıflar ve miadını doldurmuş ideolojiler yığını temizlemek için devrimci eylem gerekiyordu. Ancak bu yolla eski düzen devrilererek, insanlığın üretken kapasitesinin artık mümkün kıldığı ticaret ve birikim patlamasına alan açılıbiliirdi. Bu, 16. ve 17. yüzyıllarda dünya kapitalizminin ilk evresinde, Reform Hareketinin, Hollanda Devrimi'nin ve en önemlisi de 1637-60 İngiliz Devrimi'nin derinlerde yatan anlamıydı. Bu olaylar, tüccar kapitalizmini, kuzeybatı Avrupa'nın büyük bir kısmında hâkim iktisadi biçim yaptı. 18. yüzyıl boyunca sonuçları kölelik, sömürgecilik ve küresel savaşlar olacaktı.

Reform Hareketi

18. yüzyıldan önce dinî inanç neredeyse evrenseldi ve ilahiyat, insanların yalnızca Tanrı ile değil, birbirleriyle ilişkilerini de tartışmalarını sağlayan dili oluşturuyordu. İlahiyat, siyasi söylemin lügatini tanımlıyordu. Katolik Kilisesi bin yıl boyunca Batı Avrupa'ya egemen olmuş, sapkın kabul edilen her türlü hareket ezilmişti. Kriz, Kilise'nin yolsuzluğa batması ve papanın rakip İtalyan soylu ailelerinin bir oyunağına dönüşmesiyle ideolojik düzeyde patlak verdi. 1517'de Martin Luther'in Doksan Beş Tez'ini Wittenberg Katedrali'nin kapısına asması, geniş bir destek buldu. Luther'in mesajını devrimci kılan şey, papazların otoritesini reddederek insanları İncil'i kendi başlarına okuyup yorumlamaya davet etmesiydi. Bu fikirler savaşı, İncil'in yerel dillere çevrilmesi ve matbaa makinesi sayesinde kitlelere ulaştı. Protestanlık, Avrupa'nın gelişmiş yerlerinde kapitalist çiftçiliğe ve ticarete öncülük eden "orta hallilerin" dini haline geldi. Ancak bu hareket, Almanya'daki 1524-25 Köylü İsyanı gibi radikal halk hareketlerini de tetikledi. Feodal harçlara ve serfliğe karşı ayaklanan köylüler karşısında Luther, egemen sınıfla ittifak yaparak prensleri isyancıları katletmeye çağırdı. Reform Hareketi, birçok Alman ve Fransız asili tarafından kilise mülklerine el koymak ve siyasi rakiplerini zmek için yukarıdan bir araç olarak kullanıldı.

Modern tarihçiler, Reformasyon'u salt bir "sınıf mücadelesi" ya da "burjuvazinin ideolojisi" olarak görmenin indirgemeci olduğunu savunurlar. Matbaanın yarattığı medya devrimi, devlet inşası (kralların papalığa karşı ulusal kiliseleri kurması) ve samimi teolojik kaygılar, bu sürecin Marksist ekonomik çerçevenin ötesine geçen çok katmanlı yönleri olarak değerlendirilmektedir.

Karşı Reform Hareketi

Burjuva devriminin dini bir reform hareketi olarak başlamasına karşılık, Katolik ortodoksluğu da "Karşı Reform Hareketi" ile dogmatik bir saldırı başlattı. 1545-1563 Trent Konseyi ile şekillenen bu karşı-devrim, yolsuzlukları temizlerken Protestanlığı yok etmeyi amaçladı. Ignatius Loyola'nın kurduğu Cizvitler bu hareketin "özel kuvvetleri", Kutsal Engizisyon ise Avrupa genelinde etkili bir baskı vasıtası oldu. Bu hareket, İtalya'da gelişmekte olan tüccar kapitalizmini ve Rönesans'ı boğdu; zengin tüccarlar feodal sistemle bütünleşti ve İtalya yabancı güçlerin savaş alanına dönüştü. İspanya'da Kral II. Philip idaresinde Karşı Reform, kraliyet despotluğunun ve acımasız bir baskının aracı oldu. Fransa'da ise Protestanlar (Huguenotlar) ile Katolikler arasında 40 yıl süren kanlı Din Savaşları, 1572'deki Aziz Bartholomew Günü Katliamı gibi vahşetlere sahne oldu. Savaş, Protestan Kral IV. Henry'nin Katolikliğe geçip Nantes Fermanı'nı ilan etmesiyle yatıştıysa da, bu süreç Fransa'da mutlak monarşinin güçlenmesine ve ekonomik gelişimin aksamasına neden oldu. Karşı Reform'un İspanya, İtalya, Almanya ve Fransa'daki başarılarına rağmen Reform Hareketi, geleceğin dinamosu olacak Kuzey Avrupa'da tutunmayı başardı.

"Karşı Reform" terimi günümüzde Katolik tarihçiler tarafından "Katolik Reformu" (Catholic Reformation) olarak adlandırılır. Bunun sadece Protestanlığa gerici bir tepki olmadığı; Cizvit okulları, barok sanat ve küresel misyonerlik (Amerika ve Asya'da) aracılığıyla Katolikliğin kendi iç dinamikleriyle yenilediği ve küreselleştiği vurgulanmaktadır.

Hollanda Devrimi

Rönesans Avrupası'nın önde gelen ticaret merkezlerinden olan Alçak Ülkeler (Hollanda ve Belçika), kanalları ve nehir sistemleriyle kıtanın en dinamik ekonomik bölgelerinden biriydi. Ancak bu bölge, 150.000 kişilik ordusunu beslemek için buradaki tüccarları ağır vergilere bağlayan Katolik İspanya İmparatorluğu'nun yönetimi altındaydı. 1566'da, Katolik otoritelerin baskılarına karşı patlak veren "İkon Kırıcılık Fırtınası" ile devrimci kalabalıklar kiliselere saldırdı ve eski oligarşileri devirdi. İspanya Kralı II. Philip'in gönderdiği orduların yarattığı "İspanyol Hışımı", vahşi katliamlara sahne olsa da Hollandalılar su kanallarını ve denizi kullanarak uzun süreli bir ulusal savunma savaşı verdiler. Kalvinistlerin ve İngiltere'nin (1588 İspanyol Armadası'nın yenilgisiyle) desteği sayesinde İspanya nihayet 1609'da pes etti. Hollanda Devrimi, tüccar burjuvazisinin ve şehirli küçük burjuvazinin zaferiyle dünyanın ilk burjuva cumhuriyetini kurdu; 17. yüzyıl Hollanda'nın "Altın Çağı" oldu.

Modern tarihçiler Hollanda Devrimi'nin saf bir "burjuva" veya "kapitalist" devrimden ziyade, soyluların (Orange hanedanı gibi) öncülük ettiği, Ortaçağ yerel intiyazlarını merkezi Habsburg devletleşmesine karşı korumayı amaçlayan muhafazakar bir bağımsızlık savaşı özellikleri de taşıdığını belirtmektedir.

Otuz Yıl Savaşları

17. yüzyıl başlarında Habsburg Kutsal Roma İmparatorluğu, Orta Avrupa'yı kapsayan ama Almanya ve Bohemya'daki Reform Hareketi yüzünden derin bölünmeler yaşayan bir süper devletti. 1618'de Çek soylularının Katolik İmparator II. Ferdinand'ı reddederek başlattığı Bohemya isyanı (Prag pencere vakası), Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-1648) fitilini ateşledi. Bohemyalı asiller, radikal halk isyanlarından korktukları için kitleleri seferber edemediler ve 1620'de Beyaz Dağ Muharebesi'nde ezildiler. Çatışma hızla, Katolik hegemonyasını kırmak isteyen Hollanda, Danimarka, İsveç ve hatta Katolik Fransa'nın (Kardinal Richelieu önderliğinde) katıldığı emperyalist bir jeopolitik savaşa dönüştü. Savaş, Avrupa'nın en ileri ekonomilerinden biri olan Almanya'yı harap etti, nüfusu yarı yarıya düşürdü ve Orta Avrupa'yı yüzyıllar sürecek bir parçalanmışlığa mahkûm etti. Öte yandan bu süreç, mutlakiyetçi İspanya'nın kaynaklarını tüketerek Avrupa'daki hegemonyasını Fransa'ya kaptırmasına neden oldu.

Savaşın Almanya'yı tamamen yıktığı yönündeki geleneksel görüş (Felaket Teorisi), modern araştırmalarla yumuşatılmıştır. Yıkım bölgesel olarak çok eşitsizdi. Ayrıca savaş salt bir din veya sınıf çatışması değil, modern, egemen ve sınırları belirli devletler sistemini (1648 Westphalia Düzeni) yaratan uluslararası bir devlet inşası krizinin zirvesi olarak değerlendirilmektedir.

İngiliz Devrimi'nin Nedenleri

Avrupa kıtasında karşı-devrim ve yıkım yaşanırken, İngiltere'de 1640'larda feodal mutlakiyetçilik yıkılarak bir burjuva cumhuriyeti kuruldu. Bu farklı sonucun kökleri, VIII. Henry'nin 1530'larda manastır mülklerini kamulaştırıp yeni bir toprak sahibi sınıf (eşraf) yarattığı ve Protestanlığı benimsediği "yukarıdan" Reform hareketine dayanır. 17. yüzyıla gelindiğinde İngiltere'de ticaret gelişmiş, "orta halliler" (tüccarlar, zengin köylüler, küçük

sanayiciler) güçlenmişti. Ancak Stuart kralları I. James ve I. Charles'ın feodal ayrıcalıklara dayalı, keyfi vergilere ve devlet tekellerine yaslanan mutlakiyetçi eğilimleri bu yeni sınıfın çıkarlarıyla çelişiyordu. Charles'ın 11 yıl boyunca parlamentoyu askıya alması (On Bir Yıllık Tiranlık), burjuvazinin mülklerini ve dini inançlarını doğrudan tehdit ediyordu. Kriz, 1637'de Kral'ın İskoçya'ya yeni bir dua kitabı dayatmasına karşı İskoçların ayaklanması ve Kral'ın iflas ederek 1640'ta Uzun Parlamento'yu toplantıya çağırarak zorunda kalmasıyla patlak verdi.

Revizyonist tarihçiler (örn. Conrad Russell), İngiliz İç Savaşı'nı yükselen burjuvazinin kaçınılmaz bir sınıf devrimi olarak gören Marksist tezi reddeder. Çatışmayı, Britanya adalarındaki üç farklı krallığı (İngiltere, İskoçya, İrlanda) aynı anda yönetmenin getirdiği yapısal ve mali zorluklara, yanlış siyasi hesaplamalara ve dini radikalizme bağlarlar.

Devrim ve İç Savaş

Muhafazakar mülk sahiplerinden oluşan Uzun Parlamento, başkentteki kitlelerin baskısıyla mutlakiyetçiliği tasfiye etmek için harekete geçti. Kral Charles, 4 Ocak 1642'de askerleriyle parlamentoyu basıp beş muhalif milletvekilini tutuklamaya kalkıştığında, Londra halkı silahlanarak barikatlar kurdu ve kralı şehirden kaçmaya zorladı. Devrim, kısa sürede Kralcılar ile Parlamentocular arasında bir İç Savaş'a dönüştü. Parlamentocular kendi içlerinde, Kral'la uzlaşmak isteyen büyük toprak sahibi Presbiteryenler ve savaşı sonuna kadar götürmek isteyen, "orta hallilere" dayanan radikal Bağımsızlar ve Sekterler olarak bölündü. Bağımsızların lideri Oliver Cromwell, yetenek ve dini coşkuya dayalı devrimci bir güç olan Yeni Model Ordu'yu (New Model Army) kurdu. Bu ordu, 1645'teki Naseby Muharebesi'nde Kralcı güçleri kesin bir yenilgiye uğratarak devrimin askeri zaferini ilan etti.

Askeri tarihçiler Parla mentonun zaferini yalnızca Yeni Model Ordu'nun devrimci ruhuna değil; Parla mentonun Londra gibi devasa bir finans merkezini, donanmayı ve stratejik limanları elinde tutarak Krala kıyasla çok daha üstün bir lojistik ve vergi toplama kapasitesine sahip olmasına bağlamaktadırlar.

Ordu, Eşitleyiciler ve İngiliz Cumhuriyeti

Parlamentodaki muhafazakar Presbiteryenler, savaştan sonra Yeni Model Ordu'yu terhis edip Kral ile uzlaşmak istediler. Buna karşılık askerler, küçük üreticilerin radikal demokrasisini savunan Eşitleyiciler (Levellers) ile ittifak kurdu. 1647 Putney Tartışmaları'nda Eşitleyiciler yoksullar için siyasi haklar talep ederken, Cromwell ve generalleri (büyük mülk sahipleri adına) oy hakkının yalnızca mülk sahiplerinde kalması gerektiğini savundular. Kralın İskoçlarla anlaşıp ikinci bir iç savaş başlatması üzerine Ordu, Aralık 1648'de parlamentoyu basarak muhafazakarları tasfiye etti ("Kalıntı" parlamento) ve 30 Ocak 1649'da Kral'ı idam ederek İngiliz Cumhuriyeti'ni ilan etti. Ancak iktidarı sağlama alan Ordu liderleri, hemen ardından Eşitleyicileri ezerek devrimin halk desteğini ve ileriye dönük ivmesini yok ettiler. Cromwell'in dar toplumsal tabanlı askeri diktatörlüğünün çökmesinin ardından 1660'ta II. Charles'in tahta dönmesi (Restorasyon), burjuva devrimlerinin temel çelişkisini yansıtır: Mülk sahibi sınıf, devrimi ileri taşıyan kitlelerden korkarak devrimi yarıda keser ve karşı-devrime alan açar.

Modern siyaset bilimciler Eşitleyiciler'in (Levellers) zamanının ötesinde demokratik bir anayasa taslağı (Agreement of the People) sunduğunu kabul etse de, onların bile hizmetkarları, dilencileri ve kadınları oy hakkının dışında tuttuklarını vurgularlar. Dolayısıyla 17. yüzyıl bağlamında tam evrensel bir demokrasi tahayyülü henüz olgunlaşmamıştı.

Sömürgeler, Kölelik ve Irkçılık

Hollanda ve İngiliz burjuva devrimleri, tüccar kapitalizmini feodal zincirlerinden kurtararak muazzam bir küresel genişlemeye yol açtı. Özellikle İngiltere'de deniz ticareti ve sömürgelerden elde edilen zenginlik, Sanayi Devrimi'ne gidecek sermaye birikimini sağladı. Ancak 18. yüzyıl kapitalizmi aslen, Batı Afrika, Amerika plantasyonları ve Avrupa arasındaki "üçlü ticaret"e ve milyonlarca Afrikalı kölenin acımasızca sömürülmesine dayanıyordu. 12 milyondan fazla Afrikalının zorla taşındığı bu süreç, tarihte insanlığa karşı işlenmiş en büyük suçlardan biriydi. Bu sömürüyü, köleliği ve emperyalizmi meşru göstermek için ırkçılık ideolojisi kasıtlı olarak kışkırtıldı. Kapitalizmin çelişkisi burada en çıplak haliyle görüldü: Avrupa'nın tüccar-kapitalistleri zenginleşirken, milyonlarca insan köleleştirildi ve sefaletle mahkûm edildi.

Köle ticaretinden elde edilen kârların Sanayi Devrimi'ni tek başına finanse ettiği yönündeki Marksist "Williams Tezi", günümüzde iktisat tarihçileri tarafından tartışılmaktadır. Sömürge kârlarının sanayileşmeye katkısı yadsınamaz olmakla birlikte, İngiltere'deki güçlü kurumların, tarımsal verimliliğin, kömür yataklarının varlığının ve icatları teşvik eden fikri mülkiyet yasalarının asıl belirleyici faktörler olduğu genel kabul görmektedir.

İmparatorluk Savaşları

İngiliz Devrimi, Britanya'yı dünyanın dört bir yanına ulaşabilen dinamik bir kapitalist güç ve sıçrama tahtası haline getirdi. Bu durum, kıtanın eski egemen gücü mutlakiyetçi Fransa ile Britanya arasında 1688-1815 yılları arasında bir dizi uzun imparatorluk savaşına neden oldu. Britanya'nın ada coğrafyası devasa bir kara ordusu yerine donanmaya odaklanmasına izin verdi. Finans kapitalizminin gelişmesi (İngiltere Bankası) savaşların kredilerle finanse edilmesini kolaylaştırdı ve Yeni Model Ordu geleneğinden miras alınan hareketli savaş doktrini Fransızların hantal mevzi savaşına üstünlük sağladı. Yedi Yıl Savaşı (1756-63) gibi çatışmalar sonucunda Britanya, Hindistan ve Kuzey Amerika'daki Fransız sömürgelerini ele geçirdi. Blenheim ve Waterloo gibi muharebelerle tescillenen Britanya hegemonyası, zayıflayan Fransa'yı ağır bir mali ve jeopolitik krize sürükleyerek, Amerikan Devrimi genel provasının ardından patlak verecek olan 1789 Fransız Devrimi'nin yapısal zeminini hazırladı.

Tarihçiler, 18. yüzyıl Britanyası'nı modern "Mali-Askeri Devlet" (Fiscal-Military State) modelinin ilk ve en başarılı örneği olarak tanımlarlar. Bu devlet modelinin başarısı, sadece burjuvazinin serbestliğine değil, çok verimli bir vergi toplama bürokrasisine (özellikle tüketim vergileri) ve devasa devlet borçlanmasını sürdürülebilir kılan güçlü parlamento güvenilirliğine dayanıyordu.

8. Bölüm: İkinci Burjuva Devrimleri Dalgası (1775–1815)

İngiliz Reform Hareketi, güçlü bir merkezî devlet ve saray mensuplarıyla arazi sahiplerinden oluşan yeni bir aristokrasi yaratmıştı. Ardından İngiliz Devrimi, yönetim yetkisini mülk sahibi sınıfların eline veren bir anayasal monarşi inşa etti. Bu iki gelişme, İngiliz yönetici sınıfını yeniden biçimlendirerek bankacılar, tüccarlar ve ticari üretim yapan çiftçilerden

oluşan bir seçkinler kesimi haline getirdi ve Britanya tüccar kapitalizminin tüm potansiyeliyle serbest kalmasını sağladı. Dünyanın 1450'lerde başlayan dönüşümü böylece hız kazandı. Britanya orduları ve donanmaları; Hindistan, Kuzey Amerika ve Antiller'de geniş bir sömürge imparatorluğu yaratarak zenginliğin Britanya'ya akmasını sağladı ve onu hem ekonomik hem de jeopolitik bir süper güç yaptı.

Bunun bir sonucu olarak, Britanya ile girdiği askerî rekabet yüzünden Fransa mutlak monarşisinin mali kaynakları ve saygınlığı yerle bir oldu. Aynı zamanda Fransa içerisinde kapitalizmin gelişmesi, monarşiyi devirip topluma yeni bir biçim verebilecek toplumsal güçler yarattı. Sonuçta dünyayı sarsan ve hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı Fransız Devrimi gerçekleşti. Ancak bu yolu açan, öncesindeki fikir devrimi (Aydınlanma) ve ona model sunan büyük sömürge ayaklanması (Amerikan Devrimi) idi.

Aydınlanma

18. yüzyıl Avrupası üçe bölünmüştü. Güney ve doğu Avrupa feodal-mutlakiyetçi geçmişe saplanıp kalmışken; kuzeybatı Avrupa (Britanya ve Hollanda) kapitalist ekonomiyle dönüşüm yaşıyordu. Fransa ise bu ikisinin ortasında, devlet güdümlü bir geçiş toplumu olarak sıkışmıştı. Ekonomisi büyüyordu ancak devletin tepesinde hâlâ asalak soylular, Katolik Kilisesi ve köylüleri ezen feodal harçlar duruyordu. Fransız kapitalizminin büyümesi ile feodal siyasi yapı arasındaki bu çelişki, devletin Britanya ile girdiği küresel üstünlük mücadelesinde kriz noktasına geldi.

Fransa'nın *ancien régime*'i (eski rejim), 1789 devriminden çok önce düşünsel açıdan çözülmüştü. Aydınlanma düşüncesi, geçmişin birikmiş ideolojik tortusunu silip süptürdü; kutsal metinlerin ve Kilise dogmalarının yerini gözlem, deney ve akıl yürütme aldı. İlahi yönetim hakkı reddedildi; siyasi düzenin Tanrı'nın takdiri değil, insanların kendi yarattığı bir şey olduğu fikri benimsendi. Aydınlanma'nın en büyük başarısı, Diderot ve d'Alembert öncülüğünde hazırlanan, akıl dışı ve burjuvazinin çıkarlarına aykırı kurumları eleştiren *Ansiklopedi* oldu. Bu radikal fikirler, Tom Paine'in *Sağduyu* adlı broşürüyle salon aydınlarının tekelden çıkıp sokaktaki sıradan insanlara ve zanaatkârlara ulaştı.

Aydınlanma dönemi, Frankfurt Okulu ve postkolonyal düşünürler tarafından sıklıkla çelişkili ve ikiyüzlü olmakla eleştirilir. "Evrensel insan aklı, eşitlik ve özgürlük" söylemleri zirveye çıkarken, aynı dönemde Avrupa'nın köle ticareti ve acımasız sömürgecilik faaliyetlerinin de zirvede olması, bu evrenselliğin pratik hayatta yalnızca "beyaz, Avrupalı, mülk sahibi erkekler" için geçerli olduğunu göstermiştir.

Amerikan Devrimi

Aydınlanma fikirlerinin kıvılcımı ilk olarak Amerika'da çaktı. Yedi Yıl Savaşı'nın (1756-1763) ardından Fransız tehdidi ortadan kalkınca, Amerikalıların Britanya'nın askerî desteğine olan bağımlılığı sona erdi. Ancak Britanya, savaş borçlarını ödemek için kolonilere ağır vergiler (Şeker Yasası, Damga Vergisi, Çay Yasası vb.) dayatmaya başladı. "Temsil yoksa vergi de yok" sloganı etrafında birleşen koloniler, 1764-1775 yılları arasında boykotlar, Boston Çay Partisi ve yerel komiteler aracılığıyla kitlesel bir direniş başlattılar. Başlangıçta büyük toprak sahiplerinin ve tüccarların öncülük ettiği ("seçkinlerin devrimi") bu süreç, kitlelerin tabandan yükselen eylemleriyle radikalleşerek "orta sınıfların devrimine" dönüştü.

Nisan 1775'te Lexington'da atılan ilk kurşunla başlayan savaşta Amerikalılar, George Washington komutasındaki Kıta Ordusu ve yerel milislerin topyekûn halk savaşı, coğrafyanın sağladığı lojistik avantajlar ve Fransa/İspanya'nın desteği sayesinde Britanya'yı mağlup etmeyi başardı. Ancak 1776 Bağımsızlık Bildirgesi insan hakları ve eşitlik vaat etse de, 1788 Anayasası mülkiyeti ve serbest piyasayı kutsadı, dahası kölelik sistemini korudu. Yani bu devrim, kendi içinde yarım kalmış, çelişkili bir burjuva devrimiydi. Yine de Amerikan Devrimi, yeni bir çağın kapısını aralayarak bir yıl sonra patlak verecek Fransız Devrimi'ne ilham verdi.

Howard Zinn gibi modern radikal tarihçiler, Amerikan Devrimi'nin kitleleri özgürleştiren evrensel bir devrim olmaktan ziyade; alt sınıfların, yerli Amerikalıların, kadınların ve siyah kölelerin haklarını dışlayan, yalnızca "İngiliz seçkinlerin yerini Amerikalı seçkinlerin aldığı" muhafazakâr bir iktidar devri olduğunu savunurlar.

Bastille Baskını

14 Temmuz 1789'da Paris halkı, mutlak monarşinin sembolü olan Bastille hapisanesini basarak kralın kendi halkına karşı planladığı askerî darbeyi önledi. Bu ayaklanma, kendiliğinden kurulan Millet Meclisini fiilî hükümete dönüştürdü; feodalizm lağvedildi ve İnsan Hakları Beyannamesi yayımlandı.

Devrime giden süreç, mutlak monarşinin vergi reformu yapabilmek için 1614'ten beri toplanmayan Zümreler Meclisi'ni (Estates-General) toplantıya çağırmasıyla başlamıştı. Asiller ve ruhban kesimin ayrıcalıklarına karşı çıkan avam (Üçüncü Zümre), kendi meclisini kurarak anayasa yapılına kadar dağılmamaya yemin etti. Kral orduları Paris'e yığıldığında başkentin kitleleri sokağa döküldü; bu şehir devrimini, kırsalda köylülerin şatolara saldırdığı

köylü devrimi izledi. Ancak devrimin balayı dönemi kısa sürdü. Anayasal monarşiyi korumaya çalışan ılımlı çoğunluk (Lafayette vb.) ile daha radikal cumhuriyetçiler (Robespierre, Danton) arasında gerilim büyüdü. Kralın kaçma girişimi ve ardından 1791'de Lafayette'in Milli Muhafızları'nın cumhuriyetçi dilekçe imzalayan halka ateş açması (Mars Alanı Katliamı), devrimin farklı sınıfsal çıkarlar etrafında şiddetle bölünmesine neden oldu.

Fransız Devrimi'nin salt bir "kapitalist burjuvazi" atılımı olduğu yönündeki klasik Marksist (Ortodoks) anlatı, François Furet ve Alfred Cobban gibi revizyonist tarihçiler tarafından eleştirilir. Revizyonistler, 1789'a öncülük edenlerin sanayici kapitalistlerden ziyade devlet memurları, avukatlar ve aydınlanmış soylular (profesyonel elitler) olduğunu; devrimin getirdiği ekonomik kargaşanın Fransız kapitalizminin sanayileşmesini hızlandırmak yerine aslında on yıllarca geciktirdiğini savunurlar.

Jakoben Diktatörlük

1792 yazına gelindiğinde, içerideki karşı-devrimci faaliyetler, halkın ekonomik sıkıntıları (yiyecek kıtlığı ve enflasyon) ve dışarıda Avusturya/Prusya ordularının işgal tehdidi mevcut anayasal monarşiyi çöktürdü. 10 Ağustos 1792'de on binlerce "baldırı çıplak" (sans-culottes) ve gönüllü asker (federaller) sarayı basarak Kralı tutukladı. Monarşi yıkıldı, Ulusal Konvansiyon kurularak Cumhuriyet ilan edildi ve Kral Ocak 1793'te idam edildi.

Derinleşen kriz karşısında Paris halkı tekrar ayaklandı ve Mayıs-Haziran 1793'te ılımlı Jirondenleri meclisten atarak iktidarı radikal Jakobenlere (Robespierre, St-Just, Couthon) verdi. Jakobenlerin Kamu Güvenliği Komitesi, savaş ekonomisi kurarak fiyat kontrolleri getirdi, zorunlu askerlik başlattı ve kilise arazilerini köylülere dağıttı. Rejim, karşı-devrimi ezmek için "Terör" politikasını benimsedi ve giyotini çalıştırdı. Ancak Jakoben diktatörlüğü çelişkili bir temele dayanıyordu: Liderleri orta sınıftandı, özel mülkiyeti savunuyorlardı; fakat iktidarda kalabilmek için mülksüz kitlelerin (sans-culottes) desteğine muhtaçtılar. Bu gerilimi bastırmak için Terör silahı yalnızca sağcılara değil, devrimin daha da ileri gitmesini isteyen sol kanat devrimcilere (Hébertistler) de yöneldi. Bu durum, rejimin kitle tabanını daralttı ve kendi sonunu hazırladı.

Jakoben Terörü, bazı tarihçilerce devrimi savunmak için radikal bir zorunluluk olarak görülürken, modern siyaset bilimciler (örneğin Hannah Arendt) bunu modern totalitarizmin ve devlet terörünün kökeni olarak

okurlar. Devletin kendi vatandaşlarını ve siyasi rakiplerini "halk düşmanı" ilan ederek kitlesel olarak yok etme pratiği, 20. yüzyılın otoriter rejimlerine karanlık bir emsal teşkil etmiştir.

Thermidor'dan Napolyon'a

Fransız ordularının işgalcileri geri püskürtmesiyle birlikte devrimci burjuvazi, radikal Jakoben kurtarıcılara olan ihtiyacını yitirdi. 27 Temmuz 1794'te (Thermidor), Konvansiyondaki sağcılar Robespierre ve müttefiklerini devirerek giyotine gönderdi. Thermidor tam bir karşı-devrim değil, mülk sahibi burjuvazinin radikal demokrasiye gösterdiği gerici bir tepkiydi; oy hakkı tekrar mülkiyet şartına bağlandı ve solculara yönelik "beyaz terör" estirildi. Kitle desteğini yitiren istikrarsız Direktuvar yönetimi ise, 1799'da (Brumaire darbesi) Napolyon Bonapart'ın askerî diktatörlüğüne teslim oldu.

Napolyon devrimi sona erdirdi ama feodalizmin tasfiyesi ve köylülerin toprak kazanımları gibi temel burjuva kazanımlarını korudu ve fethettiği diğer Avrupa ülkelerine de yaydı. Fransız Devrimi'nin bu kazanımları ve idealleri; İrlanda'da Wolfe Tone'un isyanını, Latin Amerika'da Simon Bolivar'ın bağımsızlık savaşlarını ve Haiti'de Toussaint L'Ouverture önderliğindeki siyah kölelerin muzaffer devrimini tetikledi. Napolyon'un Avrupa'daki askerî hegemonyası, Britanya'nın direnişi ve 1812 Rusya seferinin felaketiyle çöktü; 1815'te Waterloo'da kesin olarak yenilmesiyle eski rejimler restore edildi. Ancak Fransız Devrimi çağların birikimi olan molozları temizlemiş ve kapitalist ekonomik düzenin dinamizmini tüm dünyada çoktan serbest bırakmıştı.

Napolyon'un ilerici bir yayıcı mı yoksa gerici bir tiran mı olduğu büyük bir tartışma konusudur. Feminist tarihçiler, Napolyon Kanunları'nın (Code Napoléon) kadınları yasal olarak erkeklerin mülkü haline getirerek devrimin kadın hakları konusundaki kazanımlarını sildiğini vurgular. Postkolonyal tarihçiler ise, Haiti Devrimi sonrasında Napolyon'un köleliği yeniden yasallaştırmaya çalışan tek Avrupa lideri olmasını, onun devrimci ideallere (özgürlük ve eşitlik) ihanetinin en açık kanıtı olarak görürler.

9. Bölüm: Sanayi Kapitalizminin Yükselişi (ykl. 1750–1850)

İkinci burjuva devrimleri dalgası, tüccar kapitalizminin Avrupa'da ve dünya genelinde yayılmasını hızlandırdı. Kapitalizmin kendi anavatanında radikal bir dönüşüm yaşamaya başlaması da aynı zamana denk geldi: Sanayi Devrimi. Tüccar kapitalizmiyle birlikte

malların mübadelesinde, paranın dolaşımında ve sermaye birikiminde çığınca artışlar görülmüş ancak üretim şekli pek değişmemiştir. 18. yüzyılda ekonomiye hâlâ küçük çiftlikler ve bağımsız zanaatkârlar hâkimdi. Britanya, 1750-1800 arasında yeni üretim sisteminin (fabrikanın) öncülüğünü yaptı. 1800-50 döneminde küresel ekonomiyi Tarım Devrimi'nden bu yana hiç olmadığı kadar dönüştürmeye başlayan bu sistem, eşî görülmemiş bir kolektif örgütlenme ve direniş gücüne sahip yeni bir toplumsal sınıfı da ortaya çıkardı: Sanayi proletaryası. Karl Marx ile Friedrich Engels, bu yeni toplumsal gerçekleri Alman felsefesi, Fransız sosyalizmi ve Britanya iktisadının temsil ettiği geleneklerle birleştirerek Marksizmi yarattılar ve dünyayı anlamanın ötesinde, onu değiştirecek bir kurtuluş rehberi sundular.

Sanayi Devrimi

1814'te dünyanın ilk sanayi şehri olan Manchester, devasa bacaları, yüzlerce fabrikası ve güçlü buhar makineleriyle ekonomik devrimin merkezi haline gelmişti. 1773-1801 arasında nüfusu üçe katlanmış, pamuklu dokuma fabrikalarının sayısı hızla artmıştı. Şehri çevreleyen nehirler ve kömür yatakları, hammadde ile enerjiyi bir araya getiriyordu. Neden başka bir yer değil de İngiltere bu devrime öncülük etti? Çünkü 17. yüzyıl İngiliz Devrimi, mutlak iktidarı yıkarak ticari tarımın ve deniz aşırı ticaretin önünü açan bir anayasal monarşi kurmuştu. İngiliz tüccar kapitalizmi özellikle "üçlü ticaret" (Afrika'dan köle alınıp Amerika plantasyonlarına satılması ve oradan Avrupa'ya şeker, tütün, pamuk getirilmesi) sayesinde devasa bir sermaye birikimi sağladı.

Bu ticari sermaye birikimi, Thomas Savery, Thomas Newcomen ve James Watt gibi isimlerin buhar makinelerini icat edip geliştirmelerini finanse etti. Richard Arkwright'ın dokuma fabrikalarında buhar gücünü kullanmasıyla fabrika sistemi doğdu. Önceleri evlerinde "eve iş verme" sistemiyle çalışan dokumacılar, devasa fabrikaların makinelî üretimiyle rekabet edemeyerek fabrikalara girmeye mecbur kaldılar. Makineleşme, işçi sınıfı kadın ve çocuklarının ucuz emeğiyle birleştiğinde üretimde muazzam bir artış yaşandı. Ancak bu zenginlik, işçiler için kasvetli, rutubetli ve pis gecekondu mahallelerinde yaşamak demekti. 1844'te Manchester'a gelen genç Friedrich Engels, bu yoksulluğu gözlemlerken aynı zamanda fabrikalarda toplanan bu kitlenin, muazzam bir siyasi güç ve devrimci bir sınıf (proletarya) olduğunu fark edecekti.

Sanayi Devrimi dönemi işçi sınıfının yaşam standartları, modern iktisat tarihçileri arasında meşhur "Yaşam Standartları Tartışması'nın (İyimserler vs. Kötümserler) merkezindedir. Marksist tarihçiler (Kötümserler) erken sanayileşmenin işçileri yoksullaştırdığını ve sömürüyü artırdığını savunurken; J.H. Clapham ve R.M. Hartwell gibi "İyimser" tarihçiler, veriler ışığında reel ücretlerin ve tüketim kapasitesinin 1820'lerden itibaren istikrarlı bir şekilde

arttığını, dolayısıyla kapitalizmin uzun vadede kitlelerin refahını yükselttiğini iddia ederler. Ayrıca modern çevre tarihçileri, Sanayi Devrimi'ni sınıf mücadelesinin ötesinde, insanlığın doğayı geri dönülmez biçimde tahrip etmeye başladığı "Antroposen" (İnsan Çağı) jeolojik evresinin başlangıcı olarak da eleştirirler.

Çartistler ve Emek Hareketinin Kökenleri

Fransız Devrimi'nin kitlelerde yarattığı eşitlik ve demokrasi umutları, Thermidor darbesiyle suya düşmüştü. Babeuf'un Eşitlerin Komplosu (1796) gibi erken dönem radikal hareketler, kitlelere değil gizli komplolara dayandıkları için başarısız oldular. Gerçek devrimci bir sıçrama için, fikirler ile kitlesel hareketin kaynaşması gerekiyordu. Sanayi Devrimi'nin yarattığı yeni sınıf, bu kaynaşmanın öznesi olacaktı. Ancak ilk mücadele biçimleri ilkeldi: Ludditler (makine kırıcılar), vasıfsızlaştırmaya ve işsizliğe tepki olarak makineleri parçaladılar ama devletin acımasız baskısıyla ezildiler. 1819'daki Peterloo Katliamı, siyasi reform isteyen kitlelerin kılıçtan geçirilmesiyle sonuçlandı. 1834'te sendikalaşmaya çalışan Tolpuddle Şehitleri sürgüne gönderildi.

Bu yenilgilerin ve 1832 Reform Yasası'nın işçi sınıfını oy hakkından mahrum bırakmasının ardından, emek hareketinin ilk büyük kitlesel siyasi ifadesi olan **Çartizm** doğdu. 1838'de yayınlanan "Halk Bildirgesi" (People's Charter), evrensel erkek oyu ve parlamenter demokrasi talep ediyordu. 1839, 1842 ve 1848'de milyonlarca imza toplanarak meclise sunuldu ancak her defasında reddedildi. Bu reddedişler genel grevlere ve yerel ayaklanmalara dönüştü. Ne var ki hareket kendi içinde, "manevi güç" (barışçıl reform) savunanlar ile "fiziksel güç" (grev ve ayaklanma) savunan devrimciler olarak ikiye bölünmüştü. Siyasi kararsızlık, liderliğin zayıflığı ve 1848'den sonra başlayan ekonomik büyüme (istihdam artışı) Çartist hareketi sönmüştür. Yenilgiye rağmen Çartizm, sanayi proleteryanının tarih sahnesine bağımsız bir siyasi güç olarak çıkışını ilan eden çok önemli bir eşikti.

Marksist tarih yazımı Çartizmi sanayi kapitalizmine karşı sınıf bilincinin ilk büyük uyanışı (ekonomik bir refleks) olarak yorumlarken, Gareth Stedman Jones öncülüğündeki modern revizyonist "lingüistik dönüş" (linguistic turn) tarihçileri bu tezi reddeder. Onlara göre Çartizmin dili ve talepleri sosyalist veya sınıf temelli değil; doğrudan 18. yüzyıl radikalizminin (yolsuz devlete ve siyasi tekellere karşı duruşun) bir devamıydı. Yani Çartizm, salt ekonomik sömürüye bir tepki olmaktan çok, dışlanmışlığa karşı verilen siyasi bir hak mücadelesiydi.

1848 Devrimleri

1815'teki Viyana Kongresi ile Avrupa'ya dayatılan "taht ve mihrap" (krallar ve kilise) gericiliği, Fransız ve Sanayi devrimlerinin yarattığı "çifte devrimi" geri çeviremedi. Yeni mülk sahibi sınıfların gücü ve modernleşme baskısı, 1848'de devasa bir patlamaya yol açtı. Şubat 1848'de Paris'te başlayan ayaklanma, Kral Louis Philippe'i devirdi ve "Halkların Baharı" tüm Avrupa'ya (Almanya, Avusturya, İtalya, Macaristan) yayıldı. Eski rejimlerin baskıcı aygıtları sokaklardaki kitlelerin gücü karşısında geri çekildi.

Ancak 1848'in burjuva liberalleri, 1789'daki öncelleri gibi cesur değillerdi. Yeni filizlenen ve sokaklarda sosyal reform talep eden sanayi işçi sınıfından (Marx'ın deyişiyle "Komünizm heyulasından") korktukları için eski rejimlerle uzlaşmayı seçtiler. Burjuvazinin bu ihaneti, karşı-devrimin önünü açtı. Paris'te Haziran Günleri'nde işçilerin isyanı ordu tarafından kanla bastırıldı. 1789'dan farklı olarak feodalizm zaten zayıflamış olduğundan, kırsal kesimdeki köylüler muhafazakâr kalmış ve devlet, köylü askerleri şehirlî işçileri ezmek için kullanabiliyordu. 1848 devrimleri yenildi, ancak sarsıntısı Prusya ve Avusturya'da serflikin tamamen kaldırılmasını sağladı ve gelecekteki Alman ve İtalyan millî birliklerinin de zeminini hazırladı.

Klasik Marksizm 1848'i burjuvazinin korkaklığı yüzünden "başarısızlığa uğramış bir devrim" ve bir ihanet olarak okur. Ancak modern Avrupa tarihçileri (örneğin Christopher Clark), 1848'i modern siyasi kültürün, parlamenter muhalefetin, gazeteciliğin ve anayasal hakların tüm kıtada kalıcı olarak kök saldığı çok başarılı bir dönüm noktası olarak değerlendirir. İsyancılar askerî olarak ezilmiş olsa da, muhafazakâr devletleri modern bürokratik reformlar yapmaya mecbur bırakarak uzun vadeli "aşağıdan yukarı" siyasetin altyapısını kurmuştur.

Marksizm Nedir?

Marksizm yalnızca masa başında üretilmiş bir teori değil; Marx ve Engels'in bizzat katıldıkları 1848 devrimleri gibi pratik mücadelelerin ateşinde dövülmüş bir eylem kılavuzudur. Bu teori, Alman felsefesi, Fransız sosyalizmi ve Britanya iktisadının eleştirel bir sentezidir. Marx, Hegel'in "idealist diyalektiğini" baş aşağı çevirerek "materyalist diyalektiği" kurdu: Tarihi ilerleten şey soyut fikirler değil, gerçek dünyadaki toplumsal sınıf çatışmalarıdır. İngiliz iktisatçı David Ricardo'nun "emek-değer teorisini" alarak, ücretler ile kârlar arasındaki zıtlığı kapitalizmin yapısal bir çelişkisi olarak temellendirdi. Fransız ütopyacı sosyalistlerinin (zenginlerin iyi niyetiyle düzenin değişeceği hayalinin) ve

komünistlerinin (küçük bir azınlığın silahlı darbesi) görüşlerini reddederek, kurtuluşun ancak yığınların eylemiyle mümkün olabileceğini savundu.

Marx ve Engels'in en büyük keşfi, bu kurtuluşu sağlayacak evrensel devrimci özneyi, yani sanayi proletaryasını tespit etmeleriydi. Geçmişteki köylüler veya küçük burjuvalar kendi özel mülklerinin peşindeyken, modern işçiler devasa fabrikalarda ortaklaşa üretiyorlardı; bu nedenle kendilerini ancak üretim araçlarının ortak/kolektif mülkiyetini kurarak özgürleştirebilirlerdi.

Ortodoks Marksizmin sanayi işçi sınıfını tek devrimci özne (tarihsel misyonu olan sınıf) olarak görmesi, modern Sosyoloji, Post-Marksizm (örn. Laclau ve Mouffe) ve Frankfurt Okulu düşünürleri tarafından eleştirilir. Modern eleştiriler, işçi sınıfının 20. yüzyılda refah devleti ve tüketim kültürü aracılığıyla sisteme entegre olduğunu (burjuvalaştığını); günümüzde toplumsal değişimin sadece sınıf eksenli değil, feminizm, çevre hareketleri, ırkçılık karşıtlığı gibi "yeni toplumsal hareketler" (kimlik politikaları ve kesimsellik) üzerinden de ilerlediğini savunurlar.

Kapitalizm Nedir?

Kapitalizmin yarattığı dönüşümün ölçeği, ancak Tarım Devrimi ile kıyaslanabilir. Kapitalizm öncesinde üretim durağandı; kapitalizm ise üretim araçlarını durmadan devrimcileştirir. Marx, *Kapital* adlı eserinde bu sistemi anlamak için "meta" (mal) kavramından başlar. Her metanın bir "kullanım değeri" (ihtiyaç karşılaması) ve bir "mübadale değeri" (piyasadaki değeri/fiyatı) vardır. Kapitalizm öncesinde kullanım değeri baskınken, kapitalizmde mübadale değeri baskındır: Tüccarlar sırf daha fazla kâr etmek için alıp satarlardı.

Bu kârın kaynağı ise emek gücüdür. Kapitalist, işçiye ürettiği değerın tamamını değil, yalnızca hayatta kalıp çalışmasına yetecek "emek gücünün fiyatını" (ücreti) öder. Aradaki fark (katma değer), kapitalistin el koyduğu "artı değer" yani kârdır. Sömürü buradan doğar. Kapitalizm sürekli olarak sermaye biriktirme (büyüme) ve rekabet üzerine kuruludur. Rekabet, kapitalistleri maliyetleri düşürmeye, teknolojiyi geliştirmeye ve ücretleri kılmaya zorlar. Ancak bu durum iki büyük krize yol açar: Kâr oranlarını artırmak için işçilerin ücretleri kısıldığında, üretilen devasa malları satın alacak "talep" (tüketim) kalmaz. Bu "aşırı üretim ve eksik tüketim", sistemin anarşik yapısıyla birleşerek periyodik ekonomik çöktüşler (iflaslar ve kitlesel işsizlik) yaratır.

Kapitalizmin doğuşu barışçıl olmamıştır; "ilk sermaye birikimi", üreticilerin (köylülerin ve zanaatkârların) mülksüzleştirilmesiyle sağlanmıştır. İngiltere'deki çitleme (enclosure) yasaları, İskoçya'daki tahliyeler ve İrlanda'daki kıtlık; milyonlarca insanı topraklarından kopararak açlıkla terbiye edip fabrikalara sürmüştür. Sistemin kurbanı olan bu kitleler, "kendinde sınıf" (nesnel gerçeklik) olmaktan çıkıp, sendikalar ve siyasi partilerle örgütlendiklerinde "kendisi için sınıf" (bilinçli devrimci özne) haline gelerek kapitalizme karşı koyma potansiyelini taşırlar.

Marx'ın Kapitalizm ve Emek-Değer teorisi, Neoklasik iktisat (Marjinal Fayda Teorisi) tarafından reddedilir; fiyatların emek miktarıyla değil, arz-talep ve marjinal tüketici tercihleriyle belirlendiği savunulur. Öte yandan, çağdaş Marksist coğrafyacı David Harvey, Marx'ın "İlk Sermaye Birikimi" tezini güncelleyerek bunun sadece kapitalizmin şafağında kalmadığını; neoliberal dönemde kamu mallarının özelleştirilmesi, soylulaştırma (gentrification) ve doğanın metalaştırılması yoluyla "Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim" (Accumulation by Dispossession) olarak bugün de sürekli devam ettiğini ortaya koymuştur.

İşçi Sınıfının Oluşumu

Kapitalizm öncesi toplumlarda ve erken dönem kapitalizmde, üreticilerin çoğu (köylüler ve zanaatkârlar) geçimlerinin bağlı olduğu arazilere, otlaklara veya atölyelerdeki kendi üretim araçlarına doğrudan erişime sahipti. Erken dönem kapitalizmi, bu Ortaçağ toplumunun orta katmanlarından doğdu. Ancak Sanayi Devrimi ve fabrika sistemi her şeyi değiştirdi. Zenginleşme fırsatları arttıkça "orta halliler" bölündü: Bir yanda kendi hesabına çalışan ustalar azınlığı, diğer yanda ise ücretli işçiler çoğunluğu oluştu.

Modern sanayi proletaryasını yaratabilmek için üreticileri üretim araçlarından koparmak zorunluymuştu. Bu nedenle kapitalizmin tarihi aslında tahliyelerin, mülksüzleştirmenin ve fakirleştirmenin tarihidir. İngiltere'de açık arazilerin ve ortak kullanım alanlarının etrafının çevrildiği "çitleme" (enclosure) yasaları, İskoçya'daki zorla arazi boşaltmaları ve İrlanda'da bir milyon kişinin öldüğü, bir milyonunun göç ettiği Büyük Kıtlık, bağımsız üreticileri mahvederek onları açlıkla terbiye etti ve fabrikalara sürdü. Karl Marx'ın "ilk sermaye birikimi" dediği ve insanlık tarihine "kan ve ateş harfleriyle yazıldığını" belirttiği bu şiddet süreci sayesinde modern işçi sınıfı yaratıldı. Kapitalizmin durmak bilmeyen sömürü dinamiklerinde karşısında işçiler, yalnızca kaderin kurbanı ("kendinde sınıf") olarak kalmak zorunda değildir; örgütlenip bilinçlendiklerinde, sisteme karşı koyma potansiyeli taşıyan devrimci bir özne ("kendisi için sınıf") dönüşürler.

Marksist coğrafyacı David Harvey, Marx'ın "İlk Sermaye Birikimi" tezini güncelleyerek, mülksüzleştirmenin sadece kapitalizmin şafağında kalmadığını; günümüzde de kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, doğanın metalaştırılması ve kentsel dönüşüm (soylulaştırma) projeleri aracılığıyla "Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim" (Accumulation by Dispossession) olarak devam ettiğini vurgular. Ayrıca feminist yazar Silvia Federici, "Caliban ve Cadı" adlı eserinde, bu mülksüzleştirme sürecinin sadece toprakların gaspını değil, aynı zamanda kadın bedeninin ve üreme emeğinin devlet/sermaye kontrolüne alınmasını (cadı avları vb. yoluyla) içerdiğini belirterek klasik sınıf analizini toplumsal cinsiyet perspektifiyle derinleştirir.

10. Bölüm: Kan ve Demir Çağı (1848–1896)

İngiltere'de Çartizmin ve Avrupa genelinde 1848 Devrimlerinin yenilmesinden sonra kapitalizm, 1873'e kadar sürecek uzun bir ekonomik patlama dönemine girdi. Demiryolları, kömür ve demir-çelik sanayilerindeki devasa büyüme bu patlamanın başını çekiyordu. Kapitalizmin bu hızlı büyümesi, toplumsal ve jeopolitik düzeni istikrarsızlaştırdı ancak üçüncü bir burjuva devrimleri dalgasının da bağlamını hazırladı. Ne var ki bu yeni dalga, tabandan yükselen kitle eylemleri yerine büyük ölçüde devletlerin silahlı kuvvetleri kullanılarak "yukarıdan" idare edilen devrimlerdi: İtalyan Risorgimento, Amerikan İç Savaşı, Japon Meiji Restorasyonu ve Almanya'nın Birleşmesi.

Bu dönem, farklı yönlerden dramatik olan olaylarla açılıp kapanıyordu. Bir yanda 1857'de Üçüncü Dünya'da yaşanan emperyalizm karşıtı Hint Ayaklanması varken, diğer yanda 1871'de tarihteki ilk proleter devrim olan Paris Komünü vardı.

Hint Ayaklanması

Sanayi Devrimi öncesinde kapitalizm, ganimet ve kâr arayışıyla dünyanın altını üstüne getiren yağmacı bir sistemdi. Ancak 1750'lerden sonra sistemin küreselleşme eğilimi şiddetlendi. Sanayinin büyümek için hammaddeye, mamul malları satmak için pazarlara ve fazla sermayeyi değerlendirmek için yatırım alanlarına ihtiyacı vardı. Bu bağlamda dünyanın en zengin ödüllerinden biri olan Hindistan, Britanya (Doğu Hindistan Şirketi) tarafından parça parça fethedildi. Bu fetihler köylülerin ağır vergilerle sömürülmesine ve yerli sanayinin (özellikle kumaş üretiminin) İngiliz ithalatıyla yok edilmesine neden oldu.

Sistematik sömürü, 1857'de Britanya ordusundaki Hintli askerlerin (Sepoylar) ayaklanmasıyla büyük bir patlamaya yol açtı. Ayaklanma kısa sürede Kuzey ve Orta Hindistan'a yayılarak köylülerin, zanaatkarların ve mülksüzleştirilmiş yerel yöneticilerin katıldığı devasa bir kurtuluş savaşına dönüştü. Ancak isyancıların yeni ve ilerici bir toplumsal düzen (bir burjuva ya da proleter alternatifi) sunabilecek bir liderlikten yoksun olması, hareketin eski feodal prenslerin ve Babür imparatorunun geleneksel otoritesi etrafında şekillenmesine neden oldu. Zayıf liderlik ve bölünmüşlük, isyanın Britanya ordusu tarafından eşi görülmemiş katliamlarla (köylerin yakılması, isyancıların toplara bağlanarak parçalanması) kanlı bir şekilde bastırılmasını getirdi. Yenilgi sonrasında Doğu Hindistan Şirketi lağvedildi, Hindistan doğrudan İngiliz Kraliyetine (Raj idaresine) bağlandı ve yerli isyanları engellemek için etnik, dini ve kast ayrımlarını kışkırtan "böl ve yönet" politikası sistemli hale getirildi.

Hint Ayaklanması geleneksel Britanya tarih yazımında basit bir "askeri isyan" (Sepoy Mutiny) olarak küçümsenirken, Ranajit Guha gibi "Maduniyet Çalışmaları" (Subaltern Studies) tarihçileri, bu hareketin salt elitlerin veya askerlerin değil, doğrudan köylülerin ve ezilen yerel halkın bilinçli bir "sömürgecilik karşıtı direniş ve bağımsızlık savaşı" olduğunu ortaya koymuşlardır.

İtalyan Risorgimento

İtalya, 19. yüzyıl boyunca siyasi parçalanmışlık, yabancı (Avusturya) hâkimiyeti ve burjuvazinin dışlanmışlığı sorunlarıyla boğuşuyordu. 1820, 1831 ve 1848'deki devrim girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Sonunda ulusal birlik (Risorgimento), 1859-1870 yılları arasında, yukarıdan ve aşağıdan hareketlerin çelişkili bir birleşimiyle sağlandı. Kuzeyde Piyemonte Krallığı'nın liberal başbakanı Cavour, Fransa ile ittifak kurarak Avusturyalıları yendi ve kuzey İtalya'yı birleştirdi. Güneyde ise devrimci lider Garibaldi'nin "Kırmızı Gömlekliler"i ile tetiklenen köylü ayaklanması, Bourbon hanedanını devirerek güneyi kuzeye kattı.

Ancak ortada bir toplumsal devrim yoktu. Garibaldi ve kuzeyli burjuvazi, topraksız güneyli köylülerin devrimci bir toprak reformu (toprakların işgal edilmesi) taleplerini bastırmak için eski toprak ağalarıyla anlaştı. Toprak ağaları, kendi mülklerini korumak için sonradan Mafya'ya dönüşecek olan özel silahlı ordular kurdular. Risorgimento, güneyli köylüleri sefalete terk eden, yalnızca kuzeydeki sanayicilerin (Milano, Torino, Cenova üçgeni) işine yarayan muhafazakâr bir ulusal birlik getirdi. Fakir güneyden kuzeyin fabrikalarına akan ucuz işgücü, gelecekteki devasa sınıf çatışmalarının tohumlarını atıyordu.

İtalyan Marksist teorisyen Antonio Gramsci, Risorgimento'yu bir "Pasif Devrim" olarak tanımlar. Yani burjuvazinin, kitlelerin demokratik ve ekonomik taleplerini dışlayarak, eski feodal elitlerle uzlaşarak devlet iktidarını yukarıdan ele geçirmesidir. Bu durum, İtalya'nın "Güney Sorunu"nu (kuzeyin gelişip güneyin bir iç sömürge olarak kalması) yaratmış ve ülkenin çarpık kapitalist gelişiminin temeli olmuştur.

Amerikan İç Savaşı

ABD'de 1861-1865 yılları arasında yaşanan İç Savaş, aslında farklı ihtiyaçları ve zıt talepleri olan iki ekonomik sistemin (ve iki yönetici sınıfın) birbiriyle uyumsuzluğundan doğan ikinci bir burjuva devrimiydi. Kuzey, hızla büyüyen sanayi kapitalizmine, serbest emeğe (ücretli işçiliğe) ve yüksek gümrük tarifelerine dayalı bir model istiyordu. Güney ise, ekonomisi köle emeğine dayanan, pamuk ihracatına bağımlı olan ve serbest ticareti savunan aristokratik bir plantasyon sistemi idi. Yeni Batı eyaletlerinin köleci mi yoksa özgür mü olacağı sorusu, gerilimi patlama noktasına getirdi.

"Siyah" (kölelik karşıtı) bir Cumhuriyetçi olan Abraham Lincoln başkan seçildiğinde, Güney eyaletleri ayrılık ilan etti. Lincoln başlarda savaşı sadece Birliği korumak için yürütse de, askeri çıkmaz ve Kuzey'deki savaş yorgunluğu onu daha radikal adımlar atmaya zorladı. 1862'deki Özgürlük Bildirgesi (Emancipation Proclamation), savaşı ahlaki bir kölelik karşıtı devrime dönüştürdü. Orduda 200.000'e yakın siyahın (çoğu eski köle) silah altına alınması ve General Sherman'ın Güney'in plantasyonlarını yakıp yıkan topyekûn savaşı, eski düzeni yıktı. Ancak savaş sonrasındaki "Yeniden İnşa" döneminin ardından Kuzeyli kapitalistler Güney ile uzlaştı; Birlik ordusu geri çekildi ve siyahlar Ku Klux Klan terörü ile Jim Crow yasaları (ırk ayrımcılığı) altında yeniden esarete yakın bir sefaletle mahkûm edildiler.

Siyah tarihçi W.E.B. Du Bois "Kara Yeniden İnşa" (Black Reconstruction) adlı eserinde, köleliğin kaldırılmasını sadece Lincoln'ün bir lütfü veya Kuzey'in askeri zaferi olarak görmez. Yüz binlerce kölenin plantasyonlardan kaçarak Kuzey ordusuna katılması ve üretimi durdurmasını, tarihteki en büyük "genel grev" olarak tanımlar ve kölelerin kendi özgürlüklerinin asıl devrimci öznesi olduğunu kanıtlar.

Japonya'da Meiji Restorasyonu

Japonya, 19. yüzyılın ortalarına kadar Tokugawa şogunluğunun idaresinde, feodal beylerin (daimyolar) ve samurayların hüküm sürdüğü, dış dünyaya tamamen kapalı bir ülkeydi. Ancak 1853'te ABD savaş gemilerinin Japonya'yı ticarete açılmaya zorlaması, rejimin derin zayıflığını ve Batı emperyalizmi karşısındaki acizliğini ortaya çıkardı.

1868'de "Meiji Restorasyonu" olarak bilinen süreçte, bazı büyük beyler ve samuraylar, kitle desteği aramaksızın (işçileri ve köylüleri dışlayarak) şogunluğu devirdi ve imparatorun gücünü yeniden tesis etti. Ancak bu gerici görünümün altında radikal bir "yukarıdan burjuva devrimi" yatıyordu. Japon elitleri, sömürge olmamak için acilen modernleşmeleri gerektiğini anlamışlardı. Eski feodal ayrıcalıklar silindi, merkezi bir bürokrasi, zorunlu askerliğe dayalı modern bir ordu ve devlet destekli devasa sanayiler kuruldu. Modernleşmenin tüm ekonomik faturası, ağır vergiler ve düşük ücretlerle köylülerin ve yeni işçi sınıfının sırtına yüklendi. Japonya kısa sürede o kadar güçlendi ki, 1894'te Çin'i, 1904'te ise büyük bir emperyal güç olan Rusya'yı yenerek kendisi de yayılmacı ve acımasız bir sömürge imparatorluğuna dönüştü.

Sosyolog Barrington Moore, Japonya'nın bu gelişimini kapitalizme giden "Muhafazakâr Faşist Yol" olarak adlandırır. Burjuva devriminin aşağıdan (demokratik halk kitleleri tarafından) değil de tepeden (toprak sahibi elitler ve militaristler eliyle) yapılması, toplumda demokratik kurumların gelişmesini engellemiş ve Japonya'nın 1930'larda doğrudan otoriter, faşist ve aşırı militarist bir imparatorluğa dönüşmesinin yapısal zeminini hazırlamıştır.

Almanya'nın Birleşmesi

Almanya, 1848 devrimlerinin başarısızlığı sonrasında dağınık devletler (39 devlet) halinde kalmıştı. İlerleyen yıllarda sanayi devrimi özellikle Renanya bölgesinde hızlanmış, ekonomik birleşme ihtiyacı yakıcı hale gelmişti. Liberal burjuvazinin bu birleşmeyi aşağıdan demokratik yollarla sağlayamayacağı anlaşıldığında, görev bölgenin en büyük askeri gücü olan Prusya'nın Junker (toprak sahibi soylu) sınıfına ve onun Başbakanı Otto von Bismarck'a düştü.

Bismarck, Almanya'yı meclis konuşmalarıyla değil, "kan ve demir" politikasıyla (tepeden inme savaşlarla) birleştirmeyi seçti. Danimarka, Avusturya ve son olarak 1870'te Fransa'ya karşı kazanılan askeri zaferlerle 1871'de Alman İmparatorluğu Versailles Sarayı'nda ilan edildi. Askeri-siyasi zaferi, muazzam bir sanayi büyümesi izledi. Devletin silah ihaleleri (Krupp fabrikaları gibi devasa şirketler) ve korumacı gümrük tarifeleriyle desteklenen Alman kapitalizmi, yüzyılın başında kömür, demir ve çelik üretiminde İngiltere'yi geride bırakarak

Avrupa'nın en büyük süper gücü haline geldi. Almanya'nın bu hızlı yükselişi ve yeni pazarlar araması, köklü Britanya emperyalizmiyle doğrudan bir çatışma rotasına girilmesine, yani I. Dünya Savaşı'nın maddi zeminine işaret ediyordu.

Alman tarih yazımındaki ünlü "Sonderweg" (Özel Yol) tezine göre, Almanya'nın modernleşme süreci İngiltere veya Fransa'dan sapmıştır. Güçlü bir ekonomik sanayileşmenin zayıf ve otoriter bir siyasi kültürle (Junker hegemonyasıyla) birleşmesi, burjuvazinin devlete boyun eğmesine neden olmuş, bu da Almanya'nın nihayetinde Nazizm gibi aşırı yıkıcı bir yola girmesinin tarihsel koşullarını yaratmıştır.

Paris Komünü

Fransa-Prusya Savaşı'nın tek sonucu Almanya'nın birleşmesi değildi. Fransa'da İmparator III. Napolyon'un esir düşmesiyle rejim çöktü. Başkent Paris, Prusya orduları tarafından kuşatıldığında şehri savunma görevi, işçilerden ve zanaatkârlardan oluşan "Milli Muhafızlar"a düştü. Burjuva cumhuriyetçiler (Thiers hükümeti) şehri Prusyalılara teslim edip, işçilerin elindeki topları almak isteyince, 18 Mart 1871'de Paris halkı ayaklandı ve hükümeti şehirden kovdu.

Ardından kurulan Paris Komünü, tarihteki ilk işçi devletiydi. Eski baskıcı devlet aygıtı (sürekli ordu ve bürokrasi) lağvedildi, yerine silahlanmış halk milisleri ve doğrudan demokrasi organları geçirildi. Komün temsilcileri genel oyla seçiliyor, istenildiğinde geri çağrılabilir ve sadece vasıflı bir işçinin ortalama ücreti kadar maaş alıyordu. Kararlar ve uygulamalar aynı organ (yasama ve yürütme birleşimi) tarafından yürütülüyordu. Ancak Komün liderleri, devrimi Paris'in dışına yaymak (saldırına geçmek) yerine, Versailles'da toparlanan karşı-devrimci hükümetin toparlanmasına izin vererek ölümcül bir hata yaptılar. Fransız ordusu Mayıs ayında Paris'e girerek "Kanlı Hafta" boyunca 20-30 bin işçiyi katletti, binlercesini sürgüne gönderdi. Komün kanla boğulsa da, işçi sınıfının kapitalizme karşı kendi alternatif devletini (sosyalizmi) nasıl kurabileceğini tüm dünyaya göstermiş oldu.

Paris Komünü, Marksistler ile Anarşistler (Bakunin) arasında büyük bir tartışma konusudur. Anarşistler, Komün'ü devletsiz, merkezizsiz ve otorite karşıtı bir komünal örgütlenmenin zaferi olarak yüceltirler. Marksistler ise (Lenin ve Troçki dâhil), Komün'ün yenilgisini tam da yeterince merkezi ve otoriter bir işçi devleti aygıtı kuramamasına, örneğin Merkez Bankası'na el koymamasına ve karşı-devrimi ezmekte "aşırı merhametli" davranmasına bağlarlar.

Uzun Bunalım (1873-1896)

"Sermaye Çağı" olarak bilinen büyük patlama dönemi, Mayıs 1873'te Viyana Borsası'nın, ardından da ABD'de Jay Cooke & Company bankasının çöküşüyle bir anda sona erdi ve kapitalist dünya Uzun Durgunluk/Bunalım dönemine girdi. Krizin temel nedeni, serbest piyasa kapitalizminin klasik aşırı üretim ve eksik tüketim ikilemiydi. İşçilerin ücretlerinin düşük tutulması, üretilen devasa miktardaki sanayi mallarını satın alacak yeterli talebin olmaması anlamına geliyordu. Bu durum, kâr oranlarının hızla düşmesine, fiyatlarda sert deflasyonist eğilimlere ve kitlesel işsizliğe (ABD'de her yedi kişiden biri işsiz kalmıştı) yol açtı.

Burjuvazinin bu ilk büyük bunalıma tepkisi sistemi dönüştürmek oldu. Küçük firmaların yerini dev tekeller, tröstler ve karteller aldı. Banka sermayesi ile sanayi sermayesi iç içe geçerek "finans kapitali"ni yarattı. İflaslardan ve daralan pazarlardan kurtulmak isteyen kapitalistler, "serbest ticareti" terk ederek kendi ulusal pazarlarını yüksek gümrük duvarlarıyla (korumacılık) korumaya başladılar. Pazar doygunluğuna karşı nihai çözüm ise emperyalizm oldu: "Afrika Kapışması" ve diğer kıtaların büyük devletler tarafından zorla sömürgeleştirilmesi. Bu hamle, ulus devletler arasındaki askeri rekabeti ve silah harcamalarını korkunç boyutlara taşıyarak, sistemi Birinci Dünya Savaşı'nın sanayileşmiş kıyımına hazırlayan emperyalist kapitalizm aşamasını başlattı.

Immanuel Wallerstein'in "Dünya Sistemleri Teorisi", bu dönemi kapitalist merkez ülkelerin kendi krizlerini (kâr oranlarının düşme eğilimini) aşmak için Üçüncü Dünya'yı (çevreyi) agresif bir şekilde küresel sisteme ucuz hammadde tedarikçisi ve zorunlu pazar olarak entegre etmesi olarak açıklar. Yani Uzun Bunalım, Afrika ve Asya'nın bağımsızlıklarının tamamen yok edilerek merkezin "kurtarılması" için feda edildiği makro-ekonomik bir yeniden yapılanma dönemidir.

11. Bölüm: Emperyalizm ve Savaş (1873–1918)

1800-1875 yılları arasında tüccar kapitalizmi, yerini sanayi kapitalizmine bıraktı. Kapitalistler ile ulus devletler arasındaki rekabet, ekonomileri, toplumsal yapıları ve siyasi sistemleri dönüştürerek giderek hızlanan bir büyüme ve küreselleşme sürecine güç verdi. Ancak kapitalist gelişme plansız ve çelişkiliydi; sistem genişledikçe krizlerinin ölçeği ve etkisi de büyüdü. İnsan emeğinin bir ürünü olmasına rağmen küresel kapitalist piyasa, insan kontrolünden çıkmış ve tüm beşerî faaliyetlere egemen olan canavarca bir mekanizmaya dönüşmüştü. Rekabetçi sermaye birikiminin mantığı, siyasetçilere, bankacılara ve

sanayicilere kendini bir demir yasa olarak dayatıyordu. Sistem kendi kendini düzenlemekten acizdi; bu nedenle her büyük kriz kendini sermayenin mantığı ile insanlığın ihtiyaçları arasında, emperyalist savaş ile uluslararası dayanışma arasında keskin bir seçime döntüştürdü. Bu bölümde, son derece marazi bir sistemin 1875-1908 arasında nasıl emperyalizme, silahlanma yarışına ve dünya savaşına yol açtığını ve kitle hareketlerinin bu gidişata nasıl devrimci bir alternatif sunduğunu inceleyeceğiz.

Klasik Marksist tarih yazımının bu dönemi tamamen sermayenin kör ve kriz üreten mekanik mantığına bağlaması, modern kurumsal iktisat ve siyaset bilimi tarafından zaman zaman aşırı yapısalcı bulunur. Modern görüşler, bu küreselleşme evresinin aynı zamanda iletişim, hukuk ve uluslararası diplomasi alanlarında benzeri görülmemiş işbirliği ağları (örn. posta birlikleri, uluslararası tahkim kurumları) yarattığını, dolayısıyla dönemin sadece kriz ve savaştan ibaret olmadığını vurgular

Afrika Kapaşması

Eylül 1898'de, Afrika'nın bağımsızlığını koruyan nadir devletlerinden biri olan Sudan, Omdurman'da 20.000 kişilik Britanya ordusunun 50.000 kişilik Sudan ordusunu acımasızca ezmesiyle düştü. Sudan, 19. yüzyılda Türk, Mısır ve İngiliz emperyalizminin baskısıyla tek bir devlet yapısı altında toplanmış, bu baskı 1880'lerde İslami ve otoriter bir bağımsızlık direnişisi olan Mehdi isyanını doğurmuştu. Ancak Britanya'nın Sudan'ı yeniden fethetme arzusu, 1876-1914 yılları arasında tüm Afrika kıtasının Avrupalı güçler tarafından sömürgelere bölündüğü "Afrika Kapaşması"nın yalnızca bir parçasıydı. Sanayi kapitalizminin hammadde, mamul malları için pazar ve sermaye ihracı arayışı, 1873 çöküntüsünün şiddetlendirdiği rekabetle birleşince Afrika kıtası büyük güçlerin satranç tahtasına döntüştü. Bu kapaşmanın Afrikalılara faturası son derece ağır oldu; Almanların Namıbya çölüne sürdüğü on binlerce Herero'nun yok olması ve Belçika Kongosu'nda nüfusun neredeyse yarısının (milyonlarca insanın) köle işçilik, savaş ve açlık yüzünden ölmesi gibi büyük soykırımlar yaşandı.

Afrika'nın fethinin tamamen "sermaye ihracı" ve "ekonomik zorunluluk" kaynaklı olduğu tezi, modern liberal iktisat tarihçileri (örneğin Gallagher ve Robinson tezi) tarafından eleştirilir. Bu tarihçiler, Afrika'nın paylaşılmasının ekonomik kârlılıktan ziyade, jeopolitik prestij, stratejik güvenlik (örn. Süveyş Kanalı'nın ve Hindistan yolunun korunması) ve kıtadaki yerel krizlere Avrupa'nın verdiği reaktif askeri yanıtlarla şekillendiğini savunurlar.

Çin'e Tecavüz Edilmesi

Aynı dönemde Avrupa emperyalizmi, içe kapalı ve muhafazakâr Çin'i de zorla dünya pazarına açtı. Britanya Doğu Hindistan Şirketi, Hindistan'da yetiştirdiği afyonu Çin'e satarak büyük kârlar elde ediyor, Çin imparatorluk hükümeti bu ticareti durdurmaya kalkıştığında ise Britanya savaş başlatıyordu. 1839-42 ve 1856-60 Afyon Savaşları'nda Britanya (ve sonrasında Fransa, Rusya, ABD) Çin limanlarını işgal etti, ağır tazminatlar dayattı ve ülkeyi uyuruşturucu ticaretine açtı. Yabancılara tanınan imtiyazlar ve çökmekte olan Mançu Hanedanı'nın acizliği, 20 ila 30 milyon insanın öldüğü devasa Taiping Ayaklanması'nı (1850-64) ve Boksör Ayaklanması'nı (1899-1901) tetikledi. Ancak Afrika'dan farklı olarak Çin, devasa nüfusu, köklü dili ve homojen kültürü nedeniyle tek bir güç tarafından tamamen fethedilip paralanamadı. Batı emperyalizminin bu tecavüzü, Çin'in kendi bağımsız gelişimini bastırdı ve ülkeyi 20. yüzyıl ortalarına kadar sürecek uzun bir devrimci krizler ile iç savaşlar döngüsüne soktu.

Bu dönem modern Çin tarih yazımında "Aşağılanma Yüzyılı" (Century of Humiliation) olarak adlandırılır. Postkolonyal araştırmacılar, Taiping Ayaklanması gibi hareketleri sadece köylü yoksulluğuna verilmiş bir tepki olarak değil, Batı teolojisinin (Hıristiyanlık) Çin mistisizmiyle melezleştiği oldukça özgün, erken bir anti-emperyalist uyanış olarak değerlendirirler. Ayrıca afyon ticareti, Batı'nın serbest ticaret söyleminin ardındaki devlet destekli narko-kapitalizmin tarihteki en büyük örneği olarak eleştirilir.

Emperyalizm Nedir?

Lenin'in 1916'da kaleme aldığı *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* adlı eseri, kapitalizmin bu yeni evresini analiz ediyordu. Marx'ın döneminde sisteme küçük ve orta ölçekli firmaların rekabeti hâkimken, kapitalizm 20. yüzyılın başlarında üretimin ve sermayenin devasa bir şekilde yoğunlaşıp merkezileştiği, rekabetin tekele dönüştüğü yeni bir yapıya bürünmüştü. Lenin emperyalizmi beş özellikle tanımladı: Üretim ve sermayenin tekeller yaratacak kadar yoğunlaşması; banka ve sanayi sermayesinin birleşerek "finans kapital"i oluşturması; sermaye ihracının meta ihracının önüne geçmesi; dünyayı paylaşan uluslararası tekелci birliklerin oluşması; ve dünyanın en büyük kapitalist güçler arasında toprak paylaşımının tamamlanması. Sanayi, bankalar ve devletin iç içe geçtiği bu tekелci aşamada, Almanya ve ABD gibi ülkeler ekonomik olarak Britanya'yı geride bıraktı. Genişleyen sermaye bloklarının yeni pazar ve hammadde arayışları, dünyanın zaten paylaşılmış olması nedeniyle ulus devletler arasında şiddetli bir jeopolitik rekabete ve sonuçta I. Dünya Savaşı'nı doğuracak askerî çatışmalara yol açtı.

Lenin'in emperyalizm teorisi, Karl Kautsky gibi diğer çağdaş sosyalistlerin "Ultra-Emperyalizm" teziyle zıtladır. Kautsky, kapitalist devletlerin savaşmak yerine dünyayı barışçıl bir şekilde sömürmek için dev bir uluslararası kartel kurabileceklerini savunmuştu. Modern küreselleşme kuramcıları, çokuluslu şirketlerin günümüzdeki işbirliği ağlarının Kautsky'yi kısmen haklı çıkardığını; ayrıca sermaye ihracının 19. yüzyıl sonunda sömürgelerden ziyade (ABD ve Arjantin gibi) diğer bağımsız kapitalist ülkelerle aktığını göstererek Lenin'in ekonomik zorunluluk tezini eleştirirler.

1905 Devrimi: Rusya'nın Bütütlük Genel Provası

9 Ocak 1905'te St. Petersburg'da Çar'a dilekçe sunmak için barışçıl bir yürüyüş düzenleyen kalabalığa askerlerin ateş açmasıyla ("Kanlı Pazar") Rus Devrimi patlak verdi. Bu olay, devasa kitle grevlerini, asker isyanlarını ve köylü ayaklanmalarını tetikledi. Tarihte ilk kez işçilerin doğrudan demokrasisini temsil eden "Sovyetler" (işçi delegeleri konseyleri) kuruldu. Hareket, Çarlık devletinin kara gömleklileri ve askerleri tarafından ezilse de, St. Petersburg Sovyeti'nin fiilî lideri Leon Troçki bu süreçten "sürekli devrim" teorisini geliştirdi. Troçki'ye göre Rus burjuvazisi, Çarlık devleti ve yabancı sermayeye bağımlı, zayıf ve korkak bir sınıftı; bu yüzden devrime ancak yoğunlaşmış bir sanayi proletaryası (köylülerin desteğiyle) öncülük edebilirdi. İşçiler iktidarı aldıklarında burjuva demokrasisiyle yetinmeyecek, derhal sosyalist tedbirlere geçeceklerdi. 1905 yılı, işçi sınıfına eşsiz bir deneyim kazandırarak 1917 Ekim Devrimi'nin başarılı olmasını sağlayacak "büyük bir genel prova" işlevi gördü.

Ortodoks Marksist anlatı 1905'i bilinçli bir "genel prova" olarak nitelerken, Orlando Figes gibi modern Rusya tarihçileri bu ayaklanmanın son derece örgütsüz, spontane ve farklı grupların (liberallerin, köylülerin, işçilerin ve azınlıkların) tamamen birbirinden kopuk hedeflerle hareket ettiği kaotik bir kriz olduğunu vurgular. İşçiler sosyalizm talep ederken, köylülerin büyük kısmı hâlâ "Çar Baba" mitine inanıyordu; devrimin başarısızlığının temel nedeni bu derin sınıfsal ve kültürel uçurumlardı.

Osmanlı İmparatorluğu ve 1908 "Jön Türk" Devrimi

1905 Rus Devrimi, İran, Çin, Meksika ve Osmanlı İmparatorluğu'na yayılan bir küresel devrim dalgasının fitilini ateşledi. "Avrupa'nın Hasta Adamı" olarak anılan Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi yabancı bankacıların kontrolündeydi ve toprakları sürekli parçalanıyordu. Sultan II. Abdülhamit'in istibdat rejimine karşı, Balkanlar'da düşük rütbeli subayların kurduğu İttihat ve Terakki Fırkası (İTF) 1908'de "Jön Türk" devrimini başlattı. Devrim, anayasanın yeniden ilan edilmesini sağladı ve 1909'daki gerici karşı-devrim girişimini bastırarak Sultanı tahttan indirdi. Ancak Osmanlı'da gelişmiş bir sanayi, güçlü bir burjuvazi veya devrime öncülük edecek militan bir işçi sınıfı yoktu; bu yüzden devrimin liderliğini devlet hizmetlisi orta sınıf ve ordu subayları üstlendi. Fransız (aşağıdan) ve Prusya (yukarıdan) devrim modellerinin bir karışımı olan bu ayrıkçı "burjuva" devrimi, imparatorluğun sorunlarını çözemedi. Balkan Savaşları ve toprak kayıpları İTF'yi otoriter bir diktatörlüğe itti; rejim, pan-Türkist bir milliyetçiliğe sarılarak ve Alman emperyalizmine yaslanarak ülkeyi I. Dünya Savaşı'nın yıkımına sürükledi.

Şükrü Haniöğlu ve Feroz Ahmad gibi modern dönem tarihçileri, 1908'i klasik bir "burjuva devrimi" şablonuna oturtmanın hatalı olduğunu savunurlar. İttihat ve Terakki'nin temel amacı demokratik haklar getirmek veya kapitalist bir sınıf yaratmak değil; parçalanmakta olan devleti kurtarmaktı (Devlet-i Aliyye'yi yaşatma ideolojisi). Bu nedenle Jön Türk hareketi, sivil bir devrimden ziyade, pozitivist ve sosyal-Darwinist fikirlere inanan asker-sivil aydınların devleti yukarıdan modernleştirme projesi olarak değerlendirilir.

1914: Barbarlığa Geçiş

28 Haziran 1914'te Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi, on milyonlarca insanın canına mal olacak I. Dünya Savaşı'nın sadece görünürdeki kıvılcıymıydı. Savaşın asıl nedeni, emperyalist kapitalizmin yarattığı yapısal rekabetti. Almanya'nın devasa sanayi büyümesi yeni pazarlara ve hammaddelere ihtiyaç duyuyordu ancak dünya zaten Britanya ve Fransa tarafından paylaşılmıştı. Avusturya-Macaristan, milliyetçi dağılmayı önlemek için Sırbistan'ı ezmek isterken, Rusya müttefiki Sırbistan'ı korumak ve içerideki devrimci ruh halini bastırmak için seferberlik ilan etti. İki cephede savaşma korkusuyla yaşayan Almanya, "Schlieffen Planı"nı devreye sokarak Fransa'ya saldırdı. Britanya ise Avrupa kıtasında tek bir gücün (Almanya'nın) hegemonya kurarak kendi küresel deniz imparatorluğunu tehdit etmesini

engellemek için savaşa girdi. Kapitalizmin kâr arayışı, finans kapitalin ve ulus devletlerin eliyle tarihin en büyük, sanayileşmiş kitle katliamına dönüştü.

Savaşın "emperyalist kapitalizmin kaçınılmaz ve yapısal bir sonucu" olduğu yönündeki Ortodoks Marksist tez, Christopher Clark'ın Uyurgezerler (The Sleepwalkers) gibi diplomatik tarih çalışmalarında büyük ölçüde reddedilir. Modern tarihçiler, savaşın ekonomik bir zorunluluktan ziyade, Sırp milliyetçiliğinin pervasızlığı, Avusturya'nın orantısız tepkisi ve Rusya ile Fransa'nın diplomatik blöflerinin kontrolden çıkmasıyla oluşan bir "hatalar komedyası" olduğunu savunur. Liderler bilinçli bir dünya pazar savaşını planlamaktan çok, bir uyurgezer gibi adım adım felakete sürüklenmişlerdir.

Reform mu, Devrim mi?

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, uluslararası işçi sınıfı hareketi ve İkinci Enternasyonal açısından tam bir çöküş oldu. 4 Ağustos 1914'te Avrupa'nın en büyük sosyalist partisi olan Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD), mecliste savaş kredilerine onay vererek uluslararası dayanışmayı terk etti ve Alman emperyalizminin suç ortağı oldu. Neden böyle bir ihanet yaşandı? SPD devasa sendikalara, milyonlarca üyeye ve büyük bir parti bürokrasisine sahipti. Ancak kapitalizmin 1870'lerden beri süren uzun patlama döneminde, parti liderleri ve sendika bürokratları sisteme entegre olmuş, devrim hedefinden vazgeçerek sadece kademeli iyileştirmelere (reformizme) odaklanmışlardı. Kendi kurumlarını, binalarını ve fonlarını devletin gazabından koruma içgüdüsü, onları devrimci ilkelerden vazgeçirdi ve "milli çıkarlar", sınıf çıkarlarının önüne geçti. Rosa Luxemburg'un yıllar önce *Sosyal Reform mu, Devrim mi?* adlı eserinde uyardığı gibi, kapitalizmi reformlarla iyileştireceğine inananlar, en kritik kriz anında burjuvazinin devletine ve onun savaş makinesine teslim olmaktan kurtulamadılar.

SPD'nin savaşı destekleme kararı Marksistler tarafından sadece bürokratik bir ihanet olarak görülse de, modern siyasi tarihçiler bu durumun Alman işçi sınıfı içindeki "Rus otokrasisi korkusuyla" da doğrudan bağlantılı olduğunu belirtir. Dönemin Alman işçileri, Avrupa'nın en baskıcı ve gerici devleti olan Çarlık Rusyası'nın, Almanya'yı işgal edip Alman sendikalarını ve demokratik kazanımlarını yok edeceği yönünde gerçek ve derin bir korku taşıyorlardı; savaşı emperyalist bir fetih değil, despotizme karşı meşru bir ulusal savunma olarak algılamışlardı.

I. Dünya Savaşı

Başlangıçta liderlerin çoğu savaşın hızla, birkaç ay içinde biteceğini umuyordu. Ancak sanayileşmiş kapitalizmin ürettiği devasa ateş gücü (toplar, makineli tüfekler), savaşı yıllarca sürecektir kanlı bir siper savaşı çıkmasına soktu. Verdun, Somme ve Passchendaele muharebelerinde, sadece birkaç kilometre ilerleyebilmek için milyonlarca insan çamurun, dikenli tellerin ve gaz bulutlarının içinde katledildi. İnsan emeğinin yarattığı muazzam sanayi kapasitesi, insanlığı yok etmek için kullanılan ölüm fabrikalarına dönüştürülmüştü. Savaş, Avrupa toplumlarını paramparça etti; ücretler düştü, enflasyon tırmandı, kadınlar silah sanayisinde sömürüldü ve açlık yüz binlerce sivilin canını aldı. Yönetici sınıflar, savaşı sürdürebilmek için milliyetçiliği ve ırkçılığı sonuna kadar körtüklediler. Ancak savaşın getirdiği bu akıl almaz kıyım ve sefalet, en sonunda askerlerin ve işçilerin sabrını taşırdı. Fransız ordusundaki isyanlar, Alman donanmasındaki ayaklanmalar ve nihayetinde 1917 Rus ile 1918 Alman devrimleri, emperyalist katliama aşağıdan kitle eylemleriyle vurulan devrimci bir son oldu.

Marksist tarihçiliğin I. Dünya Savaşı'nı "emperyalist generallerin işçileri bilerek ölüme gönderdiği anlamsız bir mezbaha" olarak tanımlamasına karşın, modern askerî tarihçiler (örneğin Gary Sheffield) bu popüler "Aslanlara liderlik eden eşekler" (Lions led by donkeys) efsanesini reddederler. Tarihçilere göre generaller salt zalim veya aptal değillerdi; aksine, savunma teknolojilerinin (makineli tüfek) taarruz teknolojilerini (henüz emekleme aşamasında olan tank ve telsiz iletişimi) tamamen aştığı, tarihte eşi benzeri görülmemiş taktiksel bir çıkmazla karşı karşıyaydılar. Savaşın siperlerde kitlenmesi generallerin kötü niyetinden ziyade, dönemin teknolojik dengesizliğinin askerî bir sonucuydu.

12. Bölüm: Devrimci Dalga (1917–1928)

I. Dünya Savaşı, rakip ulusal-kapitalist bloklar arasında küresel kaynakların ve gücün yeniden bölüşülmesi amacıyla cereyan eden emperyalist bir savaştı. İnsanların büyük çoğunluğu bu savaştan hiçbir kazancı olmayan, aksine kıyımın ve yıkımın ortasında kaybedecek çok şeyi olan kurbanlardı. Başlangıçtaki milliyetçi ve yurtsever coşkuya, emek hareketi liderlerinin şovenizme teslim olmasına rağmen, savaşın getirdiği acılar ve savaş karşıtı azınlığın çabalarıyla kitle hareketi yavaş yavaş yeniden canlanmaya başladı. Bu uyanış, giderek güçlenerek tarihin gördüğü en büyük işçi sınıfı devrimi dalgasını doğurdu; önce Doğu, ardından Batı Cephesi'nde çatışmaları durdurdu ve Avrupa kapitalizminin

varlığını doğrudan tehdit etti. Rus Devrimi ile başlayıp Alman Devrimi'nin yenilgisiyle sona eren 1917-23 olayları, devrimci hareketin nasıl oluştuğunu, hangi biçimleri aldığını ve neden başarısız olduğunu anlamak açısından eşsiz bir tarihsel deneyim sunar.

1917-1923 arası dönem, modern siyaset sosyolojisinde "Avrupa İç Savaşı" veya "Büyük Kırılma" olarak da adlandırılır. Geleneksel diplomasi tarihçileri I. Dünya Savaşı'nın sonunu devletler arası antlaşmalara (Versay vb.) bağlarken, "aşağıdan tarih" ekolü bu antlaşmaların aslında Avrupa'yı sarmış olan komünist devrim dalgasını durdurmak için yönetici sınıflar arasında yapılmış bir "sınıf içi ateşkes" (kordon saniter) olduğunu vurgular.

1917: Şubat Devrimi

Savaşın başlamasıyla birlikte Avrupa'da yurtseverlik hezeyanı sokaklara hâkim olmuş, grevler bitmiş ve işçi sınıfı enternasyonalizmi çökmüştü. Ancak savaşın kısa süreceği yanılgısı çabuk dağıldı; sanayileşmiş kıyım, cephede milyonların ölümüne, cephe gerisinde ise açlığa ve enflasyona neden oldu. Ekonomik geriliği, zayıf altyapısı ve küçük sanayisiyle Rusya, bu emperyalist savaşın en zayıf halkasıydı. Cephedeki askerler mühimmatsızlık yüzünden kırılırken, Şubat 1917'de Petrograd'da kadın dokuma işçileri "Kahrolsun zamlar! Kahrolsun açlık! İşçilere ekmek!" sloganlarıyla greve çıkarak diğer fabrikaları da eyleme kattılar. Hızla büyüyen bu kendiliğinden kitle grevi, beş gün boyunca Petrograd sokaklarında devletin silahlı güçleriyle karşı karşıya geldi. Devrimin kaderini belirleyen an, askerlerin (şiddet kullanmak yerine) subaylarına itaatsizlik edip işçilerin safına geçmesi oldu. Kışlalardaki isyan dalgasıyla Çarlık ordusu dağıldı ve Çar tahttan çekilmek zorunda kaldı; yüzyıllık imparatorluk yalnızca beş gün süren bir proleter devrimle yıkılmıştı.

Modern tarihçiler, Şubat Devrimi'nin tamamen "kendiliğinden ve lidersiz" olduğu yönündeki efsaneyi eleştirirler. Devrimin merkezi bir parti tarafından yukarıdan planlanmadığı doğru olsa da, tabanda yıllardır örgütlü olan (birçoğu Bolşevik olan) yerel fabrika militanlarının eylemleri koordine etmekte hayati bir rol oynadığı vurgulanır. Ayrıca feminist tarihçiler, devrimin Dünya Kadınlar Günü'nde kadın işçilerin radikal inisiyatifiyle (savaşa ve açlığa isyanıyla) başlamasının, tarihteki en muazzam "kadın eylemliliği" örneklerinden biri olduğunu altını çizerler.

İkili İktidar: Devrimin Mekanığı

Tarihteki en büyük proleter devrim gerçekleşmiş olmasına rağmen, iktidar işçilere değil, burjuva-liberal siyasetçilerden oluşan Geçici Hükümet'e geçmişti. Öte yandan işçiler ve askerler, kendi taban demokrasilerinin organları olan "Sovyetler"i (konseyleri) kurmuşlardı. Menşevikler ve Sosyal Devrimciler (SD) bu burjuva hükümetine destek veriyor, Rusya'nın ancak liberal bir demokrasi aşamasından geçebileceğini savunuyorlardı. Nisan ayında sürgünden dönen Lenin, Bolşevik Parti'yi sert bir şekilde sola çekerek emperyalist savaşın bitirilmesini, Geçici Hükümet'in devrilmesini ve "Tüm İktidarın Sovyetlere" geçmesini savundu. Lenin'in *Devlet ve Devrim* broşüründe vurguladığı üzere, kapitalist devlet yansız bir kurum değil, sömürücü sınıfın aygıtıydı. Çatışan sınıfların uzlaşması imkânsızdı; bu yüzden burjuva devleti parçalanmalı ve yerine işçilerin demokratik meclislerine (sovyetlere) ve silahlı halk milislerine dayanan yeni bir işçi devleti (proletarya diktatörlüğü) kurulmalıydı.

İkili iktidar dönemi (Dvoyevlastiye), modern siyaset biliminde devrim teorilerinin temel taşıdır. Alexander Rabinowitch gibi tarihçiler, Bolşeviklerin 1917'deki başarısının sadece Lenin'in katı ideolojisinden değil, partinin şaşırtıcı derecede esnek, demokratik ve tabandaki radikal popülist taleplere (toprak işgalleri, fabrika denetimi) hızla uyum sağlayabilen dinamik yapısından kaynaklandığını ortaya koymuşlardır.

Şubat'tan Ekim'e: Devrimin Ritimleri

Sovyetler, 1917 boyunca toplumun işleyişinde artan bir rol oynadı. İkili iktidar sürdürülemezdi ve 1917 yılında sınıf mücadelesi gelgitler yaşarken Rus Devrimi beş önemli krizden geçti. Bunlardan dördü (Şubat, Nisan Günleri, Ağustos'taki Kornilov Darbesi ve Ekim Ayaklanması) devrimi ileri taşıırken, Temmuz Günleri (zamansız bir ayaklanma ve ardından gelen baskı) kısmi bir gerilemeydi. Nisan ayında kitleler dışişleri bakanını istifaya zorlarken, Ağustos ayında sağcı General Kornilov'un askerî darbe girişimi Bolşeviklerin örgütlediği işçi milisleri (Kızıl Muhafızlar) tarafından püskürtüldü. Bu olay kitleleri hızla sola kaydırıldı ve Bolşeviklere Petrograd ile Moskova sovyetlerinde çoğunluğu kazandırdı. Ekonomi çöküyor, köylüler topraklara el koyuyor ve ordu dağılıyordu. Ekim ayında Lenin, saklandığı yerden Merkez Komite'ye "silahlı ayaklanmayı geciktirmenin ölümcül olacağını" bildirdi. Devrim sanatında zamanlama her şeydi; kitlelerin umutları en üst noktadayken devrimciler harekete geçmezse fırsat heba olacak ve karşı-devrim galip gelecekti.

Temmuz Günleri ve Kornilov Darbesi, ordunun ve sağcı güçlerin siyasetteki rolünü inceleyen modern askerî tarihçilikte "karşı-devrimin erken doğumu" olarak analiz edilir. Ordunun üst kademesinin (Kornilov vb.) zayıf Geçici Hükümet'e itaat etmeyerek kendi başına düzeni sağlama çabası, paradoksal bir şekilde hükümeti tamamen silahsızlandırmış ve Bolşevikleri fiilen devrimin tek koruyucusu (meşru gücü) haline getirmiştir.

1917: Ekim Devrimi

Ekim Ayaklanması, sağcı tarihçilerin iddia ettiğinin aksine Bolşevik bir "darbe" değil; kitlelerin devasa bir anarşi içinde olduğu bir ortamda milyonlarca işçi, asker ve köylünün demokratik iradesinin ifadesiydi. 25 Ekim 1917'de Troçki komutasındaki silahlı kitleler, neredeyse hiç kan dökülmeden ve günlük hayatı sekreye uğratmadan başkentini kontrolünü ele geçirdi; Kışlık Saray'ın düşmesiyle Geçici Hükümet ortadan kalktı. Yeni kurulan işçi devleti radikal kararlar aldı: Topraklar köylülere dağıtıldı, fabrikalarda işçi denetimi kuruldu, ezilen uluslara kendi kaderini tayin hakkı tanındı. Ancak zafer büyük tehlikeler altındaydı. Şehirler aklıktan kınılıyordu ve Alman emperyalizminin ilerleyişi, Brest-Litovsk Anlaşması ile Rusya'yı devasa toprak tavizleri vermeye zorladı. Bolşevikler, kuşatma altındaki bu tecrit edilmiş işçi devletinin tek başına sosyalizmi kuramayacağını; tek umutlarının devrimin (özellikle Almanya'da) Avrupa'ya sıçraması olduğunu biliyorlardı.

Soğuk Savaş dönemi Batılı tarih yazımı (örn. Richard Pipes) Ekim'i "totaliter bir azınlığın darbesi" olarak görse de, Sheila Fitzpatrick gibi modern revizyonist tarihçiler, Ekim aylarında kitlelerin savaşa devam eden Geçici Hükümet'e olan inancını tamamen yitirdiğini ve sovyet iktidarını meşru gördüklerini kanıtlamışlardır. Ancak modern eleştiri, devrimin hemen ardından kurulan Çeka (gizli polis) ve basına getirilen sansürle birlikte, çok partili sovyet demokrasisinin hızla tek parti diktatörlüğüne dönüştüğü yönündedir.

1918: Savaş Nasıl Sona Erdi?

Savaşın sona ermesini sağlayan sadece cephedeki askerî taktikler değil, savaşı sürdüren toplumların içeriden patlamasıydı. 1917'de Fransız ve İtalyan ordularında on binlerce askerin katıldığı devasa firar ve isyan dalgaları baş göstermişti. 1918 sonbaharında İttifak devletleri (Osmanlı, Bulgaristan, Avusturya-Macaristan) içeriden gelen isyanlar ve sovyetlerin

kurulmasıyla peş peşe çöktü. Alman generalleri yenilgiyi kabul etse de donanmaya intihar niteliğinde bir son saldırı emri verildi. Buna karşılık 3 Kasım'da Kiel'deki Alman bahriyeliler isyan etti. İsyân hızla tüm Almanya'ya yayıldı; 9 Kasım'da Berlin sokaklarında yüz binler yürüyor, Karl Liebknecht "sosyalist cumhuriyet"i ilan ediyordu. Tarihin en kanlı emperyalist kıyımı, tabandan yükselen bu işçi ve asker devrimleriyle sona ermişti.

Marksist tarihçilik I. Dünya Savaşı'nın "devrimlerle" bittiğini vurgularken, ana akım askerî tarihçiler (örn. Hew Strachan) askerî dinamikleri öne çıkarır. Onlara göre Almanya'nın ve müttefiklerinin çöküşünün asıl nedeni, ABD'nin savaşa girmesi, İngiliz ablukasının yarattığı ağır açlık ve 1918'de İtilaf devletlerinin tank destekli yeni taarruz taktikleridir. Askerî yenilgi kesinleştiği ve devlet otoritesi çöktüğü için devrimler patlak verebilmiştir.

Alman Devrimi

Almanya'da kurulan işçi ve asker konseyleri, kendi doğrudan demokrasilerini kurmak yerine iktidarı SPD'li parlamenter hükümete (Friedrich Ebert'e) devretmeyi seçti. Ebert, "Bolşevizm ile mücadele etmek" için Alman ordusu ve aşırı sağcı paramiliter "Özgür Birlikler" (Freikorps) ile gizli bir ittifak yaptı. Ocak 1919'da Berlin'de, Spartaküs Birliği'nin (yeni kurulan KPD) liderlik ettiği ancak zamansız ve erken olan ayaklanma, Freikorps tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı; Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht vahşice katledildi. Mart 1920'de Alman yönetici sınıfının bu kez SPD hükümetini devirmek için tezgâhladığı sağcı "Kapp Darbesi", milyonlarca işçinin genel grevi ve silahlı direnişi (Ruhr Kızıl Ordusu) ile püskürtüldü. Bu zafer işçileri sola çekse de, KPD'nin tereddütleri yüzünden proleter bir ayaklanmaya dönüşemedi. Zamanlamanın çok önemli olduğu devrim fırsatı kaçırıldı ve Alman Devrimi 1923'te kesin olarak yenildi.

Alman tarih yazımında SPD'nin eylemleri büyük tartışma konusudur. Muhafazakâr ve liberal tarihçiler, Ebert ve SPD yönetimini "Almanya'yı Rus tipi bir iç savaştan ve yıkımdan kurtaran pragmatik devlet adamları" olarak savunur. Ancak modern tarihçiler, SPD'nin sağcı Freikorps şiddetine meşruiyet kazandırarak, Weimar Cumhuriyeti'nin kendi mezarını kazdığını ve ileride Nazilerin çekirdeğini oluşturacak askerî yapıların önünü açtığını kabul ederler.

İtalya'nın "İki Kızıl Yılı"

Savaşın yarattığı kriz ve yoksulluk, İtalya'yı da 1919-1920 yıllarında (Biennio Rosso / İki Kızıl Yıl) devrimin eşiğine getirdi. 1920 yazında metal işçilerinin lokavta karşı başlattığı devasa fabrika işgalleri tüm kuzey İtalya'yı sarmış, 400.000 işçi fabrikaları silahlı kalelere dönüştürmüştü. Hükümet felç olmuştu. Ancak reformist Sosyalist Parti ve sendika liderleri, devrimi ileri taşımak yerine hükümetle uzlaşarak hareketi sonlandırdılar. Devrimci netlikten yoksun bu liderlik yüzünden fırsat kaçırıldı. Solun bu yenilgisi, sanayicilerin ve yönetici sınıfın desteklediği Mussolini'nin Faşist Kara Gömlekliler'inin işçi hareketini şiddetle ezip 1922'de ("Roma Yürüyüşü" ile) iktidarı ele geçirmesine zemin hazırladı.

İtalyan faşizminin yükselişi, genellikle devrimci solun "yetersiz radikalizmine" değil, sivil burjuvazinin ve geleneksel elitlerin (Kral, Kilise, sanayiciler) demokrasiye ihanetine bağlanır. Ayrıca Gramsci'ye göre İtalyan solunun en büyük hatası, Kuzey'deki sanayi işçileriyle Güney'deki topraksız, Katolik köylüler arasında bir ittifak kuramaması; bu tecrit edilmişliğin faşist demagojiye alan açmasıdır.

Dünya Devrimi

Kapitalizm küresel bir sistem olduğu için, ona karşı devrimin de ancak uluslararası boyutta başarıya ulaşabileceği Marksizmin temel ilkesidir. 1919'da dünya devrimini koordine etmek için Komünist Enternasyonal (Komintern) kuruldu. Rus Devrimi'nin kıvılcımı gerçekten de bulaşıcı oldu. 1918-19'da Macaristan'da, Bavyera'da (Münih) ve Viyana'da kısa ömürlü "Sovyet Cumhuriyetleri" kuruldu. Britanya'da devasa grevler, İspanya'da "Üç Bolşevik Yıl", ABD ve İrlanda'daki sınıf mücadeleleri sistemi temelinden sarstı. Ancak işçi sınıfının dünya genelinde Bolşevik tarzı kararlı bir devrimci önderlikten yoksun olması, hareketlerin teker teker yatırılmasına veya Sosyal Demokratların ihanetleri ve dış askerî müdahalelerle kanla bastırılmasına yol açtı.

Modern siyaset bilimi, Komintern'in "Dünya Devrimi" projesinin başarısızlığını sadece reformistlerin ihanetine bağlamaz. Rusya'daki katı "Bolşevik modelinin" (demokratik merkezîyetçilik ve silahlı ayaklanma), sivil toplumun ve parlamenter kültürün çok daha köklü olduğu Batı Avrupa'ya zorla kopyalanmaya çalışılmasının, uluslararası sol içinde yıkıcı bölünmeler yarattığı ve hareketin gücünü zayıflattığı vurgulanır.

Birinci Çin Devrimi

Çin, 19. yüzyıl boyunca Batı emperyalizmi tarafından zorla dışa açılmış ve savaş ağalarının kaotik yönetimine sürüklenmişti. I. Dünya Savaşı sonrasında, 1919'daki 4 Mayıs Hareketi ile kitlesel eylemler başladı ve 1921'de Çin Komünist Partisi (ÇKP) kuruldu. Ancak 1924-27 arasında Komintern'in (Stalin'in) baskısıyla ÇKP, milliyetçi Kuomintang (KMT) ile ittifak kurdu ve devrimci inisiyatifini KMT lideri Çan Kayşek'e tabi kıldı. 1927'de Şangay'da işçiler genel grevle şehri ele geçirdiklerinde, ÇKP işçilere silahlarını bırakıp milliyetçi orduyu "kurtarıcı" olarak karşılamalarını emretti. Sonuç, Çan Kayşek'in şehre girip 50.000'den fazla komünist ve işçiyi vahşice katletmesi oldu; Birinci Çin Devrimi kanla boğuldu. Milliyetçi burjuvaziye güvenmek işçi sınıfının intiharı olmuştur.

Çin tarihçileri (örn. Maurice Meisner), 1927 Şangay Katliamı'nun sadece geçici bir siyasi yenilgi olmadığını, Çin Komünist Partisi'nin "şehirli ve işçi sınıfı" karakterini kalıcı olarak yok ettiğini vurgular. Katliamdan kurtulan Mao Zedung ve arkadaşları kırsala kaçarak partiyi bir köylü-gerilla ordusuna dönüştürmüşlerdir; bu da 1949 sonrasındaki rejimin karakterini (işçi demokrasisi değil, yukarıdan askeri bürokratik idare) belirlemiştir.

Sömürgecilik Karşısı Ayaklanmalar

Emperyalizmin Üçüncü Dünya'yı sömürmesi, geleneksel toplumları parçalarken (bileşik ve eşitsiz gelişme) eğitimli orta sınıfları ve yeni sanayi işçi sınıflarını yaratarak kendi düşmanlarını da doğurmuştu. Ancak 20. yüzyıl ulusal kurtuluş hareketleri, sömürgeciyi kovsa da tam bir toplumsal kurtuluşa nadiren ulaşabildiler. Meksika'da Panço Villa ve Zapata'nın köylü orduları iktidarı ele geçirebilecekken liberal burjuvaziye teslim etti. İrlanda'da 1916 Paskalya Ayaklanması ve bağımsızlık savaşı, radikal solun dışlandığı ve ülkenin bölündüğü bir uzlaşmayla sonuçlandı. Hindistan'da 1919 sonrası başlayan devasa işçi-köylü isyanları, Gandhi ve Kongre liderleri tarafından "şiddetsizlik" doktriniyle frenlendi; hareketin bir sınıf devrimine dönüşmesinden korkan milliyetçi burjuvazi, sömürgecilerin ülkeyi bölüp komünal bir kan gölüne terk etmelerine olanak tanıdı.

Postkolonyal tarihçiler, Marksist eleştirinin milliyetçi liderleri (Gandhi, Collins vb.) "burjuva işbirlikçileri" olarak görmesini dar bir çerçeve olarak değerlendirir. Özellikle Gandhi'nin şiddetsizlik eyleminin, devasa ve silahsız bir Hint nüfusunu, dünyanın en büyük askeri imparatorluğuna karşı mobilize edebilen, son derece başarılı ve asimetrik bir politik icat olduğu kabul edilir.

Stalinizm: Devrimci Yenilginin Acı Meyvesi

1917-23 devrimci dalgası kırıldığında, Rusya uluslararası kapitalizmin ortasında tecrit edilmiş, iç savaş ve kıtlıkla harabeye dönmüş ve sanayi işçi sınıfı fiziken dağılmış bir durumdaydı. İktidar, sovyetlerin taban demokrasisinden koparak Komünist Parti-devlet bürokrasisinin eline geçti. 1928'e gelindiğinde Josef Stalin'in önderliğindeki bu bürokrasi, devrime karşı tam bir karşı-devrim gerçekleştirdi. Eski Bolşeviklerin ("Sol Muhalefet" dahil) neredeyse tamamı tasfiye edildi, kurşuna dizildi veya gulaglara sürüldü. Stalinist rejim, uluslararası askerî ve ekonomik rekabete ayak uydurabilmek için "Tek Ülkede Sosyalizm" doktrini altında zorunlu sanayileşme ve tarımda zorla kolektifleştirme başlattı. Rusya, işçi demokrasisinden eser kalmayan, işçilerin acımasızca sömürüldüğü ve kârı tek bir dev şirketin (devletin) yönettiği bir "devlet kapitalizm" rejimine dönüşmüştü.

"Devlet Kapitalizmi" teorisi (Tony Cliff vd.), Stalinizmi açıklamak için etkili bir araç olmakla beraber, ana akım akademik çevrelerde tartışmalıdır. Birçok iktisatçı, Sovyet sisteminde pazar dinamiklerinin ve rekabetçi fiyat mekanizmalarının olmamasının, onu kapitalizmin bir türü olmaktan ziyade kendine özgü bir "Bürokratik Komuta Ekonomisi" yaptığını savunur. Hannah Arendt gibi siyaset bilimciler ise meseleyi ekonomik bir sömürü ekseninden ziyade, ideolojik tahakkümün ve devlet terörünün mutlaklaştığı "Totalitarizm" kavramıyla açıklarlar.

13. Bölüm: Büyük Bunalım ve Faşizmin Yükselişi (1929–1939)

Dünya devriminin yenilgisi ve Rus devriminin tecrit edilip içten içe çürütmesi, görece istikrarlı kısa bir dönemi getirdi. Kapitalist sistem toparlandı, dünyanın yöneticileri biraz daha rahat uyudular ve devrimci hareketlerle kıpırdanan milyonlar yeniden gündelik hayatın uyusukluğuna kapıldılar. Ancak 1920'lerin ekonomik patlaması, finansal spekülasyona bağlı kaygan bir zemin üzerine inşa edilmişti. Bu patlama 1929'da daralmaya döndüğünde, kapitalist sistem Büyük Bunalım adı verilen yeni ve çok daha derin bir krize savruldu. Bu krizin yarattığı umutsuz koşullar, Avrupa tarihinin seyrini belirlemek üzere kitleleri yeniden mücadeleye itti ve bu mücadele, faşizm ile sosyalist devrim kuvvetleri arasındaki şiddetli sürtüşmede billurlaştı. Faşizmin kıta genelinde zafer kazanması, nihayetinde ilkinden çok daha uzun, kanlı ve vahşi bir dünya savaşına neden olacaktı.

Kükreyen Yirmiler

1. Dünya Savaşı sonrasındaki radikalleşme dalgasının kısa ömürlü olduğu ABD'de, 1920'lerden itibaren ekonomi hızla büyüdü ve yeni bir tüketici bireycilik kültürü yerleşti. Avrupa'nın da ABD kredileriyle (örneğin Dawes Planı) bu büyüme dalgasına katılması, kapitalizmin krizlerinin artık geride kaldığı ve kalıcı bir refah çağının başladığı yanılsamasını doğurdu. Ne var ki, kapitalizmin çelişkileri ortadan kalkmamıştı; 1920'lerin büyümesi düzensizdi ve işsizlik devam ediyordu. Düşük ücretlerin talep yetersizliğine neden olduğu bu dönemde, sanayi yatırımlarının ememediği artık sermaye spekülasyona yönelerek Wall Street'te kendi kendini besleyen devasa bir balon yarattı. Hiçbir şey üretmeyen, sadece başka şirketlerin hisselerini alıp satan "fiktif sermaye" ve yatırım ortaklıkları (örneğin Goldman Sachs Alım-Satım Şirketi) mantar gibi çoğaldı. Kredi bolluğuyla şişen kâğıttan varlıkların fiyatı ile reel değerleri arasındaki bağ tamamen koptuğunda, yaklaşan çöküntü uyarıları zenginleşme çılgınlığı içinde göz ardı edildi.

Geleneksel Marksist tarih yazımı 1920'ler krizini tamamen sınıfsal "aşırı üretim / eksik tüketim" krizine bağlarken, modern davranışsal iktisat ve finans tarihi, "Kükreyen Yirmiler" balonunu insan psikolojisine, asimetrik bilgiye ve denetimsiz gölge bankacılık (shadow banking) pratiklerine dayandırır. Ayrıca, Monetarist (Parasalıcı) iktisatçılar (örneğin Milton Friedman), krizin kapitalizmin yapısal bir zorunluluğundan ziyade, ABD Merkez Bankası'nın (Fed) para arzını yönetmedeki korkunç hatalarının bir sonucu olduğunu savunurlar.

Aç Otuzlar

"Kara Perşembe"de Wall Street Borsası'nın çöktüğü, panik halinde satışlara ve kâğıt üzerindeki devasa servetlerin buharlaşmasına neden oldu. Tarım ve sanayide 1920'lerin sonlarından beri süregelen daralma finansal çöküntüyü tetiklemiş; çöküntü ise reel ekonomiye geri dönerek kredileri kurutmuş, yatırımları boğmuş ve talebi daraltmıştı. Sermayenin merkezleşmiş olması krizin boyutunu artırdı; dev banka ve şirketlerin batışı zincirleme bir reaksiyonla tüm dünyayı durgunluğa iterek işsiz sayısını 1932'de 40 milyona çıkardı. Dünya liderleri bu krizi devlet harcamalarını kısarak (kemer sıkarak) ve korumacı gümrük tarifeleri getirerek çözmeye çalışınca, küresel ticaret çöktü ve deflasyonist bir "dibe doğru yarış" başladı. İngiltere'de İşçi Partisi hükümeti bile uluslararası bankacıların baskısıyla işsizlik yardımlarını kesmeyi kabul ederken, Almanya'da parlamenter demokrasi işlemez hale gelerek yerini kararname rejimlerine ve ardından Nazilere bıraktı. Milyonlarca insan açlıkla boğuşurken kapitalizmin temel saiki olan "kâr dürtüsü", ekonominin insan ihtiyaçlarını karşılamasını tamamen engelledi.

1930'lar krizine yönelik Keynesyen ekonomi tarihi, krizin asıl felaketini hükümetlerin (Altın Standartı'na saplanıp kalarak) maliye politikalarını daraltıcı yönde kullanmalarında bulur. Günümüz tarihçileri, Büyük Bunalım'ın sadece ekonomik bir olay değil, modern küresel tedarik zincirlerinin ve devletlerarası diplomatik güvenin tamamen parçalandığı eş görülmemiş bir çok-terafli sistem çöküşü olduğunu belirtirler.

1933: Nazilerin İktidarı Ele Geçirmesi

31 Ocak 1933'te Adolf Hitler'in Almanya şansölyesi olmasıyla birlikte Komünist Parti, Sosyal Demokrat Parti (SPD) ve sendikalar kısa sürede ezilerek yok edildi; Almanya totaliter bir polis devleti haline geldi. Bu zafer, Büyük Bunalım'ın toplumda yarattığı devasa yıkımın ve kutuplaşmanın bir sonucuydu; zira Alman ekonomisi çakıldığında öfke ya sola (sosyalist devrime) ya da sağa (faşizme) kayacaktı. Faşizm ilk kez İtalya'da Mussolini ile şekillenmiş; Kara Gömleklilerin işçi hareketini şiddetle ezmesi üzerine liberal siyasetçiler ve sanayiciler tarafından "düzeni sağlaması" için iktidara taşınmıştı. Hitler de bu modeli uyguladı: Kahverengi Gömlekliler sokaklarda solcuları ezerken, Hitler büyük iş dünyasıyla ittifak kurdu. Nazilerin "uluslararası Yahudi komplosu" söylemi, krizden zarar gören orta sınıfın akıl dışı öfkesini birleştiren bir tutkaldı. Alman yönetici sınıfı, krizi kendi lehine çözmek ve Versay Anlaşması'nı yırtmak için Hitler'i iktidara taşıdı. Ne var ki faşizmin zaferi kaçınılmaz değildi; SPD'nin yasalara sığınan pasifliği ile Komünist Parti'nin (KPD) Sosyal Demokratları "sosyal faşist" olarak niteleyen sekte tutumu, işçi sınıfının birleşik bir direniş cephesi kurmasını engelledi.

Marksist tarihçilik faşizmi doğrudan kapitalizmin krizi ve "büyük sermayenin işçi sınıfını ezme aracı" olarak tanımlarken, modern siyaset bilimi ve faşizm araştırmacıları (örneğin Robert Paxton veya Ian Kershaw), Nazizmin radikal, ırkçı ve apokaliptik ideolojisinin büyük sermayenin rasyonel ekonomik çıkarlarıyla sıklıkla çatıştığını gösterir. Holocaust'un (Yahudi Soykırımı) hiçbir ekonomik mantığı yoktu ve büyük ölçüde sermayenin ihtiyaçlarına değil, saf ideolojik bir radikalleşmeye dayanıyordu (İntentiyonist ve Fonksiyonist tarih tartışmaları).

Rusya'da Devlet Kapitalizmi

Büyük Bunalım sırasında kapitalist dünya durgunluk içindeyken, Sovyet ekonomisinin Stalin'in Beş Yıllık Planlarıyla kaydettiği devasa büyüme, milyonlarca insana sosyalizmin bir alternatifi gibi gözüktü. Ancak gerçekte işçi kontrolü tamamen yok edilmiş; toplum, Komünist Parti-devlet bürokrasisinin tek bir şirket gibi yönettiği "devlet-kapitalist" bir modele geçmişti. Stalin, 1930'larda eski Bolşeviklerin neredeyse tamamını tasfiye edip idam ettirerek devrimin üzerine tam bir karşı-devrim inşa etti. Rusya'nın geri kalmışlığı ve dünya devriminin yenilgisiyle tecrit edilmesi, rejimi uluslararası askerî ve ekonomik rekabete ayak uydurmak için acımasız bir zorunlu sanayileşmeye itti. Bu süreçte tüketim ağır sanayiye kurban edildi, köylülerin tahılına zorla el konuldu ve milyonlarca insan açlıktan ya da gulaglardaki köle emeği koşullarında can verdi. Komintern (Komünist Enternasyonal) ise dünya devrimini yamak yerine Stalinist bürokrasinin dış politika aracına dönüşerek, 1928'deki yıkıcı "Üçüncü Dönem" sekterliğinden sonra 1930'ların ortasında liberal burjuvaziyle işbirliğini öngören karşı-devrimci "Halk Cephesi" politikasına savruldu.

"Devlet Kapitalizmi" tezi, Ortodoks Troçkizm (Dejenere İşçi Devleti) ve Soğuk Savaş dönemi ana akım (Totalitarizm) teorileriyle çatışır. Stephen Kotkin gibi modern Sovyet tarihçileri, Stalin dönemini bir kapitalizm varyantı olmaktan ziyade, ideolojinin her şeyin önüne geçtiği, komünist ütopyanın bizzat şiddet ve paranoya ile inşa edilmeye çalışıldığı tamamen kendine özgü, piyasa dışı bir komuta otokrasisi olarak değerlendirirler.

Haziran 1936: Fransa'da Genel Grev ve Fabrika İşgalleri

Avusturya ve Almanya'da faşizmin zaferlerinin ardından, Fransa'da da Şubat 1934'te sağcıların Paris'te düzenlediği isyan liberal hükümeti devirdi. Buna karşılık Fransız işçi sınıfı alttan gelen bir baskıyla Komünist, Sosyalist ve sendika liderlerini birleşmeye zorladı. Mayıs 1936'da Liberal "Radikaller", Sosyalistler ve Komünistlerden oluşan Halk Cephesi'nin seçimi kazanması, kitleleri coşkulandırarak iki milyon işçinin katıldığı, fabrikaların işgal edildiği devasa bir genel grev dalgasını tetikledi. Matignon Anlaşması ile haftalık çalışma süresinin 40 saate inmesi gibi büyük ekonomik tavizler koptarılsa da, Komünist Parti liderliği devrimi ileri taşımak yerine "grevi nasıl sona erdireceğimizi bilmeliyiz" diyerek hareketi durdurdu. Halk Cephesi'nin Liberal kanadını ürkütmemek adına işçi sınıfının inisiyatifi bastırıldı; sonuçta geri çekilen işçi hareketi zayıfladı, hükümet sağa kaydı ve polis gücüyle grevler kırılarak Fransız işçi sınıfı ağır bir yenilgiye uğratıldı.

Tarihçi Julian Jackson gibi akademisyenler, Halk Cephesi deneyiminin ekonomik ve diplomatik olarak başarısız olduğunu kabul etmekle birlikte, Fransa'da "ücretli yıllık izin" ve kitle turizmi gibi modern sosyal hakların temellerini atan çok derin bir kültürel ve demokratik miras bıraktığını belirtirler. Grevlerin durdurulması sadece Stalinist bir dikte değil, yaklaşan savaş tehdidi karşısında ülkeyi bir arada tutmaya çalışan pragmatik bir ulusal savunma refleksi olarak da yorumlanır.

İspanya İç Savaşı

17-18 Temmuz 1936'da General Franco, Halk Cephesi hükümetini devirmek için ordu, kilise ve toprak sahiplerinin desteğiyle faşist bir darbe başlattı. Ancak Barselona ve Madrid gibi sanayi merkezlerinde silahlanan işçiler kışkırtılarak kuşatarak darbeyi püskürttü ve böylece İspanya'da tabandan yükselen bir toplumsal devrim patlak verdi. Fabrikalar işçi komitelerinin, araziler köylülerin eline geçti ve subaysız halk milisleri kuruldu. Ne var ki, anarko-sendikalist (CNT) ve Marksist (POUM) devrimciler kararlı bir siyasi önderlik sergileyemeyip iktidarı burjuva liberallerine bıraktılar. Sovyet silahlarına bağımlılığı kullanarak güçlenen İspanya Komünist Partisi (PCE) ise "önce savaşı kazan, sonra devrimi" diyerek milisleri dağıttı, fabrikaları eski sahiplerine iade etti ve devrimci inisiyatifi yok etti. Mayıs 1937'de Cumhuriyetçi hükümet ve Komünistler, Barselona'daki devrimci işçilere (CNT ve POUM) saldırarak karşı-devrimci bir katliam gerçekleştirdi. Devrimci özünü yitiren savaş, artık üstün silahlara sahip faşist kuvvetlerin kolayca kazanabileceği sıradan bir askerî çatışmaya dönüşmüştü.

Antony Beevor ve Paul Preston gibi saygın İspanya İç Savaşı tarihçileri, Cumhuriyetçilerin yenilgisini sadece "Komünistlerin devrime ihaneti"ne indirgemezler. Onlara göre asıl belirleyici olan, İngiltere ve Fransa'nın (Müdahale Etmeme Komitesi) meşru Cumhuriyetçi hükümete silah satışını ambargoyla engellemesi, buna karşılık Hitler ve Mussolini'nin Franco'ya muazzam ve kesintisiz modern silah, uçak ve asker desteği sağlamasıdır. İspanya, İkinci Dünya Savaşı'nın taktiksel bir deneme tahtası olmuş ve uluslararası diplomasi savaşın sonucunu tayin etmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın Nedenleri

İki savaş arasındaki dönemde işçi sınıfı devrimlerinin yenilgisi, Avrupa'da faşizmin ve Stalinizmin karanlık diktatörlüklerinin hâkim olmasına yol açtı. Nazizm, bir yandan iç krizden bunalan orta sınıfların işçi hareketini yok etme aracı iken, diğer yandan Alman kapitalizminin küresel hammadde ve pazarlara ulaşmasını sağlayacak vahşi bir emperyalist yayılmacılık projesiydi. Büyük Bunalım dünyayı kendi içine kapalı, otarşik ve korumacı bloklara böldüğünden, devasa bir üretim kapasitesine sahip Almanya, mevcut sınırlarına hapsolmemek için Avrupa topraklarını işgale (Avusturya, Çekoslovakya vb.) yöneldi. Britanya ve Fransa yönetici sınıfları, devrimci kargaşadan korktukları ve Almanya'yı Rusya'ya karşı bir kalkan olarak gördükleri için Hitler'e ödün verme (yatıştırma) politikası izlediler. Ancak Alman sermayesinin bu engellenemez yayılması en sonunda Britanya ve Fransa'nın kendi emperyal çıkarlarını doğrudan tehdit edince Polonya üzerinde çatışma kaçınılmaz hale geldi. Batılı güçlerle anlaşamayan Stalin, Hitler ile saldırmazlık paktı imzalayarak Polonya'yı paylaştı. Sonuç olarak, kapitalizmin krizi sosyalist devrimle çözülemeyince, insanlık yeniden, ilkinden çok daha barbarca bir emperyalist kıyıma sürüklendi.

Tarihçi Adam Tooze, "Yıkım Ücretleri" (The Wages of Destruction) adlı eserinde Alman ekonomisinin dışarıya bağımlı zayıf yapısına dikkat çeker. Tooze'a göre Nazi Almanyası'nın yayılmacılığı bir "aşırı üretimden" ziyade, devasa Amerikan ekonomik hegemonyası karşısında Almanya'nın kıtasal bir Avrasya bloğu kurarak hayatta kalma refleksidir. Yani savaş, Alman kapitalizminin gücünün değil, ABD'nin küresel yükselişi karşısında hissettiği jeopolitik yetersizliğin ve hammadde kıtlığının çaresiz bir patlamasıdır.

14. Bölüm: Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş (1939–1967)

1914-45 dönemi, Avrupa'yı merkez alan ve iki boyutta ortaya çıkan tek bir küresel kriz olarak görülebilir. İlk olarak bu, karşıt ulusal-kapitalist bloklar arasında silahlanma yarışı, emperyalist savaşlar ve dünyanın zor kullanılarak yeniden taksim edilmesi biçiminde cereyan eden jeopolitik bir rekabetti. Çatışmanın eksenini İngiliz-Alman çekişmesi ve ana savaş alanı Avrupa idi. İkinci olarak bu, örgütlü işçi sınıfını merkez alan, aşağıdan yükselen ve emperyalist burjuvazinin yönetimine meydan okuyan bir toplumsal krizdi. 1917-36 arasında Avrupa, sosyalizm ile barbarlık arasında yakıcı bir seçimle karşı karşıyaydı. İşçi sınıfının yenilgisi faşizmin zaferine, II. Dünya Savaşı'na ve dünyanın ABD ile SSCB'yi merkez alan iki blok arasında yeniden taksim edilmesine sebep oldu. Bu bölümde, Batı'daki uzun

ekonomik patlama, süper güçler arasındaki nükleer silahlı soğukluk ve Üçüncü Dünya'daki sömürgecilik karşıtı kurtuluş mücadeleleri ile tanımlanan bu savaş ve savaş sonrası dünyasını analiz edeceğiz.

II. Dünya Savaşı: Emperyalizm

II. Dünya Savaşı, 60 milyon kişinin hayatını kaybettiği ve insan emeğinin ürünlerinin daha önce görülmemiş boyutta bir kıyım aracına dönüştürüldüğü, kapitalizmin kalbindeki yabancılaşmayı ortaya çıkaran insanlık tarihinin en büyük trajedisiydi. Savaşın temel nedeni emperyalizmdi: Almanya, Doğu Avrupa ve Rusya'da genişlemek için hammaddelere, iş gücüne ve pazarlara ihtiyaç duyarken; İtalya Kuzey Afrika ve Balkanlar'da bir imparatorluk kurmayı, Japonya ise Uzak Doğu'daki Batı imparatorluklarının yerini almayı amaçlıyordu. Öte yandan Britanya İmparatorluğu'nu savunmak, ABD ise "Ödünç Ver-Kiralama" (Lend-Lease) sistemiyle Britanya'yı kendine ekonomik olarak tabi kılarak savaştan hâkim küresel güç olarak çıkmak istiyordu. Sovyetler Birliği başlangıçta milli güvenliğine odaklanmış, hatta Hitler ile anlaşıp Polonya'yı paylaşmıştı; ancak 1941 Alman işgali ve Stalingrad zaferinden sonra Stalin'in emperyalist emelleri büyüdü ve savaş sonunda Doğu Avrupa'yı ABD ve Britanya ile (Moskova'daki yüzdelik paylaşımlarla) nüfuz alanlarına böldü.

Marksist tarih yazımı II. Dünya Savaşı'nı salt bir "emperyalist paylaşım savaşı" olarak görse de, modern siyasi tarihçiler (örneğin Richard Overly) savaşın büyük ölçüde faşizmin sivil uygarlığa karşı varoluşsal bir tehdit oluşturması nedeniyle ideolojik bir ölüm kalım savaşı olduğunu vurgularlar. ABD'nin savaşa girişi sadece pazar arayışıyla değil, liberal demokratik dünya düzenini totalitarizme karşı koruma güdüsüyle de açıklanır.

II. Dünya Savaşı: Barbarlık

Nazi Almanyası, Stalinist Rusya ve militarist Japonya'nın zayıf işçi hareketlerine ve otoriter polis devletlerine sahip olmaları, barbarca bir savaş tarzı yürütmelerinin temelini oluşturdu. Nazilerin "aşığı ırk" safsataları, Doğu Avrupa'da köleleştirme ve etnik temizlik (Holokost) ile sonuçlanarak 6 milyon Yahudi'nin ve milyonlarca diğer insanın imha fabrikalarında (Auschwitz-Birkenau) sanayileşmiş bir şekilde katledilmesine yol açtı. Japonya'nın Çin'i işgali, köle fahişeler, tıbbi deneyler ve yamyamlık gibi dehşet verici suçlarla 15 milyon Çininin ölümüne neden oldu. Müttefikler de bu barbarlıktan geri kalmadı: Britanya'nın Hamburg ve Dresden gibi Alman şehirlerini yangın bombalarıyla hedef alan hava saldırıları yüz binlerce sivil diyi yakarken; ABD'nin Hiroşima ve Nagazaki'ye attığı atom bombaları, sırf askerî ve küresel bir güç gösterisi yapmak adına yüz binlerce sivil diyi öldürdü.

Müttefiklerin sivil alanları bombalaması (terör bombardımanı) ve atom bombası kullanımı modern askerî etik tartışmalarında yoğun bir şekilde savaş suçu olarak eleştirilmekle birlikte; ana akım Batılı tarihçiler, Nazilerin ideolojik soykırımı (Holokost) ile Müttefiklerin askerî stratejileri arasında ahlaki bir eşitsizlik işareti koyarlar. Atom bombasının, planlanan "Downfall Operasyonu"ndaki (Japonya anakarasının işgali) olası milyonlarca asker sivil kaybını önlemek için stratejik bir gereklilik olduğu savı tarihçiler arasında hâlâ güçlü bir argümandır.

II. Dünya Savaşı: Direniş

II. Dünya Savaşı sırasında Mihver Güçleri, içeride ve işgal ettikleri topraklarda ciddi direnişlerle karşılaştı. Çin'deki uzun süreli savaş, Japon kuvvetlerinin büyük bölümünü kıtaya hapsederek Japonya'yı zayıflattı. Avrupa'da Yugoslavya, Tito'nun partizanlarının kitlesel mücadelesiyle kendi kendini kurtarıırken, Polonya'daki Varşova ayaklanması Stalin'in Kızıl Ordusu'nun kasıtlı olarak ilerlemeyi durdurması ve Nazilerin direnişini ezmesine izin vermesiyle boğuldu. Fransa ve İtalya'da yüz binlerce kişinin katıldığı silahlı komünist direniş hareketleri, ülkeleri faşizmden kurtardıktan sonra Stalin'in emriyle ve Batılı güçlerin onayıyla silah bıraktırdı ve eski kapitalist düzenler restore edildi. Yunanistan'da ise Nazileri yenen EAM-ELAS direnişini, Churchill'in emriyle ve Stalin'in onayıyla kanlı bir iç savaşla ezilerek sağcı monarşi yeniden kuruldu.

Yalta ve Potsdam konferanslarındaki büyük güç uzlaşmaları (Yüzdeler Anlaşması), Marksistler tarafından "devrime ihanet" olarak okunurken, diplomasi tarihçileri bunu nükleer çağın şafağında Üçüncü Dünya Savaşı'nı önlemeye yönelik pragmatik ve kaçınılmaz bir jeopolitik reel-politik zorunluluk olarak değerlendirirler.

Soğuk Savaş

Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan bombaların ardından ABD ve Rusya arasında başlayan nükleer silahlanma yarışı, dünyayı "Karşılıklı Garantili İmha" (KGİ) adı verilen bir terör dengesine hapsetti. Küba Füze Krizi'nde (1962) insanlık nükleer yok oluşun eşığına geldi. Süper güçler doğrudan çatışmak yerine, 1950'lerde 3 milyondan fazla insanın öldüğü Kore Savaşı gibi yıkıcı vekalet savaşları yürüttüler. Stalin, Doğu Avrupa'da yerel muhalifleri

tasfiye ederek kendine bağı devlet-kapitalisti kukla rejimler kurarken; ABD ise "Marshall Planı" ile Batı Avrupa'yı ekonomik olarak kendine bağlayarak komünizmi çevreledi. "Demir Perde"nin her iki tarafında da muhalifler ezildi: Doğu'da gulaglar çalışırken, Batı'da McCarthyizm gibi cadı avlarıyla komünist sempatanlar tasfiye edildi.

Soğuk Savaş'ı iki eşdeğer emperyalizmin (ABD ve SSCB) pazar kavgası olarak gören Marksist teze karşı, Post-Revizyonist Soğuk Savaş tarihçileri (örneğin John Lewis Gaddis), Sovyet sisteminin doğası gereği otarşik, totaliter ve yayılmacı olmasının çatışmanın asıl asimetrik kaynağı olduğunu savunurlar.

Büyük Patlama

1948-1973 yılları arasındaki dönem, kapitalizmin işsizliğin neredeyse sıfırlandığı, yaşam standartlarının hızla arttığı ve refah devletinin geliştiği görülmemiş bir ekonomik "Büyük Patlama" dönemi idi. Bu istikrar yanılması (ideolojinin sonu tezleri), temelde üç faktöre dayanıyordu: Soğuk Savaş nedeniyle devletlerin yaptığı devasa askerî harcamalar (sürekli silahlanma ekonomisi), devletin altyapı ve sanayiye müdahalesi (devlet güdümlü kapitalizm) ve işçi sınıfının reform talepleri. Ancak bu durum sürdürülebilir değildi: Silah harcamaları yüksek olan ABD ve Britanya, yatırımlarını yeni teknolojilere yapan Almanya ve Japonya karşısında rekabet güçlerini kaybettiler; tam istihdam işçilerin pazarlık gücünü artırıp kâr oranlarını baskıladı; ve çokuluslu şirketler ulus-devlet sınırlarını aşarak devlet güdümlü politikaları işlevsiz hale getirdi.

"Sürekli Silahlanma Ekonomisi" tezi, ana akım Keynesyen iktisatçılar tarafından yetersiz bulunur. Büyük Patlama (Trente Glorieuses), demografik patlamaya (baby boom), savaş sonrası Avrupa'nun yeniden inşasına, Bretton Woods sisteminin sağladığı uluslararası döviz istikrarına ve fordizm ile kitlesel tüketimin uyumlu bir şekilde bir araya gelmesine bağlanır.

Maocu Çin

1949'da Çin'de iktidarı alan Mao Zedung ve Çin Komünist Partisi, işçi sınıfına dayanan sosyalist bir devrim değil, yozlaşmış Çan Kayşek diktatörlüğünü deviren milliyetçi bir köylü gerilla ordusunun zaferini temsil ediyordu. Rusya'nın izolasyonu yüzünden dışarıdan destek bulamayan Çin, acilen sanayileşmek ve askeri olarak güçlenmek için işçileri ve köylüleri ağır

sömürtye tabi tutan bir devlet-kapitalist sisteme dönuştü. Mao'nun kitleleri ideolojik hezeyanla zorla seferber ettiği "Büyük İleri Atılım" (1958) politikası 30 milyon insanın açlıktan ölmesiyle sonuçlanırken, "Kültür Devrimi" (1966) parti bürokrasisindeki rakiplerini tasfiye etmek için ülkeyi kaosa sürükledi. Mao'nun ölümünden sonra Deng Şiaoping önderliğindeki modernizasyon süreci, ülkeyi neoliberal piyasa kapitalizmine entegre etti.

Modern Çin tarihçileri (örneğin Frank Dikötter), Mao dönemini basit bir "devlet-kapitalisti" ekonomik model olmaktan çok, ekonomik rasyoneliteyi tamamen reddeden, kitleleri psikolojik terörle mobilize eden, eşi benzeri görülmemiş bir totaliter sosyal mühendislik deneyi olarak incelerler. Büyük İleri Atılım, tarihin insan eliyle yaratılmış en yıkıcı kıtlığı olarak kabul edilir.

İmparatorluğun Sonu mu?

II. Dünya Savaşı sonrasında, Avrupalı güçlerin zayıflaması ve sömürgelerdeki milliyetçi/işçi direnişlerinin artması imparatorlukların çözülmesine neden oldu. Buna rağmen emperyalist güçler, Vietnam, Cezayir, Malaya, Kenya ve Kıbrıs'ta katliamlar ve toplama kamplarıyla yüz binlerce insanın öldüğü "kirlili sömürge savaşları" yürüttüler. Çekilmek zorunda kaldıkları (Hindistan gibi) yerlerde ise, radikal hareketleri bölmek için "böl ve yönet" politikaları uygulayarak milyonların öldüğü komünal çatışmaları ve bölünmeleri (Hindistan-Pakistan) kışkırttılar. Sömürgecilik resmen sona erse de, bağımsızlığını kazanan devletler ekonomik bağımlılık ağlarıyla küresel şirketlerin ve süper güçlerin gayriresmî boyunduruğunda kalmaya (yeni sömürgecilik) devam etti.

Dekolonizasyon süreci salt sömürge direnişi ve ekonomik iflasla değil; aynı zamanda Soğuk Savaş şartlarında ABD ve SSCB'nin eski Avrupa sömürgeciliğine ideolojik olarak karşı çıkmasıyla, Birleşmiş Milletler sistemiyle ve uluslararası hukukun (kendi kaderini tayin hakkı) değişmesiyle de yakından ilişkilendirilir.

Petrol, Siyonizm ve Batı Emperyalizmi

Küresel kapitalizmin ana yakıtı olan petrol, Ortadoğu'yu emperyalist hesaplamaların tam merkezine yerleştirdi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgeyi paylaşan Britanya, Filistin'de Siyonist yerleşimi destekleyerek bölgede Batı emperyalizminin çıkarlarını koruyacak bir jandarma devleti inşa etmeyi hedefledi. Holokost'un Siyonizm'e sağladığı moral ivme ve

emperyalist güçlerin desteğiyle, 1948'de İsrail Devleti kuruldu; bu süreç, 700.000'den fazla Filistinlinin sürgün edildiği (Nakba) bir etnik temizlik hareketine dönüştü. İsrail, doğası gereği ABD emperyalizminin bölgedeki uzantısı olarak hareket eden, komşularıyla sürekli savaş halinde olan militarist ve genişlemeci bir yerleşimci sömürge devletidir.

Ortadoğu tarihçiliği ve özellikle İsrail kökenli Yeni Tarihçiler (Benny Morris vb.) 1948 sürgünlerini kabul etmekle birlikte, İsrail'in sadece "Batı emperyalizminin bir bekçi köpeği" olarak kurulduğu tezini radikal bir indirgemecilik olarak görürler. Siyonizm, Holokost travması sonrası bir Yahudi ulusal kurtuluş ve hayatta kalma projesi olarak kendi bağımsız yerel ajandasına sahiptir; hatta kuruluş yıllarında ABD yönetimi (özellikle Dışişleri Bakanlığı) İsrail'in kurulmasına Araplarla ilişkileri bozacağı gerekçesiyle şiddetle karşı çıkmıştı.

1956: Macaristan ve Süveyş Kanalı

1956 yılı hem Batı hem de Doğu emperyalizmi için dönüm noktasıydı. Mısır'da Cemal Abdülnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine Britanya, Fransa ve İsrail'in başlattığı askerî harekât, ABD'nin (bölgede hegemonya kurmak amacıyla) mali tehditleri yüzünden çöktü; bu durum Britanya imparatorluğunun sonunu kesinleştirdi. Aynı yıl Doğu Bloku'nda, Kruşçev'in Stalin'in suçlarını ifşa etmesiyle başlayan çözülme; Doğu Almanya ve Polonya'daki işçi isyanlarının ardından Ekim ayında Macaristan'da tam bir devrime dönüştü. Budapeşte'de işçi konseyleri doğrudan demokrasi kurdu ancak bu hareket Sovyet tankları tarafından ezilerek on binlerce kişi katledildi. Bu olay, Sovyetler Birliği'nin sosyalist bir ülke değil, devlet-kapitalist emperyalist bir güç olduğunu kanıtlayarak Batı'da binlerce kişinin Komünist partilerden kopup "Yeni Sol" hareketini oluşturmasına yol açtı.

Liberal tarihçiler, Macar Devrimi'ni salt bir "proleter sosyalist devrim" olarak tanımlamazlar. Macaristan'daki ayaklanma, sosyalizmin demokratikleşmesinden ziyade; çok partili, parlamenter ve Sovyet hegemonyasından tam bağımsız bir ulus-devlet kurmayı amaçlayan geniş tabanlı bir anti-komünist/ulusal bağımsızlık hareketi olarak da yorumlanır.

Che Guevara ve Küba Devrimi

1959'da Fidel Castro ve Che Guevara önderliğindeki küçük bir gerilla grubu, yozlaşmış ve ABD destekli Batista diktatörlüğünü devirerek Küba'da iktidarı ele geçirdi. Castro başlangıçta radikal bir Marksist değildi ancak ABD'nin ticari ambargoları ve CIA destekli Domuzlar Körfezi işgal girişimi (1961), rejimi Sovyetler Birliği'ne yaklaşmaya ve devlet-kapitalisti bir "sosyalizm" ilan etmeye zorladı. Şehirli işçi sınıfının bağımsız bir rol oynamadığı bu devrim, yukarıdan aşağıya işleyen bürokratik bir modeldi. Che Guevara'nın bu köylü-gerilla modelini, işçi sınıfı örgütlenmesini (sendikaları) dışlayarak Kongo ve Boliviya'ya ihraç etme girişimi yerel halktan destek bulamadı ve Guevara'nın 1967'de Boliviya ordusu tarafından öldürülmesiyle trajik bir şekilde son buldu.

Latin Amerika çalışmaları, Küba Devrimi'ni sadece tepeden inme "devlet kapitalizmi" şablonuna sıkıştırılmayı reddeder. Castro yönetiminin, sağlık, barınma ve parasız eğitim alanlarında halkın geniş kesimleri tarafından benimsenen, gerçek ve köklü sosyalist refah devleti politikaları yürüttüğü; devrimin elitist bir azınlık hareketinden ziyade ciddi bir popüler meşruiyet ve rıza (hegemonya) zemini üzerinde ayakta kaldığı vurgulanır.

15. Bölüm: Yeni Dünya Düzensizliği (1968–günümüz)

1956-68 dönemi, gelişmiş dünyanın çoğunda görece siyasi uzlaşmanın olduğu bir dönemdi. Üçüncü Dünya'nın bazı kısımlarında sömürge savaşları tüm şiddetiyle devam ediyordu ama gerek Doğu Bloku'ndaki ihtilaf lar gerekse Batı'daki gösterilerle grevler, ilgili azınlıkların dışında pek etki yapmıyormuş gibiydi. Ardından 1968'de, yeni bir kitlesel protesto dalgası dünyayı sarsmaya başladı. 1968'de ortaya çıkan radikal hareketler kısa süre içinde çalışan insanların giderek büyüyen direnişiyi kaynaştı. Savaş sonrasının büyük patlaması yavaşladı ve 1973'te durma noktasına gelince kapitalist dünyanın dört bir yanında sınıf mücadeleleri patlak verdi. Ama yönetici sınıf, sendikalara ve halk hareketlerine karşı saldırıya geçti ve üst üste alınan yenilgiler, güç dengesini zenginlerle büyük iş âleminin lehine değiştirdi. Sonuçta kapitalizm köklü bir tadilattan geçirilerek "neoliberalizme" dönüştü: Sendikalar güç kaybetti, hizmetler özelleştirildi, emeğin güvencesiz çalışması yaygınlaştı ve refah, emekten sermayeye olacak şekilde yeniden bölüştürüldü. Emperyalist gücün yeniden vurgulanması ve "Teröre Karşı Savaş" adıyla askerî müdahalelerin umarsızca kullanılması bu sürece eşlik etti. Ancak neoliberal kapitalizmin borçlanmaya dayalı kısa vadeli bir çözüm olduğu anlaşıldı; "finansallaşma"nın yarattığı devasa spekülâtif balon, sistemin tarihindeki en büyük bankacılık çöküşüne yol açtı. Emperyalist savaşların tek sonucu kıyım ve denetlenmesi zor ayaklanmalar oldu. İçinde yaşadığımız bu "yeni dünya düzensizliği" çağı, 1945 sonrası sömürge savaşlarının en fecisiyle başlar: Vietnam.

Çağdaş politik iktisatçılar, Keynesyen politikalardan neoliberalizme geçişi sadece yönetici sınıfın ideolojik bir komplosu olarak değil; savaş sonrası "Fordist" birikim rejiminin (kitlesele üretim ve kitlesele tüketim dengesinin) küreselleşme ve teknolojik değişimler karşısında yapısal olarak tükenmesi şeklinde okurlar. Neoliberalizm, kâr oranlarındaki düşüşe karşı sermayenin mekânsal olarak küreselleşerek (üretimi ucuz işgücüne kaydırarak) verdiği zorunlu bir yanıtı.

Vietnam Savaşı

ABD, Çin'inde bölgesinde yürüttüğü savaşlarda II. Dünya Savaşı'na katılan tüm tarafların kullandığının üç katı olan 8 milyon tondan fazla patlayıcı kullandı. 58.000'i Amerikan askeri olmak üzere 5 milyon kişi hayatını kaybetti. Vietnam yoksul bir ülkedy ve gerillalar ilkel silahlarla savaşıyordu; ancak Komünistlerin öncülüğündeki Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin sağlam örgütlülüğü ve halkın yabancı işgalcilere karşı köklü direniş geleneği sayesinde yenilmesi zor bir rakiptiler. II. Dünya Savaşı sonrası Fransızların yenilmesinin ardından ülke bölünmüş, ABD Güney'de yolsuzluğa batmış bir diktatörlüğü desteklemeye başlamıştı. Çatışma kısa sürede ABD'nin 500.000 asker yığıdığı ve Kuzey'i topyekûn bombardımana tuttuğu bir savaşa dönüştü; havadan yağın dehşet komşu Kamboçya'yı da mahvederek Kızıl Kmerler rejimine zemin hazırladı. Ancak 1968'deki Tet Saldırısı, ABD'nin "tünelin ucunda ışık göründü" iddialarını yerle bir ederek savaşın kazanılamayacağını kanıtladı. Giderek artan Amerikan savaş karşıtı kamuoyunun ve askerî çıkmazın baskısıyla ABD ordusu geri çekilmek zorunda kaldı ve 1975'te Saygon diktatörlüğü devrilererek ülke birleşti. Köylü gerillalar, topyekûn savaşta ABD emperyalizmini yenmişti.

ABD'nin Vietnam hezimetini, uluslararası ilişkilerde "Vietnam Sendromu" kavramını doğurmuştur. Modern diplomatik tarihçiler, bu yenilginin Amerikan dış politikasını on yıllar boyunca felç ettiğini, ABD halkının yurtdışına uzun süreli kara birliği göndermeye karşı derin bir isteksizlik geliştirdiğini ve ordunun doktrinini (medya kontrolü, paralı/profesyonel askerlik) tamamen değiştirdiğini vurgularlar.

1968 yılında, savaş sonrasının ekonomik patlamasının gölgesinde büyüyen genç kuşak, tarih sahnesine büyük bir gürlütle çıkarak sistemin bütününe karşı başkaldırdı. Britanya ve ABD'de hareketin ana odak noktası Vietnam Savaşı ve Amerikan siyahilerinin Medeni Haklar mücadelesiydi. Martin Luther King'in 1968'deki suikastı üzerine yüzlerce Amerikan şehrinde büyük getto isyanları patlak verdi. Çekoslovakya'da "Prag Baharı" ile Stalinist sansüre başkaldıran aydınlar ve işçiler, Rus tanklarının ülkeyi işgal etmesiyle ezildi. Ancak hareketin devrimin eşiğine geldiği yer Mayıs-Haziran 1968'de Fransa oldu; öğrenci eylemlerine polisin acımasız müdahalesi, işçilerin tabandan gelen baskısıyla 10 milyon işçinin katıldığı bir genel greve ve fabrika işgallerine dönüştü. Hükümet çokmenin eşiğindeyken, devrimi ileri taşımaktan korkan Komünist Parti ve sendika liderleri ekonomik tavizler karşılığında işbaşı yapılması çağrısında bulunarak Fransız kapitalizmini kurtardılar. Bu küresel radikalleşme; hızlı ekonomik büyümenin şehirlere yığıldığı yeni kitlelerin, gelişen yüksekköğrenimin ve kadın ile eşcinsel hakları hareketlerinin bir ürünüydü.

Sosyologlar ve siyaset bilimciler 1968'i, klasik sınıf temelli (ücret/sendika) mücadelelerden "Yeni Toplumsal Hareketler"e (feminizm, çevrecilik, LGBTQ+ hakları, kimlik politikaları) geçişin miladı olarak görürler. 1968 kuşağı ekonomik sömürden ziyade, bürokratik otoriteye, kültürel muhafazakârlığa ve gündelik hayatın yabancılaşmasına (post-materyalist değerler) isyan etmiştir.

1968-75: İşçi İsyanı

Mayıs 1968'de Fransa'da yaşanan olaylar, dünya kapitalizminin genel siyasi krizinin yoğunlaşmış bir ifadesiydi. İtalya'nın 1969 "sıcak sonbaharı"nda resmî sendika kanallarının dışında hareket eden metal işçileri büyük fabrika işgalleri başlattı. Britanya'da madencilerin başını çektiği grevler, ücret kontrollerini delerek 1974'te Muhafazakâr Parti hükümetini devirdi. Şili'de 1970-73 arasında milyonlarca işçi ve köylünün katıldığı halk hareketine dayanan reformist Salvador Allende hükümeti, 1973'te CIA ve ABD şirketlerinin desteklediği General Pinochet'in kanlı askerî darbesiyle ezildi. Portekiz'de ise 1974'te diktatörlüğün solcu subaylar tarafından devrilmesi büyük işçi grevlerini tetikledi ve ülkeyi devrimin eşiğine getirdi. Ancak 1968-75 arasındaki bu küresel kriz hiçbir yerde başarılı bir devrimle sonuçlanmadı; Latin Amerika'daki gibi kanlı darbelerle veya Avrupa'daki gibi reformist liderlerin (Komünist ve Sosyal Demokrat partilerin) kitle hareketini devletle uzlaştırarak yatıştırmasıyla sona erdirildi.

Şili darbesi (11 Eylül 1973), modern ekonomi tarihinde sadece politik bir karşı-devrim değil, aynı zamanda Milton Friedman'ın "Chicago Çocukları" eliyle dünyadaki ilk kapsamlı "neoliberal laboratuvar" deneyinin (şok doktrini) silah zoruyla başlatıldığı yer olarak özel bir önem taşır. Ayrıca Batı Avrupa solunun bu dönemki başarısızlığı, Komünist partilerin devrimci çizgiden tamamen kopup parlamenter sisteme entegre olduğu "Avrokomünizm" (Eurocommunism) akımını doğurmuştur.

1973-92 Uzun Durgunluğu

1948-73 Büyük Patlama'sı, 1973 sonbaharında birden sona erdi ve dünya küresel durgunluğa girerek işsizlik oranlarını hızla ikiye katladı. Hükümetlerin devlet harcamalarını pompalayarak (Keynesyen yöntemlerle) krizden çıkma çabaları işe yaramadı, sadece enflasyonu körükledi. Aslında Büyük Patlama kural dışı bir dönemdi; sürekli silahlanma ekonomisi, devlet yatırımları ve refah devleti baskısıyla ayakta kalmıştı. Ancak silah harcamaları ABD ve Britanya'nın rekabet gücünü Japonya ve Almanya karşısında eritti; tam istihdam işçilerin pazarlık gücünü artırıp kârları baskıladı ve dev çokuluslu şirketler ulus-devlet sınırlarını aşarak devlet müdahalelerini işlevsiz bıraktı. Kapitalistler, daralan pazarlarda maliyetleri kırmak için işçi çıkarıp ücretleri düşürmek zorunda kalınca, küresel bir "dibe doğru yarış" başladı.

Ekonomi terminolojisinde 1970'lerin bu krizine "Stagflasyon" (durgunluk ve enflasyonun aynı anda yaşanması) denir. Klasik Keynesyen teorinin açıklayamadığı ve çözemediği bu durum, Keynesyen refah devleti mutabakatının çökmesine ve Parasalcı (Monetarist) sağcı iktisat politikalarının ana akım haline gelmesine yol açmıştır.

Neoliberal Kapitalizm

Devlet güdümlü kapitalizmin çöküşüne yönetici sınıfın verdiği tepki, 1980'lerde Margaret Thatcher ve Ronald Reagan ile devlet politikası haline gelen "neoliberalizm" oldu. Neoliberalizm özünde küresel zenginlerin başlattığı bir sınıf savaşıdır; amacı refahı emekten alıp sermayeye vermek, sömürü oranını yükseltmek ve işçi kazanımlarını yok etmektir. Thatcher'ın Britanya'da 1984-85 büyük madenci grevini ezmesi, bu yolda işçi sınıfının

direnişine indirilen en ağır uluslararası darbe oldu. Neoliberal sistemin özellikleri şunlardır: **Piyasalaşma ve özelleştirme** ile devletin ekonomideki rolü daraltılıp kamu hizmetleri şirket vurguncularına devredildi. **Finansallaşma** ile banka sermayesi reel ekonomiden koparak bağımsız bir spekülasyon aygıtına dönüştü ve işçiler tüketim ve borçlanma üzerinden sömürülmeye başlandı. **Güvencesizlik** ile yedek emek ordusu büyütüldü, güvenceli istihdam parçalandı. **Baskıcı devlet** aygıtı ise, refah fonksiyonları budanan devletin, büyüyen eşitsizliklere karşı topluma polislik yapma (asayiş) rolünü artırmasıyla güçlendi.

Akademik analizler, neoliberalizmin iddia edildiği gibi "devletin küçülmesi" olmadığını, tam tersine devletin işlev değiştirerek sermayeyi koruyan, bankaları kurtaran ve piyasa kurallarını hukuki/polisiye zorla dayatan güçlü bir "regülatör ve jandarma" mekanizmasına dönüştüğünü savunur.

1989: Stalinizmin Yıkılışı

9 Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, Demir Perde'nin çöküşünün simgesiydi. Aynı yıl Çin'de Tiananmen Meydanı'ndaki 100.000 kişilik demokrasi eylemi devletin askerî darbesiyle ve 3.000 kişinin katledilmesiyle ezildi; Çin, serbest piyasa kapitalizmiyle diktatörlüğü harmanlayan karanlık bir yola girdi. Ancak Doğu Avrupa'da Polonya'daki Dayanışma (Solidarność) sendikası önderliğindeki işçi hareketlerinden başlayarak, Macaristan, Çekoslovakya (Kadife Devrim), Bulgaristan ve Romanya'daki Stalinist diktatörlükler kitle eylemleriyle teker teker yıkıldı. Doğu Bloku'nun devrilmesinin ardında, otarşik devlet-kapitalisti ekonomilerin teknolojik olarak Batı'ya ayak uyduramaması ve ABD'nin (Yıldız Savaşları vb.) zorladığı yeni silahlanma yarışının Sovyet ekonomisini iflasa sürüklemesi yatıyordu. Gorbaçov'un *glasnost* ve *perestroyka* reformları kontrolünden çıkmış ve Sovyetler Birliği parçalanmıştı. Ne var ki 1989 devrimleri toplumsal bir dönüşüme yol açmadı; parti bürokratları yeni dönemin neoliberal oligarklarına ve parlamenter siyasetçilerine dönüştürerek zenginlik ve güçlerini korumayı başardılar.

1989 devrimlerinin ardından liberal düşünür Francis Fukuyama, Batı tipi liberal demokrasinin ve serbest piyasa kapitalizminin insanlığın evriminin son noktası olduğunu iddia ettiği "Tarihin Sonu" tezini ortaya atmıştır. Ancak 1990'lardaki Balkan savaşları, artan küresel eşitsizlikler ve 2008 krizleri bu liberal zaferciliğin (triumphalism) kısa sürede çökmesine neden olmuştur.

9/11, Teröre Karşı Savaş ve Yeni Emperyalizm

11 Eylül 2001 saldırıları, Amerikan yönetici sınıfına, kendi saldırgan emperyalist tutumlarını "Teröre Karşı Savaş" adı altında meşrulaştırma fırsatı sundu. Soğuk Savaş sonrası Doğu Avrupa ekonomileri çökerken, Afrika ve Latin Amerika IMF'nin neoliberal "yapısal uyum programları" altında ezilerek yoksulluğa ve Yugoslavya'daki gibi etnik savaşlara sürüklendi. ABD ve NATO, bu krizi bahane ederek yeni dünya düzeninin askerî bekkılığine soyundu. Aslında ABD, küresel ekonomik üretimdeki payının %50'lerden %20'lere gerilemesini, devasa askerî gücünü (dünyanın silah harcamalarının üçte biri) kullanarak telafi etmeye çalışıyordu. Petrolün kontrolü bu jeopolitik stratejinin kalbindeydi. Bölgede sektörler milliyetçiliğin ve solun başarısızlığı ile yükselen "siyasi İslam", hem anti-emperyalist bir direniş hem de kendi içinde uzlaşmaz sınıf gerilimleri taşıyan çelişkili bir akum haline geldi. ABD'nin Afganistan ve Irak işgalleri, Amerikan gücünü perçinlemek yerine bir milyona yakın insanın öldüğü kanlı çikmazlara ve anavatanda büyük savaş karşıtı hareketlere yol açtı.

Çağdaş Marksist coğrafyacı David Harvey, ABD'nin bu dönemdeki saldırganlığını "Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim" kavramıyla açıklar; yani kârlılık krizi yaşayan sermaye, askerî güç kullanarak Irak petrolü gibi kamu varlıklarını zorla küresel piyasaların ve Batılı şirketlerin kullanımına (özelleştirmeye) açmıştır. Yeni emperyalizm, siyasi istikrar getirmekten çok sermaye transferi için kaos yaratma üzerine kuruludur.

2008 Çöküntüsü: Balondan Kara Delige

Neoliberal dönemin ekonomik büyümesi reel üretime değil, "finansallaşma"ya (fiktif sermaye yaratımına) dayanıyordu. Tüketiciler durgunlaşan ücretlerini aşırı borçlanmayla telafi ediyordu; bankalar, geri ödeme gücü olmayanlara yüksek riskli (subprime) ipotek kredileri dağıttı ve bunları türev ürünler (finansal paketler) olarak küresel sisteme sattı. Eylül 2008'de Lehman Brothers'ın iflasıyla bu devasa spekkülatif balon patladı. Hükümetler sistemi kurtarmak için bankalara trilyonlarca dolar kamu kaynağı akıttı; böylece özel bankaların zararları halkın sırtına yıkıldı ve bankacılık krizi, bir "devletin ödeme gücü (borç) krizine" dönüştü. Yunanistan, İspanya ve İrlanda gibi ülkelerde acımasız "kemer sıkma" (austerity) programları dayatıldı. Kemer sıkma politikaları talebi ve üretimi çökertip deflasyon sarmalı yaratarak ekonomileri bütünüyle enkaza çevirdi ve genç işsizliği oranlarını %50'lere kadar çıkardı.

Thomas Piketty gibi çağdaş iktisatçılar, 2008 krizini ve neoliberalizmi incelerken, finansal serbestleşmenin küresel servet eşitsizliğini 19. yüzyılın sonundaki "Yaldızlı Çağ" (Gilded Age) seviyelerine geri getirdiğini vurgularlar. Kriz, rasyonel piyasa efsanesini çökerterek, devletlerin sadece "batamayacak kadar büyük" (too big to fail) bankaları kurtardığı bir ahbapçavuş kapitalizmini (crony capitalism) ifşa etmiştir.

İkinci Büyük Bunalım

Neoliberal kapitalizm bugün ekonomik, emperyal, toplumsal ve ekolojik (küresel ısınma) boyutları olan bir varoluş kriziyle karşı karşıyadır. Küresel seçkinler bu sistemi değiştiremezler; statükoyu korumak faşizm ve savaşın barbarlığına geri dönmek demektir. Ancak alternatif, işçi sınıfının devlet iktidarını alıp ekonomiyi demokratik kontrol altında yeniden düzenlediği uluslararası bir devrimdir. Tarih göstermiştir ki (1789, 1848, 1917, 1968, 1989 ve 2011 Mısır), devrimler öngörülemez, bulaşıcı ve son derece güçlü kitle patlamalarıdır. Başarı için sistemin bütününe değişmesi gerektiğini kavramak, gücü elinde tutan işçi sınıfını harekete geçirmek ve bu kitle hareketini yönlendirecek devrimci örgütler kurmak şarttır. Başka bir dünya mümkündür ve geleceği şekillendirmek bizim elimizdedir.

21. yüzyıl eylemlilikleri (Arap Baharı, Occupy Wall Street, Gezi Parkı gibi "Meydan Hareketleri"), klasik Marksist hiyerarşik öncü parti modelinden ziyade, sosyal medyanın yönlendirdiği, lidersiz ve yatay örgütlenme ağları olarak ortaya çıkmıştır. Siyaset teorisyenleri, bu ağ toplumunun (network society) muazzam bir kitle seferberliği yaratma gücüne sahip olduğunu ancak merkezi bir politik aparatın eksikliği nedeniyle eski rejimleri kalıcı olarak yıkip yeni bir devlet kurmada (stratejik kurumsallaşmada) ciddi zaafılar taşıdığını tartışmaktadır.

Sonuç: Geleceği Oluşturmak

Dünyanın Zenginliği

Tarım Devrimi ile üretim fazlası (artık zenginlik) biriktirmenin ilk kez mümkün olmasından bu yana geçen 5.000 yılda insanlık, yoksulluğun ve ihtiyacın ortadan kaldırılması doğrultusunda eşitsiz ve belirsiz bir ilerleme göstermiştir. Bu sürece, teknolojik ilerleme, yönetici sınıfın rekabeti ve sınıflar arası mücadeleden oluşan tarihin üç motoru yön vermiştir. Sanayi Devrimi'nden bu yana geçen son 250 yılda ise, dinamik ve rekabetçi sermaye birikimi

sistemi değişim hızını olağanüstü artırmış, insan zekâsı ve çalıőkanlıęı herkesin bolluk içinde yaşıyabileceği koşulların eşiğine ulaőmamızı sağlamıştır.

Ancak bu potansiyelin tamamı hayata geçirilmemiőtir; sômürü, yoksulluk, emperyalizm, savaş ve kıtlık hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bugün Britanya'da engelli yoksullara ödenen yardımlar iptal edilirken kurtarılan bankacılar milyonlarca sterlin ikramiye alabilmekte; Yunanistan'da vergi cennetlerindeki spekülâtorlere ödeme yapabilmek için ortalama ücretler üçte bir oranında kesilmekte; ABD'li çiftçiler yakıt için soya yetiőtirirken Doğu Afrika'da bebekler açlıktan ölmekte ve Orta Asya'daki köyler Pentagon tarafından bombalanmaktadır. İnsan emeğinin beş bin yıllık çabasının ürünü olan bu devasa zenginlik, hiçbir üretken faaliyette bulunmayan küçük bir azınlığın açęözölülüęüne ve şiddet eylemlerine harcanmaktadır.

Bu kitabın amacı, hem dünyanın neden bu halde olduğunu açıklamak hem de iőlerin farklı olabileceğini göstermektir. İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ancak bunu kendi seçtikleri koőullarda değil, içinde yaşadıkları çağın ekonomik, toplumsal ve siyasi yapılarının kısıtlamaları altında yaparlar. İnsanlar bazen hiçbir şey yapmamayı seçerek tarihin kurbanı olmaya devam ederler, bazen de birlikte hareket ederek güç dengelerini deęiőtirebilirler. Bugün karşı karşıya olduğumuz seçenek nettir: Ya artan eőitsizlięe ve yoksulluğa rıza gösterip faőizmle savaşın karanlığına gömüleceğiz; ya da bankacılarla savaş ağalarının iktidarını devirerek demokrasi, eşitlik ve kâr yerine insan ihtiyaçlarını temel alan yeni bir toplum kuracağız.

Marksist tarihin "insanlığın sınırsız bir bolluk çağına ulaştığı" yönündeki sanayileşmecî ve üretmecî (productivist) varsayımı, günümüz ekolojik iktisatçılarını (örneğin "Küçülme" / Degrowth hareketi teorisyenleri Jason Hickel vd.) tarafından ağır bir dille eleştirilir. Ekolojik eleőtiriye göre, Sanayi Devrimi'nin getirdiği devasa üretim kapasitesi gezegenin ekolojik sınırlarını (planetary boundaries) çoktan aőmıőtur; dolayısıyla kurtuluş, bu sanayi bolluğunu ele geçirmekten ziyade, üretim ve tüketimi radikal bir şekilde küçültürerek doğayla uyumlu yeni bir yaşam biçimi kurmaktır.

Canavar

Dünyayı değiştirmek için onu anlamalı ve canavarı öldürmek için onun doğasını bilmeliyiz. Bugünün kapitalizmi Marx'ın veya Lenin'in dönemindekinden farklılaőmıőt olsa da özünde hep aynı kalmıőtır: Kendi başına bir amaç olarak zenginliğin zenginlik doğurduğu, kâr peşinde koşan rekabetçi bir sermaye birikimi sistemi. Kapitalist sistem, her biri şiddetli krizlerle diğerine geçiş yapan ve birikimli olarak dönüően beş farklı evreden geçmiőtir:

Tüccar Kapitalizmi (yaklaşık 1450-1800)

Zenginliğin çoğunun kapitalizm öncesi sınıflarca üretildiği, tüccar kapitalistlerin ise uluslararası pazarlarda veya "eve iş verme" sisteminde aracı olarak kâr biriktirdiği evredir. Bu dönem, Hollanda, İngiltere, Amerika ve Fransa'daki büyük burjuva devrimlerine ve 1688-1815 arasında Britanya ile Fransa arasındaki imparatorluk savaşlarına güç sağlamıştır.

Sanayi Kapitalizmi (yaklaşık 1800-75)

Buhar gücüne ve yeni makinelere dayalı kitlesel üretime uygun fabrikaların kurulduğu, ülke ve sömürge pazarlarında küçük ve orta ölçekli firmaların rekabete tutuştuğu dönemdir. Britanya'nın öncülük ettiği bu evre, bağımsız zanaatkarların yoksullaşmasına ve yeni fabrika proletaryasının örgütlenmesiyle şiddetli sınıf mücadelelerinin doğmasına yol açtı. Rekabet baskısı, İtalyan Risorgimentosu, Amerikan İç Savaşı ve Almanya'nın birleşmesi gibi "yukarıdan" ikinci burjuva devrimleri dalgasını dayattı.

Emperyal Kapitalizm (Yaklaşık 1875-1935)

1873-96 Uzun Durgunluğu'nun ardından, dev tekelci firmaların (kartellerin) ve finans kapitalin hâkim olduğu, devlet ihaleleri ve sömürgelere sermaye ihracı temelinde genişleyen bir ekonominin doğduğu evredir. Almanya ve ABD'nin Britanya'yı geride bıraktığı bu rekabet ortamı, I. Dünya Savaşı'na (ilk sanayileşmiş matérieel savaşına) yol açmış ve 1917-23 arasındaki büyük sınıf mücadelesi ile devrim dalgalarını yaratmıştır.

Devlet Güdümlü Kapitalizm (yaklaşık 1935-75)

Rusya'nın tecrit edilmişlik ve askeri tehditler altında öncülük ettiği bu model; Soğuk Savaş silahlanma ekonomisinin, militan işçi sınıfının refah reformu taleplerinin ve Üçüncü Dünya ülkelerinin kalkınma arzularının baskısıyla tüm dünyada kopyalanmıştır. Bu evre 1948-73 Büyük Patlaması'na dayanak oluştursa da, nükleer füze tehdidi altında yaşanan sömürge savaşlarıyla sürdürülemez olduğunu göstermiştir.

Neoliberal Kapitalizm (yaklaşık 1975'ten itibaren)

Devlet güdümlü kapitalizmin 1970'lerde krize girmesiyle Thatcher ve Reagan gibi liderler öncülüğünde kurulan, 1989 sonrasında ise küreselleşen yeni modeldir. Temel amacı, zenginliği emekten sermayeye aktarmak, sömürüyü artırmak ve işçi kazanımlarını yok etmektir. Neoliberal kapitalizmin temel nitelikleri şunlardır:

- **Piyasalaşma ve özelleştirme:**
Devletin ekonomideki rolünün daraltılıp, sermayenin müşterisi haline gelmesi; parlamenter demokrasinin içinin boşaltılarak AB ve IMF gibi teknokratik kurumların öne çıkması.
- **Finansallaşma:**
Banka sermayesinin asalak bir mekanizma olarak reel ekonomiden kopması,

işçilerin tüketim ve borçlanma üzerinden (tekeli fiyatlandırma ve faiz yoluyla) sömürülmesi.

- **Güvencesizlik:**

İşçi sınıfının örgütlülüğünün parçalanarak "dibe doğru yarış" ile yedek emek ordusunun büyütülmesi.

- **Baskıcı devlet:**

Refah fonksiyonları budanan devletin, topluma polislik yapma rolünün artması ve "Teröre Karşı Savaş" adıyla emperyalist askerleşmenin tırmanması.

Michael Hardt ve Antonio Negri'nin İmparatorluk (Empire) gibi otonomist/post-Marksist çalışmalarında, kapitalizmin bu aşamalı ulus-devlet merkezli ve emperyalist merkez/çevre okuması aşılmış kabul edilir. Onlara göre bugün ulus-devlet emperyalizminin yerini, sınırları olmayan, merkezlessiz ve ağ biçiminde işleyen küresel bir "İmparatorluk" almış; sanayi proletaryasının tarihsel öncülüğünün yerini ise güvencesiz, bilişsel (cognitive) ve duygusal emek üreten devasa "Çokluk" (Multitude) almıştır.

21. Yüzyılda Devrim mi?

Neoliberal kapitalizm bugün ekonomik, emperyal, toplumsal ve ekolojik boyutları olan bir varoluş kriziyle karşı karşıyadır. Küresel seçkinler artık eski tarzda yönetimi sürdüremezler; ancak onların bu sistemi kendi başlarına değiştirmeleri de mümkün değildir. İnsanlığın ilerleyişi, neoliberal yönetici sınıfın alaşağı edilmesine, devlet iktidarının çalışanların eline geçmesine ve ekonominin demokratik kontrolüne bağlıdır. 20. yüzyıl tarihi "tek ülkede sosyalizm" in uçuk bir yanılısama olduğunu, devrimin küresel ölçekte yapılması gerektiğini kanıtlamıştır. Devrimler öngörülemmez, bulaşıcı ve son derece güçlü değişim fırtınalarıdır (1789, 1848, 1917, 1968, 1989 ve 2011 Arap Baharı'nda olduğu gibi). Macar Marksist Georg Lukács'ın 1924'te belirttiği gibi, "proleter devrimin evrensel güncelliği", çağımızın temel nesnel zeminedir. 1917-23 devrimci dalgasının yenilgisinin ardından yaşanan Stalingrad, Auschwitz ve Hiroşima barbarlıkları, devrim seçeneğinin elzem olduğunu trajik biçimde doğrulamaktadır.

Klasik Marksizmin devleti ele geçirmeye odaklanan devrim stratejisi, çağdaş politik kuramda (özellikle anarşizan ve Zapatista esinli düşünürlerde, örneğin John Holloway'ın "İktidarı Almadan Dünyayı Değiştirmek" tezinde) reddedilir. Holloway'e göre devlet aygıtı doğası gereği kapitalist ve

baskıcıdır; 21. yüzyıl devrimini devleti ele geçirmek değil, tabandan "çatlaklar" (otonom alanlar) yaratarak devletin iktidarını geçersiz kılmak ve günlük yaşamı anti-kapitalist temellerde yeniden örmek zorundadır.

Kimin Mahşeri?

İncil efsanesine göre Savaş, Katliamı, Kıtılığı ve Ölümü temsil eden Mahşerin Dört Atlısı, bugün çokuluslu şirketlerin yönetim kurullarında ve Batı'nın askerî kurumlarında ete kemiğe bürünmüş haldedir. İnsanlığı maddi ihtiyaçlardan kurtaracak potansiyeli ellerinde tutmalarına rağmen, şuaşuz bir ekonomik ve askerî rekabet uğruna sanayi uygarlığını bizzat tahrip etmektedirler.

Dört Atlı efsanesinin karşısında ise, İncil'deki "Ellinci Yıl" (Jubilee) fantezisi durur: Vergi tahsildarlarının ve toprak ağalarının silinip gideceği, kölelerin özgür kalacağı, toprağın onu işleyenlere iade edileceği, özgürlük ve bolluğun hüküm süreceği yeni bir Altın Çağ efsanesi. 21. yüzyılın başında Mahşeri bu özgürlükçü Ellinci Yıl'a dönüştürmek için üç şey şarttır:

- 1. Bütün sistemin değişmesi gerektiğini kavramak ve farklı protesto/mücadele alanlarını sisteme karşı genel bir saldırıda birleştirmek.*
- 2. Büyük şirketleri ve ulus-devletleri yenebilecek tek güç olan işçi sınıfını, sistem değişikliği stratejisinin merkezine koymak.*
- 3. Devrimcileri tabandan yükselen kitle direnişine öncülük edecek eylemci ağları içinde örgütlemek; kemer sıkma politikalarına karşı yükselen öfkeyi körükleyerek 1789, 1917 veya 1968'dekilerden çok daha büyük, yeni bir dünya devrimini hareketini doğuracak sınıf mücadelesi dalgasını yaratmak.*

Farklı bir dünya sadece mümkün değil, mutlak bir tarihsel zorunluluktur; ancak kesin bir yazgı değildir ve uğruna mücadele edilmelidir. Geleceği şekillendirmek bizim elimizdedir.

İşçi sınıfını tek merkeze koyan bu geleneksel yaklaşım (sınıf indirgemeciliği), Kesişimsellik (Intersectionality) teorisi ile çağdaş feminist ve ırkçılık karşıtı kuramcılar tarafından eleştirilmektedir. Modern toplumsal hareketler (Black Lives Matter, Küresel İklim Grevleri, #MeToo), ataerkilliğin, ırkçılığın ve sömürgeciliğin sadece kapitalizmin yan ürünleri olmadığını, kendi başlarına özerk baskı sistemleri olduğunu; dolayısıyla kurtuluşun sadece sınıf mücadelesine indirgenemeyecek yataş, çoklu ve melez bir ittifaklar ağı ile mümkün olabileceğini savunurlar.
